

AIDAI

1950
NR. 5

TURINYS

MAY, 1950

AIDAI - ECHOS, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c.; Foreign, $6.00

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1950 METAI GEGUŽĖS MĖNUO Nr. 5(31)

VIEŠPATS SUTVĖRĖ MANE SAVO KELIŲ PRADŽIOJE

T. Bernardinas Grauslys, O.F.M.

Marijos meilė yra įdiegta pačioje žmogaus prigimtyje. Jei žmogaus sielą su Tertulijonu galime pavadinti iš prigimties krikščioniška, nemažiau jai galime priskirti ir Marijos meilės įgimtinumą. Tai liudija kasdien didėjąs Marijos kultas, tai patvirtina sparti Marijologijos mokslo pažanga.

Neklysime pasakę, kad Marijos kultas šiandien užima pirmą vietą Bažnyčioje. Jos šventės pralenkia Kristaus šventes. Tikintieji jas sutinka su vis didėjančiu entuziazmu. Tai prigimties balsas, kuriuo tikintieji seka spontaniškai. Vadovaudamasis tuo prigimties balsu, pop. Pijus IX atsiklausė tikinčiųjų nuomonės, kai buvo pasiruošęs paskelbti Marijos Nekalto Prasidėjimo dogmą. Panašiai elgiasi ir šių dienų popiežius Pijus XII, ruošdamas Marijos dangun ėmimo dogmą.

Su tikinčiųjų pamaldumu lenktyniuoja teologai. Nė vienu laikotarpiu Marijologija neturėjo tokio susidomėjimo teologų tarpe, kaip dvidešimtajame amžiuje. Visai naujas teologijos laukas atsiveria tame "Išminties Soste", kurio dvasinių turtų nepajėgia išsemti net giliausiai galvoją protai. Jie atranda Marijoje vis naujų privilegijų, paremtų tvirtais argumentais, kaip tai jos visuotinis ir besąlyginis primatas po Kristaus, kurio pasėka yra jos visuotinis tarpininkavimas prigimtyje ir antgamtėje. Ji vadinama šiandien ne tik visatos Karaliene, bet ir ta, kuri padėjo Sutvėrėjui kurti šį pasaulį. Dargi ji laikoma tikrąja pasaulio egzistencijos priežastimi. Teologų tarpe jau yra įsivyravęs posakis — de Maria numquam satis — apie Mariją niekuomet perdaug!

Turint visa tai prieš akis, savaime kyla klausimas: ar perdėtu Marijos aukštinimu nesumažinama Dievo garbė, ir ar iš viso tai galima pateisinti protu? Tiesa, tikėjimo paslapčių žmogus savo baigtu protu niekados nepajėgs visai išsemti. Jo valia visuomet turės nusilenkti apreiškiančio Dievo autoritetui. Tačiau kiekvienas nusilenkimas autoritetui turi būti protingas — rationabile obsequium. Kiekviename tikėjimo akte turi dalyvauti visas žmogus. Jei valia nusilenkia, protas reikalauja savo teisių. Jis reikalauja logiškumo ir racionalumo. Tas reikalavimas yra visai teisėtas, nes nusilenkiama tiesoms, išėjusioms iš protingiausios Būtybės — Dievo.

Teologijos pažanga kaip tik ir priklauso nuo to žmogaus įgimto veržimosi suprasti Dievo apreikštąsias tiesas, suvedant jas į vieną sintetinę vienumą ir iš jos išvedant naujas tiesas, glaudžiai susijusias su apreikštosiomis tiesomis. Tam tikslui atsiekti sėkmingiausias kelias yra dialektinis metodas. Tuo metodu sekdamas, žmogaus protas pasikelia prie pat Pirmosios Priežasties, o jos supratime atranda logišką padarinių sąryšį. Jis yra prakilniausias metodas, nes panašus į Dievo pažinimą, kuris pažinodamas save, pažįsta visa kita už savęs. Tik tokiu padarinių pažinimu protas pilnai pasitenkina.

Faktiškai šitas metodas suvedamas į Dievo planų pažinimą, atsekant juose logišką padarinių sąryšį. Taigi, norint rasti Marijos buities logišką pateisinimą, reikia studijuoti Kūrėjo planus, liečiančius Jos santykį su Dievu, Kristumi ir kitais tvariniais.

1. MARIJOS PREDESTINACIJA

Kadangi Dievas yra visiškai paprasta Būtybė, Jis negalvoja ir neplanuoja žmogišku būdu. Kiekvienas Jo proto veiksmas yra paprastas, nekintamas ir be jokios slinkties. Jis yra toks ir

tada, kai valios veiksmu yra realizuojamas laike įvairiais ir skirtingais padariniais. Dargi, Jo proto veiksmas, liečiąs visą išorę, yra toks paprastas.

Iš kitos pusės tačiau mes pastebime kūriniuose tvarką ir priežastingą jų priklausomumą. Tokio priklausomumo nebūtų tikrovėje, jei jo nebūtų kokiu nors būdu Dievo proto ir valios išvidiniame veiksme. Galvojančio proto laike uždavinys yra atsekti to paprasto Dievo proto veiksmo logišką daiktų sąryšį, kad padariniams priskyrus savą vietą vertybių skalėje.

Kad tai atsiekus, reikia įeiti į Dievo prigimtį, kuri yra Jo veikimo pagrindas. Dievas yra amžinas, begalinis gėris, savyje talpinąs bet kokio gėrio prasmę. Kaipo toks jis yra nesavanaudiška ir dosni meilė. Meilė gi negali rasti prasmės savyje pačioje. Ji ieško kito už savęs, kurį galėtų mylėti ir būti mylima. Dievas, tiesa, išsemia meilės sąvoką švenčiausios Trejybės prieglobstyje, bet Jis neišsemia jos visais sau galimais būdais. Meilė Ji verčia ieškoti būdo laike ir išorėje. Tam tikslui Jis sumano tverti bent vieną tvarinį, kurį galėtų pamilti visu dievišku būdu, ir kuris mylėtų Dievą visu tvariniui galimu būdu. Tas tvarinys yra Kristus, kurio sielą perpildė Dievas aukščiausiomis, Jo visagalybei galimomis malonėmis ir dovanomis. Kristus iš visų tvarinių yra arčiausiai Dievo, nes labiausiai iš visų tvarinių dalyvauja Jo absoliučiame gėryje. Jis pamils Dievą karščiau už visus tvarinius, nes labiausiai bus Dievo apdovanotas.

Kad Kristus buvo Dievo numatytas ir norėtas pirmiau visų kitų tvarinių, tai diktuoja pats protas. Kiekvienas tvarkingai ir logiškai galvojąs protas, sako Jonas Duns Skotas (Ox. 1. III d. 7 q. 3), pirmiau galvoja apie tikslą, o tik paskui mąsto apie tai, kas yra arčiau jo ir kas yra glaudžiau susieta su juo. Dievas, būdamas absoliutus gėris, pirmiau galvoja apie save, nes tik savyje randa laimės pilnybę. Jei Jis toliau galvoja apie ką nors kitą išorėje, tai tik tiek, kiek tai santykiauja su Jo absoliučiu gėriu. Absoliutus gėris, skirtingu būdu perduotas tvariniams, yra matas, nustatąs tvariniuose jų vertybių laipsnį ir duodąs daiktams logišką sąryšį. Kristus, būdamas labiausiai Dievo apdovanotas, be abejo, užėmė pirmą vietą Dievo planuose, kaipo tas, kuris stovi arčiausiai Dievo darbų tikslo.

Dievo laimei ir Jo dosnumui būtų užtekę vien tik Kristaus. Nė vienam kitam tvariniui Jis nepajėgtų pasirodyti dosnesnis, ir niekas iš tvarinių, paimtų kartu, nepajėgtų karščiau mylėti Dievo. Jei Dievo laimei nebebuvo reikalingi kiti tvariniai, jie tačiau buvo reikalingi Kristaus laimei.

Ir iš tikrųjų, laimė negali susilaikyti savyje. Iš savo prigimties ji siekia išsilieti. Būti laimingam ir nenorėti kitiems laimės, reiškia nepažinti laimės visoje savo plotmėje. Pats Kristus sako: "Didesnė laimė yra duoti, kaip priimti" (Ap. d., 20,35). Ką gali duoti Kristus Dangiškajam Tėvui, kuris savyje talpina gėrio ir laimės pilnybę? Kaip užpildyti tą tuštumą, kuri atsivertų Kristuje, pastebint savyje nepajėgumą padaryti kitų laimingais, juos mylint nesavanaudiška meile? Dievas, norėdamas, kad Kristus pajaustų savo laimę visoje galybėje ir plotmėje, turėjo užtikrinti jam šitą dosnumo būdą, numatydamas sutverti jo garbei ir jo laimei bent vieną tvarinį. Tas tvarinys bus Marija, Kristaus Motina. Dievas nusprendė jos buvimą kartu su Kristaus "vienu ir tuo pačiu dekretu — uno eodemque decretu", sako pop. Pijus IX bulėje "Ineffabilis Deus".

Kad Marijos likimas Dievo planuose buvo nuspręstas pirmiau visų kitų sutvėrimų, kalbant apie Dievo planus, atidengiant tvarinių logišką santykį, tai rodo pats protas. Amžinoji filosofija šv. Tomo asmeny duoda principą, kad "juo kuris sutvėrimas yra prakilnesnis, tuo jis užima pirmesnę vietą Kūrėjo intencijoje ir plane" (Summa C. Gent., 2, c. 44). Pagal bendrą teologų nuomonę, Marijos malonių pilnybė buvo taip nuostabi, kad ji nepalyginamai viršija visų šventųjų ir angelų malones, paimtas kartu. Jei vertybių skalėje viena net mažiausia antgamtinė malonė savo verte viršija visą prigimties tvarką, Marija nepalyginamai peržengia visus kitus tvarinius savo prakilnumu. Taigi, be baimės suklysti, galime sakyti, kad Marija Dievo mintyje ir plane buvo pirmiau, negu visi kiti sutvėrimai.

Tą pačią mintį seka Bažnyčia savo liturgijoje. Marijos šventėse jai taikomi tie Patarlių knygos žodžiai: "Viešpats mane sutvėrė savo kelių pradžioje, pirma negu yra ką nors padaręs nuo pat pradžios. Mano likimas nuspręstas nuo amžių ir nuo senovės laikų, pirmiau negu buvo sutverta žemė. Dar nebuvo gelmių, o aš jau buvau pradėta; dar nebuvo ištryškę vandenų šaltiniai, dar kalnai nebuvo iškilę su savo baisia sunkybe: aš buvau pagimdyta pirma kalvų" (8,22s.). Bažnyčioje yra įsivyravęs dėsnis — lex orandi, lex credendi — kaip meldžiamės, taip ir tikime. Jei meldžiamės į Mariją, kaip į tą, kurią Dievas pamilo pirma visų kitų sutvėrimų, išskyrus Kristų, ir nusprendė jos likimą nepriklausomai nuo jų, esame priversti išpažinti ją tokią tikėjimo aktu.

Ir šių dienų popiežius Pijus XII taip supranta Mariją Dievo planuose. Jo viename pamoksle, pasakytame 1937 m. lapkr. 28 d. šv. Liudviko prancūzų bažnyčioje Romoje, skaitome šiuos žodžius: "Pirmoji mintis, kurią mums pažadina Marija, švenčiausioji tarp šventųjų, yra štai kokia: nuo amžių, pirmiau visų kitų sutvėrimų, Dievas ją turėjo savo akyse; Jisai ją mylėjo, Jisai ją išrinko ir taip apdovanojo savo malonėmis, kaip begalima būtybę apdovanoti". (Discorsi e panegirici, Milano 1939, 860).

2. MARIJOS SANTYKIS SU KRISTUMI

Marijos egzistencijos prasmė yra Kristus. Tai naujas Dangiškojo Tėvo nesavanaudiškos meilės pareiškimas Kristui, nusprendžiant Jo

laimei sutverti vieną iš prakilniausių tvarinių, per kurį galėtų Kristus parodyti aukščiausią kūriniui galimą meilę Dievui. Marija yra dangiškojo Tėvo dovana Kristui.

Dovana paprastai yra tiek brangi, kiek brangus yra jos davėjas. Ji mylima ta pačia meile, kuria mylimas jos davėjas. Kristus myli dangiškąjį Tėvą karščiausia tvariniui galima meile; ta pačia meile Jis pamilsta ir Tėvo dovaną — Mariją.

Kiekviena meilė konkrečiai pasireiškia dosnumu. O dosnumas tuo didesnis, kuo dovana savesnė ir brangesnė. Ką nuosavo galės dovanoti Kristus Marijai? Juk viską jis yra gavęs iš Dangiškojo Tėvo. Visos antgamtinės dovanos, kuriomis nerpildyta Kristaus siela, yra Tėvo nuosavybė. Tiesa, tai brangi Jo dovana Kristui, bet vistik dovanota, o neįsigyta. Duodant mylimajam gauta dovaną, neišreiškiama tiek meilės, kiek parodoma duodant ką nors brangaus savo prakaitu įsigyto. Kristaus meilė Marijai išrado būdą įsigyti tų turtu, kuriuos galėtų padaryti savo nuosavybe. Tai kančia. Kristaus išrasta, o ne Dievo jam dovanota. Tai jo nuosavybė. Šita nuosavybe Kristus perka tai, kas Dievui sava — malones, padarydamas jas savo nuosavybe — nuopelnais.

Visas tas dovanas Kristus sudėjo į Marijos sielą, padarydamas ją malonės pilnąja. Tik joje yra sudėti visi Kristaus nuopelnai, nes tik ji tiesiogiai buvo Dievo norėta Kristui. Apdovanodamas Mariją savo kančios nuopelnais, Kristus konkrečiu būdu išreiškia savo meilę dangiškajam Tėvui, o joje pajaučia aukščiausią kūriniui galimą laimę laike. Kančią žemėn atnešė Kristus, o per ją vienintelį galimą laimės būdą. Nuo laisvos kančios gilumo priklauso žmogaus meilės karštumas, o nuo jos — laimės pilnumas.

Marijos malonių pilnybė, Dievo numatyta ir norėta pirma visų kitų tvarinių ir tik santykyje su Kristumi, vadinama jos Nekaltu Prasidėjimu. Tai didžiausia Marijos privilegija, savo prasmę turinti tik Kristuje. Jei Kristus savo esmę yra Atpirkėjas, Marija yra pirmasis jo atpirkimo vaisius. Dargi tam tikra prasme Marija yra vienintelis Kristaus atpirkimo vaisius, nes savyje talpina visus Jo kančios ir meilės nuopelnus.

Atpirkimas tikra savo prasme, kaip matome, yra konkrečios meilės apraiška. Jei atpirkimu atsiteisiama teisybei, tai tik per meilę. Šito atpirkimo buvo reikalinga Marija, nors savyje nebuvo palenkta Adomo nusikaltimui ir nebuvo reikalinga, kad už ją būtų atsiteista įžeistai Dievo teisybei. Ji sutverta tik Kristaus meilei, o tą meilę Išganytojas jai pareiškė aukščiausiu tvariniui galimu būdu. Kristus atpirko Mariją tobuliausiu būdu, sako Jonas Duns Skotas, nes užėjo nuodėmei už akių (Ox. 1. III.d. 3..q. 1). Ir iš tikrųjų, didelė meilė yra pakelti parpuolusį purvan, bet nepalyginamai didesnė yra apsaugoti, kad neparpultų. Tokią meilę parodė Kristus savo Motinai.

Tą Skoto mintį patvirtina jau cituota pop. Pijaus IX bulė "Ineffabilis", pareikšdama, kad Marija buvo atpirkta "sublimiori modo — prakilnesniu būdu" už visus kitus žmones. Ji pareiškia taip pat, kad Marija buvo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės Kristaus kančios numatytų nuopelnų akivaizdoje.

3. MARIJOS SANTYKIS SU TVARINIAIS

Jei Kristaus laimei ir jo egzistencijos pilnam pateisinimui užteko Marijos, pilnai Marijos laimei ir jos buities pateisinimui neužteko vien Kristaus. Tiesa, ji bus turtinga Kristaus malonių pilnybe ir jo paties laime. Tos laimės tačiau ji nepajaustų visoje jai priderančioje gilybėje ir plotmėje, jei, be Kristaus, neturėtų galimybės mylėti kitų dosnia ir nesavanaudiška meile. To trūkumo negalėtų užpildyti vien Kristaus meilė. Mylėti Kristų ir jam grąžinti jo paties dovanas dosnios meilės pareiškimui būtų nesuprasti jų tikros vertės. Tuo pačiu tat, kai Dievas galvojo sutverti Mariją Kristaus laimei, turėjo jai užtikrinti dosnios meilės galimumą, pašaukdamas iš nebūties egzistencijon protingų būtybių Marijos laimei. Jos bus sutvertos, remiantis Kristaus nuopelnais Marijos dosnumui, ir tuo pačiu predestinuotos antgamtinei tvarkai. Prigimties tvarka bus palenkta antgamtės tvarkai, o laikai amžinybei, lygiai kaip priemonė tikslui. Prigimties tvarka turės savo prasmę antgamtės tvarkoje, kaip laikas amžinybėje. Tai griežtas vertybių prigimties reikalavimas.

Pirmieji tvariniai, sutverti Kristaus numatytų nuopelnų akivaizdoje Marijos laimei, buvo angelai. Dievas juos apdovanojo Kristaus nuopelnais per Mariją, kad naudodamiesi jais laike, pasidarytų verti amžinybės. Jie turėjo laisvai priimti šitą Dievo nustatytos antgamtės ekonomijos tvarką, nes tik laisvė gali įjungti tvarinį į santykiavimą meilėje su Dievu. Marija pasirodo Dievo veikalų už savęs centre, kaip tai rodo Apreiškimo knyga (c. 12), nuo kurios priklauso angelų apsisprendimas laimei ar amžinai pražūčiai.

Marijos laimei toliau Dievas sutvėrė žmogų ir visą regimą pasaulį. Tą tiesą patvirtina šisai logiškas dėsnis: "Netobulesnis dalykas yra visados dėl tobulesnio" (šv. Tomas, Summa C. Gent., 2, c. 44). Vertybių skalėje Marija užima pirmą vietą po Kristaus. Neabejotinai tat jai priklauso žmogus ir visas kitas regimas pasaulis. Tiesa, Dievas viską tveria tik sąryšyje su Kristaus nuopelnais. Tikroji pasaulio egzistencijos priežastis yra Atpirkėjas. Bet kadangi jo nuopelnai savo atbaigtą prasmę randa tik Marijoje, jai yra skirtas pasaulis ir ji yra tarpinė pasaulio egzistencijos priežastis.

Tą mintį seka daugybė Bažnyčios Tėvų ir šventųjų, kurie dvasios pakilime ir daugiau prigimties balso vedami, Marijai priskyrė pasaulio sutvėrimą. Šv. Bernardas, vienas iš didžiausių marijologų, taip išsitaria: "Marijai sutvertas visas pasaulis" (Serm. III Super Salve Regina). *O šv. Izidorius iš Tesalonikos eina dar toliau.* Pagal jį, "Sutvėrėjas visiškai nebūtų galvojęs apie

pasaulio tvėrimą, jei nebūtų numatęs Mariją ateisiant pasaulin". (Orat. in Nativ. Virginis). Tas pats šventasis toliau sako: "Tau, o tyriausioji Panele, Dievas sutvėrė dangaus beribes, dėl tavęs iš nieko buitin pašaukė žemę, jūras ir saulę, tau yra padovanota visa, ką tik mes savo protu galime pažinti" (In dorm. Deip. sermo 17). Savo logišką pateisinimą tas prigimties balsas randa šitoje Marijos sampratoje.

Visa, ką Dievas darė ir daro prigimtyje ir antgamtėje, daro tarpininkaujant Marijai. Nes nieko Dievas netveria neatsižvelgdamas į Kristaus nuopelnus, kurie yra sudėti Marijoje. Ji yra visuotinė malonių tarpininkė prigimtyje ir antgamtėje. Ji tačiau nėra besąlyginė tarpininkė, koks yra Kristus. Marijos tarpininkavimas priklauso nuo Kristaus. Jis gi savo Motinoje yra sudėjęs visus savo turtus, kad jų dalinime ji pajaustų dievišką laimę.

Ne tik iš meilės Marijai Dievas viską sutvėrė ir jai padovanojo, bet ją padarė taip pat visų savo darbų pavyzdžiu. Pagal Patarlių knygą, kurią Bažnyčia pritaiko Marijai, ji yra pavaizduojama šalia Tvėrėjo visuose jo veiksmuose. Ji padėjo Tvėrėjui "visa sutvarkyti, visą laiką jo akivaizdoje žaisdama ant žemės skritulio" (8, 28). Dievas nieko netvėrė ir netveria, neatsižvelgdamas į Mariją ir neatkurdamas jos visuose savo kūriniuose. Jei gamtoje jaučiame tiek gyvybės ir meilės, jei žmogaus širdis išsiveržia meilės ir gyvenimo ilgesio giesme, tai todėl, kad Dievas mūsų širdyje atkūrė Marijos širdį, o visoje gamtoje — Mariją, davusią gyvybės nešėją — Kristų.

Čia galėtume pritaikyti tą patį logišką dėsnį: "Tai, kas yra tobuliausia, visados yra pavyzdžiu pagal buvimo būdą to, kas mažiau tobula" (šv. Tomas, Summa Th., p. 3 q. 56 a. 2). Neabejotinai Marija yra tobulesnė už visus kitus tvarinius tiek prigimtyje, tiek antgamtėje, tat galėjo būti visų sutvėrimų pavyzdžiu.

BIBLIOGRAFIJA:

J. Bittremieux, De mediatione universali B. M. Virginis quoad gratias, Brugis, 1926.

J. Fr. Bonnefoy, La Primaute absolue et universelle de N.-S. Jesus-Christ et de la Tres Sainte Vierge, Paris, 1938.

Le Mystere de Marie selon le Protevangile et l'Apocalypse, Paris, 1949.

L. Da Castelplanio, Maria nel Consiglio dell'Eterno, Milano, 1942.

C. Urrutibehety, Maria Regina della Creazione, Milano, 1942.

Vers le dogme de l'Assomption, Journees d'etudes mariales, Montreal 12-15 Aout 1948.

Atti del Congresso nazionale mariano dei Frati Minori d'Italia, Roma 29 aprile - 3 maggio 1947.

V. KRĖVĖS "DANGAUS IR ŽEMĖS SŪNŪS" TEOLOGO AKIMIS

VYSK. V. PADOLSKIS

Augsburge, Vokietijoje, 1949 m. "Sūduvos" leidyklos buvo išleista V. Krėvės kūrinio "Dangaus ir žemės sūnūs" pirmoji dalis: "Žemės vingiais". Atskiri jos fragmentai buvo pasirodę dar seniai "Skaitymuose", paskui Salzburge, Austrijoje, leidžiamam mūsų tremtinių žurnale "Tėvynėn" ir vėliau "Naujojoje Aušroje". Jau tuomet jie sukėlė nepasitenkinimo bangą apdairesnių katalikų tarpe, kuriems rūpėjo ne tik meniškai pasakytas žodis, bet ir dėstomos minties teisingumas bei aprašomų istorinių faktų tikrumas. Neabejoju, kad katalikų nuogąstavimų gandas turėjo pasiekti ir autorių. Bet dabar vėl visa tai spausdinama iš naujo 200 puslapių veikale, tarsi autorius visai neabejotų parašytų dalykų tikrumu.

Tiesa, turime pripažinti autoriui sugebėjimą atkurti orientalinį pasaulį, kiek tai liečia jų minties ir kalbos savotiškumus, galime grožėtis ir vaizdų meniškumu bei parinkto žodžio puošnumu, bet negalime nesijaudinti, kai iškreiptai vaizduojami ar interpretuojami krikščionybės pagrindus liečią įvykiai, kai mums gerai iš Evangelijų pažįstami asmens, prieš visokią istorinę tiesą, piešiami jiems svetimomis spalvomis.

Menininkas gali laisvai pasirinkti savo siužetą. Bet jei jis pasirinko istorinį siužetą ar su istoriniu fonu, jis negali nukrypti nuo istorinės tiesos, negali istorijos deformuoti, ypač kai aprašomi istorinių šaltinių gerai paliudyti faktai. Tai tinka ne tik profaninei, bet ir religinei istorijai.

Šiai pastarajai tačiau neretai tenka nukentėti, ypač kai prie jos prideda savo ranką racionalistai, kurie nei stebuklų nei bet kokių stebuklingų reiškinių nepripažįsta. Jų tvirtinimu, stebuklas tiesiog negalimas. Todėl religijos paduodamus stebuklingus reiškinius jie stengiasi išaiškinti natūraliai. Antai, vienas racionalistų stebuklingą duonos padauginimą, aprašomą Evangelijose, aiškina tuo, kad savo pamokslu Kristus taip nuteikęs klausytojus, jog atsinešusieji su savimi maisto jį pasidalinę su nieko neturinčiais, ir taip visi pasisotinę.

V. Krėvės kūrinys "Žemės vingiais" turi aiškų istorinį foną, kur yra liečiami įvairūs istoriniai faktai, ne tik profaniniai, bet ir religiniai, bet vienur ir kitur dažnai jie vaizduojami savaip, sumaišant faktus ar juos net iškreipiant. Jei profaninių faktų aprašymuos autoriaus smarkiai nutolstama nuo objektyvinės tiesos, tai religinėje srityje jis eina aiškiu racionalizmo keliu, kiekvieną stebuklingą reiškinį, mums žinomą iš Evangelijų, stengdamasis išaiškinti natūraliai. Ne tik Kristus, bet ir Marijos ir šv. Juozapo ir apaštalų asmens bei jų gyvenimas vaizduojami savaip, priešingai Evangelijų duomenims.

Bet pažvelkime į šį kūrinį iš arčiau.

Kūrinys autoriaus pradedamas dviejų vaizdų prologu: "Anksčiau, negu amžiai gimė". Pirmasis vaizdas mus nukelia į tolimiausias amžių glūdumas, į biblinio angelų maišto laikus. Įvykęs angelų maištas prieš Dievą numalšintas Michaelio (=Mykolo) ir didelio būrio angelų, jį parėmusių kovoje preš maištininkus. Nusikaltusieji angelai nutrenkti į tamsybių bedugnes. Visi ištikimieji angelai dabar stovi Dievo sosto dešinėje. Kai nusikaltusieji teisingumo vardan Teisingojo ir Rūsčiojo yra kaltinami ir prašoma Dievo jiems bausmės nedovanoti, juos užstoja Gailestingasis, kurį Dievas vadina savo mylimiausiuoju Sūnumi.

Dievo sosto kairėje stovi susvyravusieji angelai. Maišto metu nei maištininkų nei Dievo pusės jie nepalaikė. Susvyravusius, suabejojusius ir nestojusius už Dievą angelus, kaip anksčiau pačius maištininkus, taip dabar ir juos kaltina Teisingasis ir Rūstusis ir reikalauja jiems bausmės. Bet Gailestingasis ir juos užtaria. Dievo sprendimas tačiau maištininkams lieka nepakeistas, o susvyravusieji galutinai neatmetami. Jiems lemia eiti į pasaulį, kūnais prisidengus, kentėti ir mirti. Tremties ir skausmų kelias pasaulyje — tai jiems duodamas laikas galutinai apsispresti už Dievą ar už Jo priešininką, kadaise pakėlusį prieš jį maištą. Gailestingasis prašo, ir Jam leidžiama eiti drauge su ištremiamaisiais, kad jiems padėtų jų gyvenimo kelyje, kad pramintų takus, kurie juos atvestų atgal prie Dievo, t. y. Jis eina su jais į pasaulį, kad padėtų jiems apsispręsti už Dievą.

Iš šio pirmojo prologo vaizdo matyti, kaip autorius, panaudodamas biblinio angelų maišto aprašymą, nukelia į prieš amžių pradžią gėrio ir ir blogio pradų priešingybių pasireiškimą. Iš priešamžių šių dviejų priešingų pradų kova persimeta ir į istoriją. Ir pasaulyje turės vykti kova tarp gėrio ir pikto, tarp Dievo ir demono. Tai užmena antrasis prologo vaizdas, kur maišto pradas, — numalšintos audros ir chaoso galybės, — nelaiko savęs nugalėtu. Tarp jo ir jo nugalėtojo, kurio balsas girdimas, ir toliau vyks kova, tik dabar jau žemėje: kova ir varžybos dėl susvyra-

vusių dvasių, kurios kaip tik šiuo momentu atskrenda apgyvendinti žemės.

Kuo baigsis ši kova ? Kaip išsispręs šių dviejų pradų priešingybė istorijos eigoje? Štai problema, kurią prologe kelia autorius ir į kurią, rodos, nori duoti atsakymą. Įdomu, koks bus autoriaus interpretacijoje Gailestingojo — Kristaus vaidmuo šioje dviejų priešingybių kovoje, nes Jis juk turi ateiti į žemę padėti tremtiniams, kuriems Dievas-Balsas iš tolo sako: "Sukūriau šį pasaulį, kad jis būtų jums bandymo vieta. Skausmais ir nusiminimu, vargais ir ašaromis būsite bandomi ir tiriami. Bet nenusiminkite! Neapleisiu jūsų *šiame ašarų slėnyje ir nepaliksiu vienų sielvar*tui, mylimieji mano broliai, broliai svyruojantieji..." (16 p.).

Aiškiai matyti, kad autoriaus koncepcijoje anie susvyravusieji dangaus angelai, ištremti iš dangaus žemėn, kaip į bandymų ir galutinio apsisprendimo vietą, yra tai mūsų žmonija. Ši koncepcija mums primena Platono žmogaus sielos koncepciją. Pradžioje ir jos buvę grynos dvasios, tik vėliau už kažkokį savo nusikaltimą jos buvusios kūnuose apgyvendintos.

Krikščionių doktrina tačiau visai ką kita sako apie žmogaus atsiradimą žemėje. Žmogus nėra iš dangaus nupuolęs angelas, apvilktas kūnu, bet pačioje žemėje Dievo sukurta būtybė. Ir jo pirmapradis nusikaltimas kitokio pobūdžio, negu autoriaus koncepcijoje nusikaltimas susvyravusio angelo. Taigi, pradėjęs nuo biblinio angelų maišto, toliau eidamas autorius su Apsireiškimo šaltiniais visiškai apsilenkia ir priartėja Platono koncepcijai.

Po prologo veiksmas tuojau nukeliamas į Palestiną, į Erodo Didžiojo valdymo ir Kristaus gimimo laikus.

"Priešaušrio metu" atvaizduoja pavergtos žydų tautos nuotaikas Erodo Idumiečio valdymo metu ir jų santykius su valdovu, tuo sudarant psichologinį bei visuomeninį tolimesniam pasakojimui foną. Tai išryškina žydų žygis į Erodo rūmų kiemą ir pokalbis su juo.

"Žvaigždės spinduliuose" aprašomas Kristaus gimimas ir pirmosios Jo gyvenimo dienos. Tarpukalnis naktį netoli Betlehemo (=Betliejaus). Prie rusenančio uolos papėdėje laužo ilsisi piemens. Tarp jų ir du svetimi, keliaują iš Jeruzalės į Hebroną pas gimines: tai Jona, žvejys iš Galiliejos Kapernaumo, ir jo sūnus Simonas (būsimasis apaštalas Petras). Jiems besikalbant apie paskutinius įvykius Jeruzalėje, įeina Juozapas, senas, pražilęs, metų sukūprintas, vedąs jauną moterį Mirjamą (=Mariją). Juozapas pasirodo keliaująs iš Fenikijos Sidono, kur jis netekęs darbo, į savo žmonos tėviškę, Betlehemą. Simonas ir Jona pagaliau jį atpažįsta, kaip dailidę iš Nazareto. Jona jį charakterizuoja, kaip visuomet buvusį nelankščios sielos ir užsispyrusį, atkaklų, nepaklausiusį atkalbinėjimų ir, nors jau buvęs pagyvenęs vyras, suaugusių vaikų tėvas, vedęs jauną, amžiumi dar nesubrendusią mergaitę, pabėgęs iš namų ir iškeliavęs svetur tarp kitatikių (34 ir 35 p.).

Evangelijos visai kitaip šiuos dalykus aprašo. Juozapas ten vadinamas "teisiu" (Mt. 1, 19), t. y. šventu, uoliu Įstatymo užlaikytoju, kuris gyvenęs Nazarete. Susižiedavęs su Marija norėjo nuo jos skirtis ir tik angelo sapne paakintas paėmė ją už moterį. Evangelijose nėra jokių įrodymų, kad Juozapas būtų anksčiau buvęs vedęs ir turėjęs iš tos moterystės vaikų. Evangelijose vadinamieji "Jėzaus broliai" buvo tik tolimesnieji Jo giminaičiai, daugiausiai pusbroliai. Šv. Rašte žodis "brolis" pažymi ir tolimiausius gimines. *Pagaliau visai nesuprantama autoriaus pasakojime* Juozapo ir Mirjamos kelionė į Betlehemą. Kodėl juodu nesustojo išsyk apsigyventi Nazarete, Juozapo tėviškėje, į kur juodu vistiek tuojau grįžo iš Betlehemo, Mirjamai pasveikus? Šios kelionės motyvas labai aiškus Evangelijoje: Juozapas ir Marija ėję iš Nazareto į Betliejų įsirašydinti, pagal ciesoriaus Augusto įsakymą.

Mirjamai atėjo metas gimdyti. Ši scena aprašoma labai natūrališkai. Čia kalbama apie motinos aimanavimus ir skausmingas konvulsijas. Ir ant rytojaus Mirjama dar didelė ligonė. Bet šv. Lukas savo Evangelijoje motinos laikyseną visai kitaip aprašo: ji pati gimusį kūdikį suvysto vystyklais, ji pati jį paguldo prakartėje (Lk. 2, 7). Bažnyčios padavimas vienbalsiai sako, kad Marija pagimdžiusi be skausmų.

Pasak autorių, kūdikis gimęs po plynu dangumi, tik daubos užuovėjoje. Seniausias gi padavimas, siekiąs antrąjį šimtmetį, sako, kad Kristus gimęs už miesto, kalno oloje, kurią piemens naudoję kaip pastogę gyvuliams. Iš tiesų, ir šv. Lukas savo Evangelijoje pažymi, kad Marija kūdikį paguldžiusi į prakartę, t. y. į gyvulių ėdžias (Lk. 2, 7). Konstantinas Didysis (IV šimt.) viršum šios olos yra pastatęs Kristaus Užgimimo baziliką, kuri yra išlikusi iki šių dienų.

Kūdikiui gimus, piemenų ir pakeleivių tarpe kyla kalba apie senų žmonių įsitikinimus, kad, kai žemėje gimsta žmogus, Amžinasis įžiebiąs naują žvaigždę, iš kurios spindėjimo esą galima numatyti ir naujagimio ateitis. Ir tikrai, dabar jie, besidairydami, pamato anksčiau jų nepastebėtą žvaigždę, kuri "atrodė kaip kalavijas su rankena, ir jo liepsna žėrintieji ašmens buvo į žemę nukreipti" (38 p.). Ji atrodė baisi ir lemianti kažką ypatingo. Kadangi jos pasirodymas sutapo su šio kūdikio gimimu, jie pradėjo įtarinėti, ar tik tas gimęs kūdikis nebūsiąs Žadėtasis, t. y. Mesijas, kurio Izraelis laukė, ir pastebėtoji žvaigždė — Jokūbo namų žvaigždė. Vėliau jie dėl to visai įsitikina, pastebėję, kad žvaigždė stovinti kaip tik ties kalnu, kurio papėdės dauboje guli tik ką gimęs kūdikis.

Tolumoje girdėti pirklių karavano skambučių žvangėjimas. Simonas ir vienas kitas iš piemenų, matyt, įvykių įjaudinti, įsivaizduoja, kad tai dangaus angelų giesmė. Jie mano girdį ir jos žodžius:

"Garbė Visagaliui aukštybėse"...

Tai įsivaizduoti būtų tikras kliedėjimas. Ar tai pirmą kartą gyvenime jie išgirdo karavaną einant? Tais laikais karavanas buvo kasdieninis reiškinys, ir didelio nusimanymo nereikėjo, kad atskirtų jo skambučių žvangėjimą nuo dangaus angelų giesmės. Bet apskritai karavanas skambučiais neapsikarsto, nes kai nesaugūs keliai, jis tuo tik greičiau naktį plėšikų dėmesį į save atkreiptų.

Pagaliau ir pirklių karavanas prisiartina ir įsiprašo pas piemenis poilsio nakčiai . Autorius Simono lūpomis jiems sako, kad "tik iki kitos nakties vidunakčio galėsite jį (šventąjį miestą — Jeruzalę) pasiekti" (42 p.). Tai visai klaidinga pastaba, nes tikrumoje Jeruzalė buvo nuo ten už keletos kilometrų, nes iš viso Betliejus nuo Jeruzalės yra tik 8 kilometrai kelio.

Vienas senojo pirklio palydovų, dedąsis pažįstąs žvaigždžių ženklus, išgirdęs apie naujagimį, susidomi juo. Iš jo tėvų jis sužino, kad jie karališkos (melechų) giminės, tik labai neturtingi, kad motina net verkianti, jog neturinti kūdikiui vystyklų. (Pagal Luko Evangeliją, 2, 7, Marija turėjusi į ką kūdikį suvystyti). Geraširdis senasis pirklys užtat atrėžia kūdikio vystyklams gabalą vežamo parduoti audeklo. Astrologas galop visai aiškiai išskaito kūdikio ateitį: Jo ramus ir lygus gyvenimo siūlas staiga nutrūksta, bet po to jo kelias vėl naujai sušvinta, kaip galingo valdovo, lyg nebūtų miręs ar nelaimės ištiktas. Tada ir senasis pirklys pradeda tikėti, kad šis kūdikis būsiąs žydų laukiamas Žadėtasis-Mėsijas, ir parenka jam dovanų įvairių brangių audinių. Jo pavyzdžiu paseka ir jo draugai: karys papila saują auksu žėrinčių pinigų, astrologas-išminčius alebastro indų ir puošnių dėžučių su brangiais kvėpalais. To reginio paveikti, savo tikėjimą į Žadėtąjį pareiškia ir Simonas bei ten esą piemens. Ant rytojaus pirkliai pasitarnauja ligonei tuo, kad neštuvuose ją nuneša į Betlehemą, kur Juozapas su savo šeima apsigyvena Jokimo ir Onos namuose, pas Mirjamos brolį. Mirjamai pasveikus, Juozapas su savo šeima išvyksta į Nazaretą, į savo tėvų namus.

Iš to, kas čia pasakyta, aiškiai matyti, kad autorius visai priešingai Evangelijoms aprašo Kristaus gimimą ir išminčių atsilankymą iš rytų pagarbinti gimusio žydų karaliaus. Toks nukrypimas aiškiai rodo, kad autorius Evangelijų nelaiko istoriniais raštais. Taigi Evangelijos būtų veikiau pačių jų autorių ar krikščionių bendruomenės tikėjimo išraiška, o ne objektyvi tiesa. Štai kodėl autorius gali lengva širdimi rašyti, kad šv. Mato Evangelijoje aprašomi išminčiai, specialiai iš rytų atėję į Judiegą ieškoti gimusio žydų karaliaus, yra tik paprasti pirkliai, visai atsitiktinai užėję naujagimį kalnuose. Bet tokie autoriaus tvirtinimai mūsų neįtikina, nes Evangelijų istorinis charakteris yra pakankamai įrodytas, nežiūrint, kad jose aprašoma visa eilė stebuklų.

"Neramios dienos" vaizduoja, kiek rūpesčio sukėlė Erodui pasirodžiusi žvaigždė, kuri pastebėta visų Palestinos gyventojų. Jos reikšmės Erodas teiraujasi pas žydų kunigus, Rašto žinovus ir sinedristus. Minios nuotaikoms sužinoti jis siunčia savo žvalgą, iš kurio jis patiria, ne tik ką žmonės gatvėje kalba, bet ir apie anuos Babilono pirklius bei ką jie buvo matę anuomet kalnuose: kad ten gimęs iš senos melechų (karalių) giminės kūdikis ir kad tuo akimirksniu, kai jis gimė, pasirodžiusi ši nuostabioji žvaigždė. Dėl to pirkliai, neva apsipirkimui, atkviečiami pas Erodą. Iš jų jis sužino, kad ano naujagimio šeima apsigyvenusi Betleheme.

Toliau esam "Esėjų šeimoje". Kada Juozapas rengėsi ramiai gyventi savo tėvų namuose Nazarete, atbėga pas jį iš Betlehemo, savo tėvo siunčiamas, Mirjamos brolio sūnus Jokūbas, su Tėvo įsakymu Juozapui skubėti su šeima iš namų, nes baisi Idumiečio ranka pakibusi ant jų galvų (Evangelijose angelas praneša apie tai Juozapui). Ir Juozapas su šeima nedelsdamas išvyksta. Nori pasiekti Egiptą. Bet bekeliaudami jie pavargo ir išalko. Sustoja pasilsėti pas esėjus, vienos žydų sektos žmones, gyvenusius (Engaddi) tyrumos pakraštyje. Čia jie buvo maloniai priimti. Sužinojęs jų kelionės priežastį, senelis Scharija ben Eleazaras, esėjų mokytojas ir vadovas, kviečia Juozapą pasilikti su šeima pas juos, iki Idumiečio pyktis nurims. Iš motinos paėmęs kūdikį į savo rankas, jis taria laiminimo žodžius. Ši scena, bet ypač Scharijos ištariami žodžiai prieš mirtį, kaip atsisveikinimas su Ješua (Jėzumi) ir Mirjama (199 ir sek. p.), rodo, kad autorius jo asmeny norėjo atvaizduoti Evangelijos senelį Simeoną. Juozapas kvietimą priima, ir šventoji šeimynėlė pasilieka pas esėjus iki Erodo mirties.

Čia dera priminti, jog nėra jokių istorinių duomenų, kad Kristus būtų kada nors buvęs ar gyvenęs pas esėjus. Vienas kitas tačiau yra nuomonės, kad Jonas Krikštytojas ar Jokūbas, Viešpaties brolis, buvę esėjai. Bet ir tai neturi jokio pagrindo. Visas jų gyvenimo būdas skyrėsi nuo esėjų gyvenimo papročių. Jonas Krikštytojas buvo atsiskyrėlis, esėjai gyveno bendruomenėje; kitaip dėvėjo ir mito Jonas Krikštytojas negu esėjai, kurie visuomet dėvėjo baltą drabužį ir mito žemės vaisiais. Šie vengė minios, kurios nevengė Jonas Krikštytojas, kurs skelbė ir teikė atgailos krikštą visiems.

Esėjas nebuvo nė Viešpaties brolis Jokūbas. Esėjai Jeruzalės šventykloje nesilankydavo, tuo tarpu Jokūbas visuomet dalyvaudavo kasdieninėje šventyklos aukoje, kaip ir visi to meto krikščionys iš žydų.

Nereikia esėjizme ieškoti krikščionybei atramos ar jį laikyti krikščionybės pirmataku, paruošimu, nes jie skiriasi pačiuose savo pagrinduose. Antai, esėjų griežtas subatos šventimas ir didelis ritualinių kūno apsiplovimų vertinimas yra visai svetima Kristaus mokslui, kaip tai aiškiai matyti iš jo ginčų su fariziejais.

"Žvejų pasaulyje" yra epizodas iš gyvenimo keletos būsimųjų apaštalų, kai jie dar buvo tik paprasti Genezareto ežero žvejai. Jų vardai: Jonos sūnus Simonas, Natanaelis iš Kanos ir du Zebediejaus sūnūs, Pilypas (ne apaštalas) ir Jokūbas.

Kai jie ilsisi ežero pakrantės vejoje, prie jų prijoja ginkluotų vyrų būrelis. Tarp jų yra Simono pusbrolis Andrius, Jehuda (Judas), garsaus parušimo (taip autorius iš hebrajų kalbos vadina fariziejus) Natano iš Kerioto sūnus ir Barraba, Jonatano sūnus, iš Betlehemo apylinkės kaimo, visų sikarių vadas. Abu pastaruoju keliauja per kraštą kaip šaukliai to, kuris neseniai pasiskelbė Žadėtuoju-Mesijum ir dabar ruošia ginkluotą sukilimą prieš priešą. Juodu kaip tik visur verbuoja šiam Mesijui karius, prie kurių yra kviečiami prisidėti ir šie žvejai. Tada Simonas papasakoja apie aną gimusį Kūdikį. Tik jį jis laiko tikruoju Mesijum. Bet šiuo metu jis dar tik kūdikis tegalįs būti. Abejonė todėl kyla Barrabo širdyje dėl dabar pasiskelbusio Mesijum, bet vis tik jo reikalui jis nori likti ištikimas. Prie ginkluotųjų būrio prisideda ir Andrius bei Zebediejaus sūnus Jokūbas. Jehudos ir Barrabo keliai laikinai išsiskiria, iki juodu vėl susitiks Žadėtojo stovykloje. Kiekvienas iš jų vadovauja atskiram jaunų vyrų būreliui.

Reikia pažymėti, kad ką čia Simon kalba apie pirklių pagarbinimą Kūdikiui, nesiderina su tų pačių įvykių aprašymu anksčiau (46 p.). Simono pasakojimu, jie (jis čia spėja, kad tai buvę tolimųjų kraštų galingi valdovai) tik šiam tikslui ir atvykę: "Jie sustoję ėmė klausinėti mus, kur čia yra gimęs pasaulio valdovas, nes jo žvaigždė jau sužibusi... Jie norį pareikšti jam pagarbą"... (97 p.). Tai būtų jau arčiau Evangelijos teksto. Bet 46 p. autorius pasakoja, kad Babilono pirkliai tik atsitiktinai naktį piemenis užėję. Tik patyręs apie kalno papėdėje gimusį kūdikį, vienas iš pirklių, nusimanąs žvaigždžių aiškinimuose, jam pranašavęs reikšmingą ateitį.

"Tesi palaiminta" dalyje pasirodo ginkluotų jaunų vyrų būrys, vedamas Jehudos. Jis atvyksta į esėjų kaimą, kurį jie apiplėšia ir net reikalauja, kad tinką ginklų tarnybai vyrai prie jų prisidėtų, ginklu paremti Žadėtąjį-Mesiją. Bet esėjų mokytojas ir vadas Scharija, Eleazaro sūnus, tam pasipriešina. Už tai įnirtę kariai nori visus išžudyti. Tada tarp Scharijos ir įnirtusių karių, paskutinį akimirksnį čion atskubėjusi, stoja, pridengdama Schariją, Mirjama, prie kurios kojų, išskėtęs rankas, prisiglaudžia, tarsi ją gindamas, jos mažasis sūnelis. Kariai sumyšta ir nuleidžia ginklus. Jokūbas, Zebediejaus sūnus, atpažįsta Mirjamą, ir kariai palieka esėjų kaimą.

"Žemės dulkėse" kitas jaunų karių būrys, vadovaujamas Barrabo, ieškodamas Žadėtajam talkininkų, užeina pas nazirus, paskui jie užkalbina prie kelio tiesimo dirbančius vyrus. Bet nei vieni nei kiti nesutinka prie jų prisidėti.

*Paskui eina "Žadėtojo keliai". Minios žmo*nių renkasi į kalnus pamatyti to, kurs sakosi esąs Dievo Žadėtasis-Mesijas, Dovydo įpėdinis ir išrinktosios tautos galybės atstatytojas — Jehuda iš Galiliejos. Čia vėl susitinka ir Jehuda iš Kerioto su Barrabu. Miniai pasirodo ir tariamasis Mesijas, bet visų jis neįtikina esąs tasai, kuo dedasi. Nuo jo atsimeta ir Barraba, bet Jehuda lieka Žadėtajam ištikimas. Jam nesvarbu, ar tiesa ar melas yra žodžiuose to, kuris pasivadino Žadėtuoju. "Audros trokšta nerami mano siela — audros ir gėrybių paragausiu, eidamas iš vien su tais, kurie pasiryžo"... (139 p.). Pasilikusi ištikima minia suskirstoma į 12 būrių, pasiruošusių žūtbūtinei kovai su krašto prispaudėju.

Šį tariamąjį Mesiją autorius vadina Jehuda iš Galiliejos — Judu Galiliejiečiu. Šiuo vardu tikrai yra žinomas žydų sukilimo prieš romėnus organizatorius, apie kurį kalba evangelistas Lukas Apaštalų Darbuose (5, 37) ir žydų istorininkas Juozapas Flavijus. Bet šis sukilimas įvyko žymiai vėliau, negu autoriaus aprašomas laikotarpis, būtent, Erodui jau seniai mirus, septintais mūsų eros metais (Erodas mirė 4 metais prieš mūsų erą), prie Romos prokuratoriaus Koponijaus, kada, nušalinus Erodo Didžiojo sūnų Archelajų, Romos buvo atsiųstas į Judieją Kvirinas surašydinti Archelajaus valdytos eparchijos turtų ir perimti Romos žinion tai, kas Archelajui pačiam priklausė. Visa tai žydams aiškiai rodė, kad dabar jie yra tiesioginėje Romos valdžioje ir kad Romos ciesoriui jie turėsią mokesčius mokėti. Tai ir buvo proga prieš romėnus sukilti. Vadovauti ėmėsi Judas Galiliejietis, padedamas fariziejaus Sadoko. Šalia patriotinių motyvų, kaip nusistatymas prieš mokesčius ciesoriui, veikė, be abejo, ir religiniai motyvai, net mesijinė idėja. Bet šis sukilimas baigėsi nepasisekimu. Žuvo ir pats Judas Galiliejietis, šio sukilimo vadas. Bet tai yra aiškus anachronizmas visus šiuos įvykius nukelti į Erodo Didžiojo laikus, kaip tai daro autorius. Juk visa tai yra vykę 10 metų vėliau. Taip pat ir apie sikarius kalbėti (pasak autoriaus, Barraba buvęs jų vadas) Erodo laikais yra nemažesnis anachronizmas už pirmąjį. Tiesa, Judo Galiliejiečio sukilimas davė pradžią zeliotų, t. y. uoliųjų (tautine prasme) partijai, bet tik žymiai vėliau zeliotai pradėta sikariais vadinti.

"Paskutinių Liūto dienų" veiksmas, nors autorius to nepasako, bet atrodo, kad eina Jeriche. Erodas sunkiai serga. Daug rūpesčio jam teikia pasirodęs Žadėtasis, kurį sugauti Erodas pasiunčia savo karių būrį. Jo paklaustas, sinedrijus pasisako prieš Žadėtąjį: jis ne Mesijas. Tuo metu Jeruzalėje pasklidus gandui apie Erodo mirtį, žydų džiaugsmui nėra ribų: užpuolami ir naikinami karaliaus rūmai bei kiti jo pastatydintieji viešieji trobesiai (faktiškai, pasak Juozapo Flavijaus, buvęs tik sunaikintas Romos auksinis aras, kurį Erodas buvo iškėlęs ant Jeruzalės šventyklos vartų). Sužinojęs apie tai, Erodas kaltininkus žiauriai nubaudžia. Pasmerkiamas mirti ir sugautas Žadėtasis. Už minios simpatijas *Mirjamos sūnui nužudomas ir jo pačio sūnus* Aristobulas. Pagaliau baigia dienas ir pats Erodas

LEONARDO DA VINCI UOLŲ MARIJA

Ir šiame skirsnyje istorinio tikslumo nerasi. Autoriaus čia padaryta net stambi istorinė klaida. Aristobulas nužudytas drauge su savo broliu Aleksandru Sebastoje (Samarijoje) septintais metais prieš mūsų erą, taigi 3-mis metais prieš Erodo mirtį. Penkias dienas prieš tėvo mirtį nužudytas Erodo sūnus Antipateris (ketvirtais metais prieš mūsų erą) už tai, kad norėjęs nunuodyti savo tėvą.

Iš viso čia reikia pastebėti, kad autorius su istorija nesivaržo. Bet ar tai teisu? Įvairūs kūriny vaizduojami epizodai dažnai yra grynas autoriaus fantazijos darbas, kaip įvairios scenos pas esėjus, scena prie Genezareto ežero, pas nazirus, susitikimas su Žadėtuoju kalnuose ir kiti dalykai. Vis tik vaizduodamas aiškius istorinius faktus autorius neturėtų jų iškreipti, nes tuo būdu autoriui galėtų būti prikišamas istorijos nežinojimas. Fantazijos lakumui parodyti istorijos iškreipimas nėra tikra priemonė. Laki vaizduotė gali lengvai sukurti fiktyvias situacijas ir be visiems žinomų istorinių vardų. Ypač kam Kristų padaryti savo fantazijos objektu? Krikščionis negali į tai abejingai žiūrėti.

Jei kalbėti apie Erodą, tai pasigendama pilnesnio jo charakteristikos vaizdo. Jis nebuvo koks geraširdis, bet ypač antroj savo gyvenimo pusėj buvo žiaurus despotas. Bet autorius to pajusti neduoda, nors vienas kitas jo žiaurumų ir paminėtas. Sau neištikimus ar įtariamus jis žudė šimtais. Savo pačio šeimoje jis vykdė tikras skerdynes, vis bijodamas savo sostui konkurentų. Jo nepaprastą žiaurumą parodo ir tas faktas, kad sirgdamas jis sušaukė į Jerichą, mirtimi grasindamas, jei nepaklausys, visus kilminguosius žydus ir uždarė juos stadijone. Su ašaromis akyse jis maldavo tada savo seserį Salomę ir svainį, kad, kai tik jis užmerks akis, juodu pasiųstų kareivius, apie jo mirtį jiems nieko nesakant, išžudyti visų šių žydų strėlėmis. Jo mirties proga tegu verkia visa žydų tauta. Bus manoma, kad jo rauda žmonės. Laimei, jam mirus, šis jo prašymas nebuvo įvykdytas.

Jo uždėta mokesčių našta žydams buvo tikrai sunkiai pakeliama, nors pora kartų nuo jų dalies jis žydus yra atleidęs, tuo parodydamas savo gerą širdį. Pinigai jam buvo reikalingi gausioms statyboms, romėnams papirkti ir t.t. Užtat pinigo jis ieškojo visur. Net Dovydo kapą jis apgrobė. Labiausiai tačiau jaudino žydus nepakankamas jų religinių papročių paisymas ir pastangos įvesti Palestinoje helenizmą, atseit, pagonybę, nors jis vengė tai daryti jėga. Jeruzalės šventyklos didingas atstatymas nebuvo joks žydų religijos pripažinimas, bet tik noras žydams įsiteikti, jų simpatijas laimėti. Dėl to jis šiek tiek paisė ir jų religinių papročių. Šiaip jis buvo žydams svetimas ir savo dvasia ir savo papročiais.

Jo šeimyninis gyvenimas buvo nelaimingas. Vedęs jis buvo 10 kartų; sykiu jis turėjo net devynias žmonas. Ir jo paskutinė liga nebuvo tik kojų patinimas, kaip autorius vaizduoja. Jo viduriuose kilo votys, gi nuo liemens sutinusiame kūne vienur kitur buvo atsivėrusios žaizdos, kuriose veisėsi kirminai. Savo skausmuose jis išgyveno tikrų desperacijos valandų, kad kartą net nusižudyti norėjo.

Žydų istorininkas Juozapas Flavijus, gyvenęs 37-94 m., taigi žinias galėjęs semti iš pačių pirmųjų šaltinių, pav., iš Mikalojaus Damaskiečio, Erodo draugo ir patarėjo, parašiusio jo gyvenimą, Erodą ir jo laikus aprašo labai plačiai ir vaizdžiai. Autorius galėjo jas gražiai meniškai atkurti, nenutoldamas nuo tikrovės ir išlaikydamas istorinę perspektyvą. Deja, čia dažnai to pasigendama.

Ypač autoriui derėjo būti objektyviam religinių faktų vaizdavime. Bet ir čia objektyvumo mes nerandame. Tai mus, katalikus, ypatingai užgauna ir verčia priimti šį kūrinį su nepasitikėjimu arba, tikriau pasakius, verčia jį visai atmesti. Pagrinde klaidingas religinių dalykų vaizdavimas, net jų iškreipimas, nuvainikuoja visus gerus autoriaus norus, jei tokių būtų turėjęs, nes tai nėra joks pasitarnavimas nei Kristui nei krikščionybei, bet veikiau tik kenkimas, nes tai klaidinimas tikinčiųjų ir netikinčiųjų.

"Dievo ramybėje užgeso jo dienos" skyriuje aprašoma Scharijos ben Eleazaro, labai primenančio Evangelijų senelį Simeoną, mirtis. Iš čia matyti, kad šventoji šeima pasilikusi pas esėjus net 12 metų (kodėl taip ilgai? Juk Erodas jau seniai buvo miręs), gi Ješua (Jėzus) čia išėjęs Scharijos ben Eleazaro mokyklą: mokęsis skaityti ir suprasti Raštą ir pranašų kalbą.

Tai toks yra bendrais bruožais veikalo turinys. Jį atpasakojome kiek plačiau, kad skaitytojas matytų, kokius dalykus autorius liečia, ir tuoj galėtų palyginti, kuo jie skiriasi nuo mūsų Evangelijų aprašymų ir net nuo profaninės istorijos. Kaip žinomus, Evangelijų aprašymų plačiau necitavome. Bet ir ne visus autoriaus nukrypimus sužymėjome, tik į stambmenas kreipėme dėmesį. Bet iš jų pakankamai matyti, kaip autorius negailestingai deformuoja praeitį, net švenčiausius religinės istorijos faktus, ištrindamas ar užtušuodamas visa, kas tik galėtų atrodyti stebuklinga. Ir tikrai, pagal autorių, Kristaus asmeny nieko stebuklinga, bet viskas natūralu, paprasta, nežiūrint, kad istoriniai šaltiniai priešingai kalba, kaip tai esame prie kiekvieno perskyrimo iš eilės nurodę. Užtat tokį kūrinį mes negalime niekam rekomenduoti, tik greičiau nuo jo skaitymo sudrausti. Mėgusiam V. Krėvės raštus tai gali atrodyti labai skaudu. Gali būti. Bet V. Krėvė pats dėl to kaltas. Jis turėjo žinoti, kad katalikui jo kūrinys bus nepriimtinas ir kad jis į katalikui neskaitytinų knygų sąrašą gali būti įrašytas. Stilistika tačiau dėl to nenukentės, nes yra visa eilė kitų gražių V. Krėvės kūrinių, kur jos galima pasimokyti ir už šį su kaupu kompensuotis. Čia tačiau galioja posakis: magis amica veritas.

FAUSTAS KIRŠA

IŠ KNYGOS "ŠVENTIEJI AKMENYS"

PIETA

Ant Tavo kelių, Motina Šventoji,
Nurimo Dievas, pranašas, sūnus.
Jo garbei saulė ant kalnų liepsnoja,
O Dievo žodis tapo Tau klusnus.

Per amžius eina žemėj šventas garsas,
Kad meilė, žmogui atpirkta krauju,
Plasnos ir džiugins kaip alyvų varsos
Prie dangiškų ir prarajos kelių.

TESTAMENTAS

Tėvų tėvai per amžius dvasios įkvėpimais
Tėvynę atnešė lig šios šventos dienos
Ir dovaną paliko: visą žemės kraitį,
Ir testamentą: lig mirties kovok dėl jos.

Sūnau, ne sau gimei! Gimei spindėti amžiams
Naujų pilių, naujų kovų naujais vardais.
Sūnau! gimei dvasia net pranašus pasekti
Ir Dievo veidą padabint gyvais žiedais.

VISUR MATOMA MOTINA

Negęstąs žiburys tamsoj, ir saulė — diena, —
Tai tu esi, motule, kaip pilka gegutė,
Visur vis matoma, visur vis girdima:
Prie lopšio, ant kapų, tyloj ir rugiapiūtėj.

Mes neverti kančios taip prakilnios per amžius,
Mes neverti tiesos aklų ir žilo plauko,
Visur vis matomo, visur vis budinčio:
Prie lopšio, ant kapų, tyloj ir rugiapiūtėj.

RYTŲ ŠEŠĖLIS

Rytų šešėlis man atkirto kelią.
Blakstienom pridengiau žiedų pasaulį.
Rūkuos paskendo pilys ir paminklai,
Ir ant kapų pilki tėvų kryželiai.

Kokia kančia! Kokia kančia, klajūne,
Nusvėrė naštą aukurui aukotą!
Galva rūkuos. Mintis ženklais apstulbo.
Kur, amžių vade, kur tu šiandien būni?

PAVASARIO GĖLĖS

Konvalijos — pavasariniai skambaliukai —
Balti kaip porceliano angelų galvutės —
Ant juodžemio aistringų pinavijų lūki, —
Narcizas šypsosi iš po ledų atkutęs;

Purienos paupiais, miškuos palazdinėliai,
Ant dirvų ožkabarzdžiai pumpurus iškėlė;
Kiekvienai žaliai viksvai ir kiekvienai gėlei
Danguj kaip skambaliukas virva vyturėlis.

TIESOS IEŠKANT

Kas man parodys kelią, kur tiesa nuėjo,
Neg Tu, kuris pagimdei ją ir man ir žemei?
Neklaužados paklydo eidami pavėjuj,
O aš einu prieš audrą, akys man aptemo.

Šėtono audros baisios, bet stipri malonė,
Kaip sidabru nušvitęs tyruose šaltinis.
Jos krikšto pateptas praranda abejones.
Tu iš savęs tiesa, — many šauki jos žynį.

APLINKUMA IR ŽMOGUS

Ir vyturėlis, ir dangus, ir daug, daug saulės.
Ir žalias javas, ir miškai, ir daug, daug jūros.
Žmogus, kaip puotos taurė perpilta per briauną,
Kurs niekados, kurs niekados išsekt negali.

O žemėj skruzdės, kirminai ir rausilos šaknys,
Ir briedis, ir žuvis, ir lauko peteliškė.
Žmogus, kaip puotos taurė perpilta per briaunas,
Pasotintas, trapus, — ir išmintis, ir žaislas.

AUKURO GARBEI

Grūdai, kuriuos ant aukuro sudėjau,
Nebeišleis daigų iš žemės gruodo,
Žiedai nuvytę neatskleis skaistumo,
Nešu lig grabo alkstančio paguodą.

Bet nenumirs tenai auka nušvitus meile,
Pravėrus amžinumą sielos viešpatijai,
Liepsnos šviesa primins klajūno rūstų kelią
Ir Išganytojui ir Motinai Marijai.

XVI-sis AMŽIUS POVYTAUTINĖS LIETUVOS TAUTINĖS KULTŪROS RAIDOJE

MYKOLAS BIRŽIŠKA

I.

Paklaustas, kuris Lietuvos istorijos laikotarpis bus pats efektingiausias, labiausiai žinomas ir populiariausias visuomenės atmintyje, plačiausiai Lietuvą išgarsinęs, bent kuris lietuvis, o ir nors kiek apie Lietuvos praeitį girdėjęs nelietuvis čia pat, be abejo, atsakys: "Tai Vytauto Didžiojo laikai!" Kitas net dar aiškiau mums iškirs: "Nagi tai karališkoji Vytauto gadynė!"

Ir tikrai, kitos tokios gadynės ilgaamžėje Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos istorijoje nerasime. XIII a. tebeįpusėjus, su Mindaugu karalium kaimynams svariau išryškėjusi Lietuva, su Traideniu, Vyteniu, o ypačiai Gediminu, Algirdu ir Kęstučiu vėliau pakilusi, išplitusi ir susitvarkiusi stipri Didžioji Lietuvos Kunigaikštija su Vytautu valdovu (1392-1430) pasiekia didžiausią savo išplitimą ir didžiausią galybę bei garsą. Tai tuo metu ji ne tik Maskvą prieina, ištisam šimtmečiui Smolensko kunigaikštiją sau įsitvirtinusi, savo politikos tikslams paklupdžiusi Didįjį Novgorodą, Pskovą, Tvėrę ir kitas rusų sritis, o su Vytauto dukterim Maskvos kunigaikštiene ir Maskvai savo politiką bediktuojanti, bet ir iš viso tuometinėje Europoje yra didžiausia, plačiausia valstybė. Tai Vytauto laiku ji pasiekia dviejų jūrų krantus — gintarinės Baltijos ir piktų Juodųjų,[1] tuo net po kelių šimtų metų Lenkijos imperialistams įkvėpdama viliojantį politinės ateities sapnovaizdį: Polska od morza do morza, žinoma, per buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos milžiniškus plotus, kas mūsų metui sumodernimama net dar platesnės Vidureuropės Tarpjūrių Konfederacijos miražu — jau keturių jūrų (Baltijos, Juodųjų, Viduržemio ir Adrijos) tarpe — nuo Štetino ligi Smolensko, nuo Prahos ligi Charkovo, nuo Liublianos ligi Krymo pusiasalio imtinai ir — nuo Talino ligi Atėnų — albanų, baltarusių, bulgarų, chorvatų, čekų, estų, graikų, latvių, lietuvių, lenkų, rumunų, serbų, slovakų, slovėnų, ukrainų ir vengrų, taigi 16 tautų-kraštų, suprantama, Varšuvos vadovaujamų. Ir vis iš tos XV amž. vytautinės užuomazgos!

Vytautinė Lietuva, toliau, ne tik išsiliejo į Rytus ir Rytinius Pietus, tuo dar labiau atsiverdama Rytų vėjams bei įtakoms, bet ir (1410) ties Žalgiriu sutriuškindama kryžiuočių pulkus, tuo kaip tik pašalino didžiausią kliūtį, per du šimtmečiu jos neprisileidžiančią prie Vakarų pasaulio, — ir nuo šiol ne vien lengvai ji jungėsi į Vakarų kultūrą bei šiajai darniai lenkė sau prisijungtus rytinių slavų pravoslaviškus kraštus, tik vėliau — jau povytautinė Lietuva — perteikė ją toliau į Rytus — į maskvinius kraštus, tad drauge su Lenkija ilgai eidama Rusijai vyriausia Vakarų kultūros skleidėja.

Tik grįžtame į Vytauto laikus: ką gi galime mes apie pačią tuometinę Lietuvą bepasakyti? Ką gi mums besako gražūs, įspūdingi, romantiškai patraukti įpusėjusio XIX a. karšto lietuvio patrioto Simano Daukanto žilos senovės Lietuvos miškų aprašymai ir lietuvių darbų ir žygių apsakymai ("Būdas senovės lietuvių") arba tos pat, kaip ir Daukantas, gadynės talentingo lenko Karolio Szajnochos rizikingi sugretinimai ir priešpastatymai miškinės Lietuvos ir riterinės Lenkijos ("Jadwiga i Jagiello")? Tik ir šimtmečiui nuo jų veikalų praėjus, kaip kitose srityse, taip ir Lietuvos istoriografijoje tokiam darbščiam ir reikšmingam, rimtų ir gilių praeities tyrinėjimų kupinam šimtmečiui — ne ką mes besugebame pasakyti apie vytautinę Lietuvą — visuomenę — tautą — jos dvasinę kultūrą — dvasinį gyvenimą. Lietuvos ar kaimynų kronikos nedaug mums čia bepadeda, o toks tikrai įdomus ir reikšmingas gr. Kyburgo kelionės Lietuvon aprašymas, kultūristorikams tiek čia žadėjęs, deja, tepasirodė tik vykusiu falsifikatu, nebent palaikytinu savotišku literatūristoriniu kūriniu! Be išlikusio autentinio Burgundijos riterio Guilbert de Lannoy kelionės rašto, visuomenei žinomo Lietuvos diplomato ir istoriko Petro Klimo neseniai priminto ir jau mūsų dienomis K. Jurgėlos angliškai išversto, nedaug čia beturime mus apšviečiančios medžiagos.

Tačiau ne vien medžiagos trūkumas mums čia kliudo. Ar nenustelbia mums savo visuomenės — savo tautos pati netelpanti istorijos rėmuose Vytauto Didžiojo asmenybė? Didžiausias valstybinis Lietuvos genijus, jis savo dydžiu prislėgė tautos atmintyje visus savo didžiuosius pirmatakus — ir Mindaugą ir Gediminą, ir Algirdą ir Kęstutį, kad ir su pagarba, su meile tebeminimus per kartų kartas ligi mūsų laikų. Prieš 125 metus Vilniaus universiteto studentai žemaičiai giedojo savo draugo Stanevičiaus sukurtą himną "Žemaičių šlovę" ("Mačiau Vilnių, šaunų miestą"), kuriame kėlė ir Mindaugo, ir Gedimino, ir Kęstučio vardą, o ir mūsų laikais politinių aistrų sūkury Lenkijos maršalas Juozapas Gineta Pilsudskis, atplėšdamas Vilnių nuo Lietuvos ir prijungdamas Lenkijai, rado progos

vienoje savo vilnietiškoje prakalboje nusilenkti ir anų didžiųjų Lietuvos kūrėjų atminimui. Ir atgijusioje nepriklausomoje Lietuvoje nereta lietuviškoji šeima turi savo tarpe Algirdų, Kęstučių arba Gediminų, bet dar dažniau Vytautų, nes savo garsu ir populiarumu Vytautas ir jo atminimas visa yra nustelbęs. Ne tik palikuonių atmintyje, kai ne vien mūsų laikų lietuviai jį kone dievina, bet ir Lietuvos totoriai savo maldose jį tebemini, kai sukaktuviniai (1430-1930) vytautiniai metai daugybę Vytautukų Lietuvai yra davę, tik ir — svarbiau — nemaža reikšmingų ir naudingų jo vardui įamžinti sumanymų įvykdė. Ne tik literatūroje keliamas, pradedant žymiausio lenkų apysakininko — romanisto Kraszewskio poetinio Lietuvos istorijos epo "Anafielio" trečiąja trilogijos poema "Witoldowe boje" (Vytauto kovos) ir baigiant neseniai mirusio žymiausio lietuvių dramaturgo Balio Sruogos istorine drama "Milžino paunksmėje", bet ir gyvas būdamas šis mažo ūgio milžinas savo autoritetu lenkė po savim savo valdinius, o žygiais ir orumu stebino amžininkus, kurie ir karštais raštais jį garbino (1428 m. smolenskinė "Pochvala Vytoutu" — Vytauto pagyrimas).

Pačiose savo nesėkmėse didis — 1399 m. totorių skaudžiai sumuštas ir vos gyvas ištrūkęs, ne tik nieko jiems neužleido, neatidavė, bet ir nenustojo jų tarpe gilios pagarbos. Ne XIII a. Lietuvos karaliaus Mindaugo vainikavimo prisiminimas, tik lenkų sukliudytas 1429-1430 neįvykęs Vytauto vainikavimasis karalium — tam skirtos (rugsėjo 8) dienos minėjimas nepriklausomosios Lietuvos vyriausybės ir lietuvių visuomenės 1930 m. reikšmingai yra paverstas kasmetine Tautos Švente. Vytautas galėjo drąsiai sau pritaikinti, užbėgdamas už akių Liudvikui XIV, šiuos žodžius: "Lietuva — tai aš!" Ir giliai prasminga būtų net mūsų laikams — nepriklausomos Lietuvos visuomenės tautiniams jausmams išryškinti Vytauto atžvilgiu — nustatyti šitokia erzinanti politinius ir visuomeninius realistus — gal nayvi, gal vaikiška, kurios betgi galėtų kitos tautos pavydėti — formulė: *Lietuvos respublika amžinoje nevainikuotojo jos karaliaus Vytauto Didžiojo atminimo globoje.*

Tačiau kurgi vytautinė — Vytauto laikų — lietuvių visuomenė, kartojame klausimą? Sykį Vytauto reikšmė tiek jo amžyje, tiek per šimtmečius ir mūsų laiku ne tik istorikų taip yra iškeliama, bet ir tautos sąmonę bei jausmus įvaldo, net ir turint medžiagos ir būdų Vytauto amžininkams geriau pažinti ir nušviesti, ar nebūtų tai Ad. Mickevičiaus "Konrad Wallenrod" poemos dainiaus-vaidilos pavyzdžiu pasekti: "z hymnu zstąpić do prostej piosenki" (nuo himno nusileisti prie paprastos dainelės)? Tikrai bene sruogiškai tebūtume tik "Milžino paunksmėje" bepasijutę! Tad ar ne sveikiau būtų nesiimti rizikos vaizduoti taip tolimą nuo mūsų laikų gadynę ir jos visuomenės dvasinius pergyvenimus ar šiaipjau kultūrinius bruožus, tik kreiptis į tokią praeities visuomenę, kuri nebeturėjo savo tarpe nei Vytauto, nei kito kokio ją stelbiančio dvasios milžino ir kuri lengviau duodasi siejama (ir palyginama) su kaimynais, su kitais kraštais, tad ir šiųjų geriau bus suprantama?

Šitokiu Lietuvos istorijos laikotarpiu, svarbiu, reikšmingu ir įdomiu, netolimu Vytauto gadynei, bet ir tiek nuo jos nutolusiu, kad aiškiau reikštųsi pačios povytautinės visuomenės tautiškai kultūrinis gyvenimo pulsavimas, teikčiau skaitytojų dėmesiui XVI-jį amžių.

II.

XVI-jo amžiaus Didžioji Lietuvos Kunigaikštija ir jos visuomenė gyvena ne vien vytautiniu palikimu, naujose istorinėse sąlygose aiškiai jai labai sunkiu, jei ne per sunkiu pakelti, bet ir gauna spręsti nelengvai sprendžiamus, nekartą labai sudėtingus naujus politinius, visuomeninius ir kultūrinius reikalus ir klausimus, kurie ir mūsų metu įvairiatautėje Lietuvos istoriografijoje ir visuomenėje bei labiau mažiau suinteresuotuose kaimynuose nevienodai esti suprantami, nušviečiami ir sprendžiami, kiti kai kada ir labai aktualūs tepasireiškia, net lengvai sukelia aistras.

1569.7.1 Liublino unija, sustiprinusi Lietuvos saitus su Lenkija bendrai renkamu valdovu, bendru bajorų seimu ir bendru ponų senatu, lenkų keliama vienu iš kilniausių, šviesiausių ir vertingiausių jų istorijos momentų, tokiuo jų teikiama Lietuvai ir lietuvių tautai laikyti, taip ir plačiai pasaulyje išgarsinta, lietuvių betgi ir tuomet ir dabar tebelaikoma prievartos aktu, susijusiu su didžiulių Lietuvos plotų atplėšimu ir skaudžiu Lietuvos reikšmės, vardo bei garbės pažeminimu, kitų net — visišku Lietuvos valstybės panaikinimu. Senieji Lietuvos istorikai paprastai baigė ją pasakoję 1569-ais unijiniais metais, o minėtieji Daukantas, Narbutas ir daugelis kitų apie tuos laikus rašiusių lietuvių nesusilaiko čia ne tik lenkams, bet nekartą ir lietuvių protėviams karčių priekaištų nepripasakoję; Narbutas net sakosi čia plunksną laužąs ties savo tautos grabu! Dar 1919 m., Vilniaus lenkų politikams išpūtus Liublino unijos 350 metų sukaktuves, mūsų menininkas Adomas Varnas satyriniam žurnalui pavertė ją lenko ir lietuvio iš priešingų šonų žiūrima nuoga statula, pirmam šviesia, o antram tamsia savo puse tematoma ir testebima. Patys unijinių derybų dalyviai Lietuvos didžiūnai, su Radvilomis, Valavičiais ir Chodkevičiais priekyje, ne tik karštai ten gynė valstybinį Lietuvos savarankiškumą ir jos teritorijos neliečiamumą, bet ir skaudžiai, kiti net tragiškai pergyveno ištikusią jų tėvynei nelaimę. Gresiančio pavojaus iš stiprėjančios Maskvos verčiami kreiptis į lenkus talkos ir silpninami šiųjų viliojamų žadamomis lenkų szlachtos teisėmis Lietuvos bajorų neryžtingumu ir pasyvumu, kai pasienio Palenkėje arba Valuinėje — net aiškesniu jų linkimu į artimesnius ry-

šius su Lenkija, apleisti perėjusio lenkų pusėn karaliaus Žygimanto Augusto, Lietuvos patriotai buvo priversti atsisakyti nuo jau pradėto pasirengimo ginklu ją apginti. Vieni, kaip Radvila, pasitraukė iš unijinio seimo, stengdamiesi išvengti šališko akto pasirašymo; kiti, kaip Valavičius, mėgino iš lenkų išsiderėti lengvesnes unijos sąlygas, kur Jonas Chodkevičius patriotinėmis prakalbomis net lenkus sujaudino (garsi jo 1569.6.28 prakalba į Žygimantą Augustą), o du jo dėdės taip sielojosi, jog vienas jųjų (Jurgis Chodkevičius) net staiga čia mirė prieš pat uniją prisiekdamas (amore patriae ductus). Aiškiai paliudiję jų patriotinę poziciją liubliniškio seimo "dienynai" (diariusz, dnevnik) rodo, jog be reikalo bijojo Lietuvos vadai, kad jųjų palikuonys nepakaltintų, jog jie negynę tėvynės.

Antra vertus, net ir su Liublino unija Lietuva neprarado savarankiškumo, pasilaikiusi sau savas ministerijas, savą iždą, savą kariuomenę, savąjį Statutą (teisių kodeksą) ir visa tai išlaikiusi ligi pat nepriklausomybės praradimo drauge su Lenkija (1795 m.), Statutą net ir po rusais ligi 1840 m. Tad jau tik šiuo teatsirėmus negalima su 1569 m. braukti iš istorijos lapų ir žemėlapių Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos, kaip tai, pavyzdžiui, daro keliose stovyklinėse D.P. parodose Vokietijoje matytų latviškų istorinių žemėlapių sustatytojai, XVII-XVIII amž. Lietuvos vietoje Lenkiją terodydami, nors taip pat seniau unijinėje Skandinavijoje aiškiai Norvegiją nuo Švedijos atskirdami. O ir pounijiniai Lietuvos politikos vairuotojai ne tik budrūs tebepasilieka savo tėvynės teisių gynėjai prieš kiekvieną lenkų pasikėsinimą jas pažeisti ir nepraleidžia progos jos savarankiškumą griežtai ir aiškiai pabraukti ir pažymėti, bet ir, ypačiai naudodamiesi naujų valdovų rinkimais, sugeba jį dar įtvirtinti ir net išplėsti. Taip, nevienas karalius ar tik kandidatas į karalius gaudavo žodžiu arba net raštu pasižadėti Lietuvos ponams grąžinti Lietuvai lenkų atplėštąsias žemes, grąžinti jai seimus ir šiaip keisti unijos aktą. Karaliaus Žygimanto Vazos tol jie nepripažino Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu, kol jis (1588 m.) nepatvirtino Lietuvos Statuto naujos redakcijos su tokiais nuostatais, kurie nesutiko su Liublino unijos ir lenkų reikalavimais, tik dar labiau apdraudė Lietuvos savarankiškumą, ypačiai griežtai prieš lenkų reikalavimus apsidrausdami nuo šiųjų veržlumo Lietuvon. Į pačią XVI a. pabaigą Lietuvos ponai ir net dvasiškija su vysk. Merkeliu Giedraičiu priekyje neįsileido karaliaus nominuoto lenko vyskupo į Vilnių. Lyvžemis pasidavė Žygimantui Augustui 1561 m. kaip Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui (Ryga išliko nepriklausoma ligi 1582 m.), o paskiau, Livonijos valdytojo minėtojo Jono Chodkevičiaus prikalbinta, 1566 m. pasidavė tiesiog Lietuvai; 1561 m. Kuršas ir Žiemgala paversta Ketlerio giminės kunigaikštyste Lietuvos ir Lenkijos vasalo teisėmis; 1569 m. Liublino seime Lyvžemį paskelbus priklausant Lietuvai ir Lenkijai, dar 1588 m. lietuviai reikalavo, kad jis priklausytų tik Lietuvai.

Net vėliau, jau nebe XVI a., savarankiška Lietuvos politikos kryptis kai kada net dar drastiškiau pasireikšdavo, kaip štai 1655 m. Didž. Lietuvos Kun-jos ponams ir bajorams, Radvilų vadovaujamiems, nutraukus Lietuvos uniją su Lenkija ir ją pasirašius su Švedija, arba 1700 m. Oginskio ir Vyšniaveckio vadovaujamiems Lietuvos bajorams paskelbus Saksonijos kurfiurstą Fridriką Augustą didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu su paveldimąja teise, "kaip Gediminai, Algirdai, Jogailos" jų protėvius kad valdę. Taigi pasyvioji Liublino unijos metu ir šiajai lenkų net panaudota Lietuvos bajorija vėliau — nežiūrint vis didesnio jos įsitraukimo į bendrą su lenkų bajorais viešą (seiminį, karinį ir kitokį) ir privatų sugyvenimą ir abipusį jo apvienodėjimą — sekdama jau politiniais Lietuvos vadovais, pati nekartą ne tik atsikerta nuo lenkų politikos, eina savu keliu, bet ir ryžtasi jai priešais pasistatyti ir veikti. Tatai — primename — jau nebe XVI a.

XVI a. Lietuvą de facto valdo didžponiai, jųjų Taryba (Pany Rada) ir paskiros šeimos. Iš Gediminaičių ir Algirdaičių, taip pat iš įjungtų sričių kunigaikščų nuo valdžios pašalintų, o ypačiai iš vytautinių ir povytautinių karvedžių ir didžkunigaikštinių vietininkų bei paskirų sričių administratorių dar XV a. ėmė kilti, ūkiškai ir visuomeniškai tvirtėti, bręsti valstybiškai ir politiškai Lietuvos didžiūnija, kuriai apie šimtą metų vadovauja Goštautai, ypačiai nuo 1440 m. globoję nepilnametį Kazimierą Jogailaitį Jonas (†1488) ir kancleris Albertas (†1539), katrų rūpesniui tenka priskirti teisiškai ją sutvirtinę aktai: didžioji Kazimiero privilegija 1447 m., Kazimiero teismynas (sudebnik) 1468 m. ir (pirmasis) Lietuvos Statutas 1529-1530 m. Žygimanto Kazimieraičio žmonos Bonos italės reikšmingi didžkunigaikštiškų dvarų ūkio ir administracijos atvežtiniai pavyzdžiai, Žygimanto Augusto 1557 m. valakinė reforma, virtusi baudžiavinio ūkio pagrindu per 300 metų, ir su ja susiję didieji žemės matavimai bei girių revizija su 1579 m. girių ūkio patvarkymu įturtina didžiūnų ir bajorų dvarinį ūkį, pelningesnį jau dėl taikingų santykių su vakariniais kaimynais. Lenkų šlėktos pavyzdžiu Lietuvos bajorai aprūpinami žemės (žemininkų) ir pilies (pilėnų) teismais — 1564-66 m. teismų reforma, su kuria susijusi dar administracijos reforma (teisminių pavietų ir pavietinių bei vaivadinių seimelių įvedimas, kurios davė ir (antrąjį) Lietuvos statutą 1566 m. Teismų sistema apvainikuojama 1581 m. Vyriausiu Lietuvos Tribunolu, o teisinė XVI a. Lietuvos vyrų valstybinių, politinių, ūkinių, administracinių pažiūrų ir nusistatymų bei gyvenimiškos išminties išraiška aukščiausiai pakyla su garsiu trečiuoju Lietuvos Statutu 1588 m., susijusiu su kanclerio Leono Sapiegos (†1633) vardu.

VILNIAUS AKADEMIJA

Tūkstančiai valstybinių ir administracinių aktų, teismų nutarimų, visokių sutarčių ir kitokių raštų iš XV, ypačiai XVI, XVII ir XVIII a. visuomenės gyvenimo buvo laikomi iš pradžių Trakų pilyje, paskiau Vilniuje, sudarydami rūpestingai prižiūrimą ir tvarkomą valstybinį Lietuvos Metrikos archyvą. Baigiantis XVIII a. ji atsidūrė Varšuvoje, iš kur maskoliai, pagriebę kartu su lenkų aktais, išvežė ją į savo kraštą; nežiūrint 1920.7.12 Maskvos sutarties ir pakartotinų TSRS vadovų patikinimų, ligi šiol ji nėra Lietuvai sugrąžinta. Dar daugiau raštų iš tų pat amžių jau XIX a. surinkta Valstybiniame Vilniaus Archyve, dar plačiau apimančių ir apibūdinančių Lietuvos visuomenės gyvenimą. Keliasdešimt tomų Metrikos ir Vilniaus Archyvo aktų yra išleidusi Rusijos vyriausybė, iš dalies ir rusų mokslininkai, tik tatai sudaro tik mažą visos išlikusios medžiagos dalį. Iš tų aktų matyti jau XVI a. nusistojęs ūkinis Lietuvos gyvenimas, tvirti teisiniai santykiai, visuomenės pasitikėjimas savo institucijomis ir teisiniu teisingumu pagrįsta jos moralė.

Toji teisinė ir kitokia aktinė rašliava labiausiai aptarnauja bajorų ir miestų visuomenę. Tačiau ir joje nesunku pastebėti tos visuomenės gyvenimui nekartą lemiamai sveriančios gyvenimiškos didžiūnų galios antspaudą. Kiek XVII

ir ypačiai XVIII a. sušlėktėjusių Lietuvos bajorų seimelinis ir kitoks viešas, net neviešas triukšmingas reiškimasis ir patetinis bajoriškos lygybės deklamavimas (szlachcic na zagrodzie rowny wojewodzie: plikbajoris vaivadai lygus), nekartą pridengia didžiūnų naudojimąsi jais savo reikalams aprūpinti, XVI a. nė su Liublino unija bajorai nesijaučia ir nesireiškia lygūs didžiūnams, tėvų protėvių tradicijomis sekdami politiniu, kariniu ir kitokiu ponų vadovavimu. Sunkūs karai su Maskva verčia bajorus paklusti susijusiai su asmenine karo tarnyba nemaloniai sąrašinei reglamentacijai (1528, 1567, 1568 m. Lietuvos kariuomenės, taigi bajorų surašymai) ir iškelia gabių etmonų, patriotingų ir turtingų, nesigailinčių savo turto tėvynės reikalui pakloti didžiūnų vaidmenį ir autoritetą, išgarsina Radvilas, Kiškius, rusėnus kniazius Ostrogiškius, Chodkevičius, kurių vienas, minėtojo Jono Chodkevičiaus sūnus Karolis (†1621), kiek vėliau (1605.9.27) ties Salaspiliu (Kirchholmu) švedus sutriuškinęs genialiu karvedžiu Europoje plačiai pagarsėjo, o lietuvių liaudies dainose Katkum išpopuliarėjo. Paveldėję Goštautų, Kiškių, vėliau dar Slucko kunigaikščių ir kitų giminių turtus, išleidę Barborą Radvilaitę už Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto Augusto, 1550 m. apvainikuotą Lenkijos karaliene, nuo pusės XVI a. iškyla Radvilų giminė (Mikalojus Juodasis, Mikalojus Rudasis, Mikalojus Našlaitėlis-Sierotka, Kristupas Perkūnas, kardinolas Jurgis ir kiti), per šimtmetį galingiausia, o per du šimtmečiu visų Lietuvos didžiūnų turtingiausia.

Radvilos ir kiti didžiūnai vadovauja Lietuvos politikai, karo žygiams, tribunolui, tikybiniam ir kitokiam vidaus gyvenimui, palaiko gyvus santykius su užsieniais, svetimais karaliais ir kunigaikščiais, imperatoriais ir carais. Turtingesni ir įtakingesni savųjų tarpe už lenkų didžiūnus, laisvesni savo žygiuose, didiesiems Lietuvos kunigaikščiams nutolus nuo Lietuvos ir griežčiau ėmus rištis su Lenkijos reikalais, Lietuvoje rečiau besilankant, Lietuvos didžiūnai su Radvilomis priekyje tikresni buvo už Lenkijos karalius Lietuvos valdovai, nekartą jos karaliukais ir vadinami.

Tačiau kad ir didžiulis yra Lietuvos didžiūnų vaidmuo jos išorės ir vidaus santykiuose, jos tautinis, tikybinis ir šiaip kultūrinis atvaizdas net XVI a. yra sudėtingesnis, negu kad būtų tik didžiūnų galios nustatytas.

III.

Nuo XIII a., o gal dar nuo XII a. ėmusi rinkti rytuose ir pietuose rytinių slavų žemes, turėdama drausmingą visuomenę ir stingrią kariuomenę, senovės Lietuva ypačiai XIV ir XV a. taip giliai įėjo į tas žemes, jog pati valstybės užuomazga, pačių lietuvių (aukštaičių ir žemaičių) gyvenamas plotas tesudarė vos ketvirtą (pasak šališkų apskaičiuotojų — net tik dešimtą) valstybės dalį, o ¾ jos ploto buvo apgyventos rytslavių, kurių sritys bendru Rusies (Ruś) vardu buvo vadintos, o jų gyventojai dėl savo vartojamų tarmių buvo vadinami rusais (russkije liudi), nekartą taip pat — atskirti nuo Maskvos rusų arba maskvėnų (maskolių) — rusėnais (rusinais), tik su Lietuvos valstybe tampriau suaugę, patys save mielai lietuviais (litoucy) laikė ir vadino, tais ir kitiems, net Maskvos žmonėms, ilgai ėjo. Pati šiauriausioji, su etnine Lietuva susisiekianti ir su ja anksčiausiai ir griežčiausiai susijusi, buvusioji slavų išnaikintųjų ir kolonizuotųjų lietuviams giminingų jotvingų sritis išpopuliarėjo Juodosios Rusies vardu, nebepamirštamu net tada, kai jį vis labiau ėmė stelbti platesnę sritį apėmusios Baltosios Rusies, lietuviškai Gudijos vardas. Su Liublino unija, iš dalies net anksčiau Lenkijos nuo Lietuvos atplėštieji pietiniai Rusies plotai imta Ukraina vadinti, kurią vėliau prisijungusi Rusija praminė Mažąja Rusija, atskirti nuo maskvinės Rusijos, Didžiosios Rusijos arba Maskolijos.

Nepajungiama, neįveikiama lietuvių giminė nebuvo silpna ir pačioje valstybėje, kaip kad būtų galima manyti, sulyginus lietuvių gyvenamą plotą su Rusies plotu. Lietuviai buvo ne tik tikri valstybės steigėjai, ne tik davė jai valdovus, bet, kaip rodo XVI a. karinio Lietuvos pajėgumo apskaičiavimai, sudarė bent pusę valstybės gyventojų. Tačiau prijungtosios, kitos ir pačios prisijungusios rytslavių žemės ne tik nenustojo savo visuomeninių ir kultūrinių ypatybių, bet dar galėjo jas plėtoti ir įgyti įtakos bendrame šalies gyvenime. Ligi XV a. nekrikščionių, o XV-XVI a. naujakrikščių lietuvių valdžia, vaduodamasi sveikos politikos reikalais, nestelbė savo rusėniškųjų sričių, kurios jau prieš keturis šimtmečius buvo priėmusios krikštą iš Rytų Bažnyčios ir išsidirbusios atskirą Bažnyčios kultūrą su cerkvine slavų (senbulgarių) rašto kalba.

Artimai santykiaudami su lietuviškomis sritimis ir jų žmonėmis, Lietuvos valdovai ir jųjų vietininkai ilgai nebuvo reikalingi rašto, o santykiuose su rusėniškomis sritimis jo reikalingesni vartojo įprastą jų gyventojams raštą, kurio kalba lengvėjo, pamažėl išsivaduodama iš cerkvinės kalbos dirbtinumo ir varžtumo ir vis labiau semdamasi iš šnekamosios rusėnų kalbos. Sako, Vytautas Didysis XV a. norėjęs pakelti lietuvių kalbą viešąja valstybės kalba, tik kiti jį atkalbėję, kad to nedarytų, sakydami, jog tuo žygiu kryžiuočiams ir kitiems Lietuvos priešams bei pašaliečiams duotų progos įtarti naujai apkrikštytus lietuvius norint grįžti į "pagonų tikybą", su kurios liekanomis valstybės ir bažnyčios valdžiai tiek daug reikėjo kovoti; ko benorėti, jei dar XX a. lenkininkų kvailinami kiti Vilniaus krašto žmonės lietuvių kalbą tebelaikė "pagonybės" reiškiniu. Tad didžiųjų Lietuvos kunigaikščių raštinės ir kitos valdžios įstaigose ėmė rusėniškų sričių rašto kalbą vartoti ir pačių lietuvių viešojo gyvenimo reikalams, juoba aktus rašė raštininkai dijokai ir pišoriai, iš pradžių, be abejo, dažniausiai rusėnai. Tuo būdu susidarė

Lietuvos ir pačių lietuvių viešojo rašto konvencionalinė kalba, kaip ir tokių pat neslavų rumunų (valakų ir moldavų) anksčiau už lietuvius kad buvo priimta į viešąjį valstybės gyvenimą slavų kalba. Kai Lietuvos valstybė susidėjo su lenkais ir sunkiai kovojo, gindama savo laisvą tautos būvį, toji oficialioji, viešoji, jos viešojo rašto nelietuviškoji kalba XV-XVI ir iš dalies XVII a. ėjo viena iš svarbesniųjų savaimingojo būvio žymių, kuri jungė lietuvių ir rusėnų visuomenę lyg į vieną tautos kūną, svetur net įgydama "lietuviškosios kalbos" vardą.

Ta kalba buvo rašyti Lietuvos Metrikos aktai ir kiti viešojo, net privataus gyvenimo raštai. Ta kalba buvo surašytos privilegijos, ustavos, teismynai, įstatymai, taigi ir visų trijų redakcijų Lietuvos statutai, verčiami dar lotynų ir lenkų kalbomis, o tiktai po pusketvirto šimto metų teišversti lietuviškai (Šliūpo 1909 m.). Tie raštai yra bendra istorinė nuosavybė trijų sudariusių Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją tautybių — lietuvių ir rusėnų, tiek gudų-baltarusių, tiek ir ukrainų, kaip bendros jų valstybinės sąveiklos išdava, nors kalbos atžvilgiu labiausiai jie yra susiję su gudiškąja, kiek šioji Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijoje yra susidariusi. Tačiau ne tik XII ir vėlesnių amžių labiau ar mažiau nepriklausomų nuo Lietuvos rusėniškai gudiškųjų kunigaikštijų ar sričių tikybiniai raštai, bet ir plati, įdomi XVI ir ypačiai XVII a. religinė Lietuvos gudų pravoslavų, unijotų ar katalikų literatūra lietuvių nepretenduojama, nors kiti tųjų raštų yra virtę gudų, ukrainų ir net rusų tarpusavio ginčo dalyku.

Užtat Lietuvos metraščiai, kurie giria didžiuosius Lietuvos kunigaikščius, stengiasi iškelti Lietuvos garbę ir pažeminti jos priešus — lenkus, kartais ir Maskvos rusus, ir kuriuose reiškiasi lietuviškas patriotizmas, ne vien valstybinis, bet vis labiau ryškėjąs ir tautinis, besirūpinąs ne vien Lietuvos, bet ir lietuvių tautos, jos vardo ir garbės iškėlimu, teisingai priklauso ir lietuvių raštijos istorijai. Prasidėję XIV a. pabaigoje kuklia Vytauto šalininko, gal net Vytauto įsakyto, parašyta Lietuvos kunigaikščių pradžia ("Litovskomu rodu počinok"), kuri apie 1446 m. pateko į Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių metraštį ("Lietopis velikich kniazei litovskich"), XVI a. viduryje jie kad ir teberašo apie didžiuosius kunigaikščius, bet jų reikalus jau skiria nuo valstybės reikalų, kuriuos labiausiai gynė patriotinga diduomenė, tad ir metraštis dabar jau nebe didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, bet Lietuvos ir Žemaičių didžiosios kunigaikštijos metraštis ("Lietopisiec Velikaho Kniažestva Litovskoho i Žomoickoho"). Nebepradeda jis 1377 m., kaip XV a. metraštis kad pradėdavo, tik iš padavimų, didžiūnų šeimose išlikusių, iš Valuinės metraščių ir kt. sudaro patriotinį Lietuvos praeities atpasakojimą, grindžiamą lietuvių kilimu iš senovės Romos — iš tariamai atvykusio iš ten karžygio Palemono, jo sūnų ir palikuonių ir leidžiantį lietuvius statytis kilnesniais už lenkus, senais "Romos bajorais": "a my — staraja šliachta rimskaja!"

"Palemono teorijai" davė pagrindo rastis ne vien reikalas atsikirsti lenkų pranašumo pretensijoms, iš dalies gal ir kokie nebaiškūs migraciniai prisiminimai ar padavimai, bet ir lietuviškai lotyniškos kalbinės atitikmės, kurios susidūrusios su lotynų kalba lietuvius vertė pagarbiau žiūrėti į savąją kalbą, o ir lenkus — patikėti romėniškai lietuvių kilmei. Palemoninė lietuvių pozicija yra tik būdingas Lietuvos istorijoje kultūrinis reiškinys, atsiradęs XVI a. ir tik XIX a. telikviduotas, bet ypačiai įtemptų Lietuvos Lenkijos santykių įkarštyje prieš sudarant Liublino uniją ir kiek vėliau sietina su Lietuvos diduomenės gynimu savo tautos teisės į savarankišką būvį, stiprinanti tautiškai politinį jos atsparumą. Tai jau ne vien — nesakysime — mokslinė, tik literatinė, bet ir visuomeninė bei politinė, gyvenimiškoji tautos reikalo teorija.

Panašų kultūrinį — politinį ginklą nusikala sau tuo laiku kad ir Maskvos Rusija, su Jonu III (1462-1505) ir ypačiai jo vaikaičiu Jonu IV (1533-1584) agresingai ėmusi reikštis Lietuvos ir kitų kaimynų atžvilgiu. Jonui III vedus Sofiją Paleologę ir tuo susigiminiavus su turkų likviduotos Bizantijos imperatoriais, Maskvos pretenduojama ne tik į caro (cezario) titulą, Bizantijos valdų ir tarptautinės reikšmės paveldėjimą, tatai vaizdžiai reiškiant žodžiais: "Moskva — tretij Rim, a četvertomu nebyvat" (Maskva — trečioji Roma, o ketvirtos nebus). Jau XVI a. Maskvoje išlyginama tamsi Lietuvos praeitis, papildant rusų metraščius Lietuvos valdovų kildinimu iš rusiškų kunigaikščių, kas lyg ir "įteisina" Maskvos valdovų pretensijas į Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos rusėniškas sritis ir pastangas jas paglemžti, o vėliau ir visą Lietuvos valstybę pajungti.[2] Tačiau XVI a. Lietuvos visuomenė gerai supranta gresiantį valstybei maskvinį pavojų, smarkiai atsikerta maskolių puolimams ir įsiveržimams, ne tik stiprina savo karinį pajėgumą, bet ir dvasinį, keldama apšvietimą.

1550 m. rašinyje "De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Moschorum" apibūdindamas lietuvius, totorius ir maskolius, jų gyvenimą, papročius ir kalbą, Michalo Lituanus kreipiasi į Didįjį Lietuvos Kunigaikštį Žygimantą Augustą: Deja, sako, Lietuva neturinti gimnazijų (gimnasia literaria), mokantis Maskvos raštų, kurie esą neseni ir neturį savyje nieko, kas keltų lietuviuose prakilnumo. Rusų kalba esanti svetima lietuviams, kitaip pasakius italams, nes lietuviai turį italų kraujo. Jų giminystę su italais rodą kad ir pusiau lotyniškoji lietuvių kalba ir romietiški jų senovės papročiai, kuriuos neseniai tenustoję vartoti, kaip antai, lavonų deginimas, būrimas iš vidurių ir iš paukščių lėkimo, dar kiti prietarai, kai kur tebeužsilikę. Lietuvių kalbos giminingumui su lotynų kalba įrodyti jis sugretina 74 lietuviškus ir lotyniškus žodžius: aušra — aurora, avis — ovis, diena —

dies, dievas — deus, du — duo, tu — tu, ugnis — ignis, vyras — vir ir kt.[3]

Žygimanto Augusto įsakytas, lotynų kalba 1560 m. parašęs pirmą Lietuvos istoriją Vilniaus vaitas (vyriausias miesto teisėjas) Augustinas Mielecius Rotundus († 1582) vėliau (1576 m.) savo prakalboje į lotyniškąjį antrojo Statuto vertimą dar plačiau už Mich. Lituanus įrodo reikalą Lietuvai nusikratyti "nežinoma, barbariška rusų kalba, kuri yra bendra ir amžinam mūsų šalies priešininkui Maskvai", ir kviečia grįžti "į savo protėvių lotynų kalbą", kuri, per amžius kisdama, žmonėse tebeužsilikusi kaip lietuvių kalba. Rotundus nebesugretina čia lietuviškų žodžių su lotyniškais, tik tvirtai atsiremia palemoniniu Lietuvos valdovų sąrašu. Lietuvių atvykimu iš Romos ir prieš lenkų pretensijas argumentuojama Radvilos Juodojo pavedimu Lietuvos literatų, gal to pat Rotundo, 1564 m. lenkiškai parengtoje knygelėje "Rozmowa polaka z litwinem" (lenko pasikalbėjimas su lietuviu). 1568 m. Lietuvos diduomenė ir bajorai Gardino seime reikalauja lotynų mokyklos.

Jėzuitai, kurie netrukus (1569 m.) atvyksta į Lietuvą ir jau 1570 m. Vilniuje kuria lotynišką kolegiją, atitinka čia tikrą bajorų visuomenės norą, jos gyvą pribrendusį reikalą, tiesiog tautišką nusistatymą, lotynų kalbai čia einant ne vien Bažnyčios, mokslo ir kultūros, bet jau ir tėvų protėvių kalba, ne vien svetima, pašaline, tik ir sava kalba.

Lietuvos Statutai verčiami lotynų kalba. Lietuvon atvykęs ispanas kun. Petras Ruiz de Moros († 1571), savo pavardę sulotyninęs Roysius Maureus, žemaičių vyskupijai 1561 m. parengęs "Constitutiones ecclesiae mednicensis", 1563 m. savo "decisiones lituanicae" įrodo, jog ten, kur Lietuva neturi tam tikrų įstatų, ji privalanti Romos teisėmis sekti, ir Vilniuj šv. Jono mokykloj per daugelį metų moko Romos ir Lietuvos teisių. Jo tikybinis priešininkas — tikybinės reformos šalininkas Andrius Volanus († 1610) savo rašte "De libertate politica sive civili" 1572 m. įrodo taisytinas visuomeninio gyvenimo tvarkos ydas ir trūkumus.

Pirmasis lotyniškai rašęs Lietuvos poetas Mikalojus Husovianus Romoje parašė ir 1523 m. išleido poemą apie Lietuvos stumbrą "Carmen de statura feritate ac venatione bisontis", kurios 1702 eilutėse kiek šlubuojančia kalba duoda gražių Lietuvos, ypačiai Baltvyžių girios, vaizdų ir gyvai pasakoja apie stumbrų medžioklę, o taip pat karštai kelia Vytauto Didžiojo vardą ir garsą. Minėtasis Roysius savo lotyniškais eilėraščiais (Carmina), teišspausdintais tik 1900 m. (2 t.), renesansiškai literatina Vilniaus šviesuomenę. Neaukšto polėkio jo poezija, be vardų, nekiek beturi ir vietinio (lietuviško) kolorito, kurį tik XVII a. terandame gausingai ir įspūdingai išryškėjusį garsaus neolotyniško poeto, Vilniaus mozūro jėzuito Sarbieviaus († 1640) lyrikoje ir poemėlėse ("Silviludia", "Quattuor leucae"). Nebe poezijai skiriamas Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio († 1616) apie 1570 m. atliktos nuotykingos kelionės į Šventąją Žemę lotyniškas (ir lenkiškas) apsakymas.

Nebe lotyniškai, tik lenkiškai rašo ir 1582 m. Karaliaučiuje išleidžia, Lietuvos diduomenės paremtas, mozūras Motiejus Stryjkowski (lot. Stricovius) Lietuvos kroniką ("Kronika litewska... ktora przedtym nigdy swiatla nie widziala"). Savo veikalą paskyręs Lietuvos didžiūnams ir kunigaikščiams — Giedraičiams, Radviloms, Valavičiams ir kitiems Lietuvos teisių bei garbės gynėjams, Lietuvos praeitį aiškindamas, nekartą — pats ne lietuvis — lietuvius gina prieš lenkus ir virsta jos karščiausiu gerbėju. Kad ir nusilenkiančiam prieš Vytauto Didžiojo garsą, jam net "panašių į Vytautą, gal net karingesnių už jį šioje Didžioje Lietuvos Kunigaikštijoje (girdi) tūkstančių būta". Čia jau nebe maskvinių metraščių "pohanaja Litva", bet savo palikuonių, kad ir krikščionių, visuomenės ne tik išdidžiai nepaniekintų, dar tautiškai lyg ir įkrikščionintų didžių valstybės kūrėjų ir gynėjų Mindaugo, Gedimino, Vytauto ir kitų žygiais ir darbais garsinga tautų tarpe Didžioji Lietuvos Kunigaikštija. Plati ir lietuviškai patriotiška Stryjkowskio kronika Lietuvos diduomenei atstojo "prastus", be to, rusėniškai rašytus metraščius ir kilniais praeities vaizdais gaivino tautiškus jausmus. Lenko lenkiškai rašyta, ji ir lenkus turėjo nulenkti Lietuvos garbei. Dar plačiau ji būtu išgarsinusi didingą Lietuvos praeitį ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Vakarų Europoje, jei būtų buvusi lotyniškai parašyta. Tačiau Rotundo istorijai ne tik nebuvus išspausdintai, bet ir ilgainiui dingus, tiktai antrojoje XVII a. pusėje (1650-1669 m.) tepasirodė Vilniaus jėzuito Alberto Vijuko Kojalavičiaus († 1677) "Historia Lituana" 2 t., kurios autorių žinomas XVIII a. vokiečių istorikas Schloezer kėlė žymiausiu XVII a. istoriku.

IV.

XVI a. kultūriniame Lietuvos gyvenime ne tik iš Vakarų ją siekianti "protėviškoji" lotynų kalba vis labiau ima reikšti, bet ir iš viso naujybinė (katalikų ir protestantiškoji) Vakarų kultūra aiškiai persveria lietuviams Rytų įtakas ir tuo griežtai įtvirtina Lietuvos kultūrinės raidos kryptį. Čia Lietuva eina dar Mindaugo, Gedimino ir Vytauto laikais pasiimta kryptimi, plečiant savo valstybę rytų ir pietryčių linkme, labiausiai semtis iš Vakarų kultūros ir ją teikti savo valdomiems kraštams. Nors Lietuvos susirišimas su Lenkija šiąją iškišo Lietuvai vyriausia jos tarpininke santykiaujant su Vakarų kultūros pasauliu, bet neužsikirto lietuviams keliai ir tiesiogiai ką imtis iš Vakarų. Taip, XV a. Vytauto politika, nuo šio amžiaus pabaigos ir ypačiai nuo XVI a. Vakaruose besilanką Lietuvos didikai ir nedidikai, į XVI a. pabaigą ir XVII a. Lietuvos jėzuitai su savo tarptautine sudėtimi ir tarptautiniais santykiais, tuo pat metu Lietuvos evangelikų santykiai su Vakarų reformacijos šalimis tiesiogiai sieja, ir be lenkų būtų sieję, Lie-

tuvą su Vakarais. Vakarietiškos kultūros savybės pilnai pritapo lietuvių tautai ir galutinai ją surišo su Vakarų pasauliu, sustiprindamos jos atsparumą eurazinio Rytų pasaulio įtakoms ir neleisdamos jai nustoti kultūrinio savaimingumo, nuo Rytų ir Pietų slavų jūros supamai ir grasomai šiosios būti užlietai. Kiek lenkai ėjo Lietuvai Vakarų (lotyniškai romaniškos ir germaniškai vokiškos) kultūros perteikėjais, lenkiškai sava tedavė čia dažnai tik šlėktišką poliruotę, kuri ilgainiui nevieną lietuvį ir dar dažnesnį rusėną atplėšė nuo savo tautos kamieno, bet ir kurią lietuvių tauta drauge su savo atgijimu XIX-XX a. per keliasdešimt metų nusiplovė, besitenkindama bendru vakarietišku išprusinimu su ryškiais savais lietuviškais bruožais, tiek pasilaikytais iš senovės, tiek ir vėliau susidariusiais ir įgytais. Šiam vakarietiškam Lietuvos keliui išryškėti ypatingai svarbus yra XVI a.

XV a. ir per pirmuosius XVI a. 30 metų lenkų Krokuvos akademija bemaž viena teaptarnavo neturinčios dar savo aukštosios mokyklos Lietuvos jaunimą, beeinanti ten tik teologiją ir su ja tuomet siejamus mokslus, ir retas kuris lietuvis, bene nuo XV a. paskutinio dešimtmečio, tepasiekdavo kurį italų ar vokiečių universitetą, o ir XVI a. net ketvirtame dešimtmetyje Krokuva vis dar lietuvių tebelankoma dažniau, negu kitų kraštų universitetai, su 1544 m. Prūsų ercikio Albrekto Branderbugiečio universiteto (Albertina) įsteigimu Karaliaučiuje šis labiau už Krokuvą ima traukti pas save Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos jaunimą, o su 1579 m. Vilniuje jėzuitų įsteigta akademija Krokuva lietuviams visai nustoja savo reikšmės, silpnėja ir Karaliaučiaus patrauklumas, apsiribodamas tik Mažosios Lietuvos (Prūsų) protestantais ir D. L. K-jos reformatais, nors šiaipjau lietuvių tebelankomi dar ir kiti Vakarų universitetai: Leipcigo, Frankfurto, Vitenbergo, Tiubingeno, Heidelbergo, Strasburgo, Freiburgo, Rostoko, Ingolstadto, Greifsvaldo, Viurzburgo, Bazelio, Paduvos, Romos, Leydeno ir kiti. Toli nepilnais duomenimis, XVI a. per pirmuosius tris dešimtmečius po 2-3 lietuviai kasmet įsirašydavo kuriame užsienio universitete, ketvirtame dešimtmetyje vidutiniškai po 4, nuo penktojo dešimtmečio po 6-7-8 ir paskutiniame šio amžiaus dešimtmetyje net po 11-12 (neskaitant besimokančių Vilniaus akademijoje). Per pusę tūkstančio lietuvių studentų XVI a. lanko užsienio universitetus. Nebesitenkinama vien teologijos mokslais. Lanko aukštąsias mokyklas ne vien būsimieji prelatai ir vyskupai, bet ir didžiūnų sūnūs siunčiami svetur apsitrinti ir kiek apsišviesti, ir ponų (Goštautų, Radvilų, Valavičių) remiami bajoraičiai, kiti jųjų į mokslus patys prasiveržia, nekartą ir vargo patirdami.

Dar III-ame dešimtmetyje tebeeidamas mokslus Krokuvos akademijoje, kurios dėstytojų tarpe buvo jau reformacijos sąjūdžio paliestų, lietuvių jaunimas XVI a. labiau mažiau esti paveikiamas šioj įtakos, o dar labiau IV-VII dešimtmetyje besimokydamas Vokietijoje protestantiškuose universitetuose. 1537.2.4 Žygimantas Senis uždraudė Lietuvos ir Lenkijos jaunimui lankyti protestantizmo lizdą Vitenbergo universitetą, ir su tuo uždraudimu teko skaitytis lankant ir kitus protestantiškus universitetus, kas betgi nei jaunimo nesulaikė nuo tokių mokyklų lankymo, nei reformacinio sąjūdžio nepakirto pačioje Lietuvoje. Katalikų dvasininkas Stanislovas Rapolionis (lot. Rapagelanus) linksta į reformaciją, Žemaičiuose rengia bajoraičius aukštajai mokyklai ir vežasi juos į universitetus, pats juose virsdamas protestantišku teologu. Jo mokiniai Abraomas Kulvietis (lot. Culvensis) ir Jurgis Užubalis-Zablockis (lot. Sablocius) steigia Vilniuje mokyklą rengti universitetui jaunimą, katrų antrasis vėliau seka Rapolioniu, įvairiuose dvaruose rengdamas ir po kelis bajoraičius veždamas Karaliaučiun (1545 m.), Tiubingenan (1560 m.), Ženevon (1563 m.), kur ir Kalviną aplankė. Kurį laiką Vilniuje gyvenanti Bona Žygimantienė, o vėliau jos sūnus Žygimantas Augustas atlaidžiai žiūri į pirmuosius reformacinio sąjūdžio reiškinius, dengia jo reiškėjus nuo bažnytinės katalikų vyresnybės smarkavimo ir iš viso įmodernina tradicinį lietuvių tolerantizmą, per seimus įtvirtina jį Lenkijai ir Lietuvai. Iš tolimos Ženevos Kalvinas palaiko santykius su Žygimantu Augustu ir Lietuvos didžiūnais, kurių daugumas — Kiškiai, Radvilos, Chodkevičiai, Valavičiai, Bilevičiai, Giedraičiai ir kiti pasitraukia iš Katalikų Bažnyčios. Jais paseka bajorai, nekartą ir kunigai, nusivesdami su savim ir savo žmones, savo parapiečius. Žemaičių vyskupijoje belieka 7 katalikų kunigai. Kurį laiką Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje priskaitoma 70 tikybų ir tikybėlių, savo tarpe karštai polemizuojančių ir net pasmarkaujančių, nekartą panaudojančių savo pozicijai įtvirtinti įtakingų rėmėjų ir globėjų galią, bet kilnių savo siekinių nesuteptančių kraujo praliejimu, kuriuo pati Vakarų Europa tuo metu nekartą jau buvo pasireiškusi, jau nekalbant apie hugenotų skerdynes Paryžiuje — 1572 m. Baltramiejaus naktį. Ypačiai Gudijoje daugelis paveikiama arionų, politinių ir socialinių radikalų. Radvilų įtaka ypačiai išpopuliarėja kalvinizmas. Karštas katalikas Rotundus gražiai sugyvena su polemistu evangeliku Volanu. Evangelikai didžiūnai talkininkauja katalikams, Vilniaus kapitulai neįsileidžiant vyskupu karaliaus jai statomo lenko. Žemaičiuose daug kur žmonės atvirai grįžo į senąją lietuvių tikybą, Šatrijos kalne net šventąją ugnį užkūrę. Su tuo reiškiniu tenka sieti Jono Lasickio (†1602) rašto "De diis Samagitarum" (apie žemaičių dievus), paremto Lietuvos girių matininko Laszkovskio pasakojimais, parengimas (išspausdinta tiktai 1615 m.).

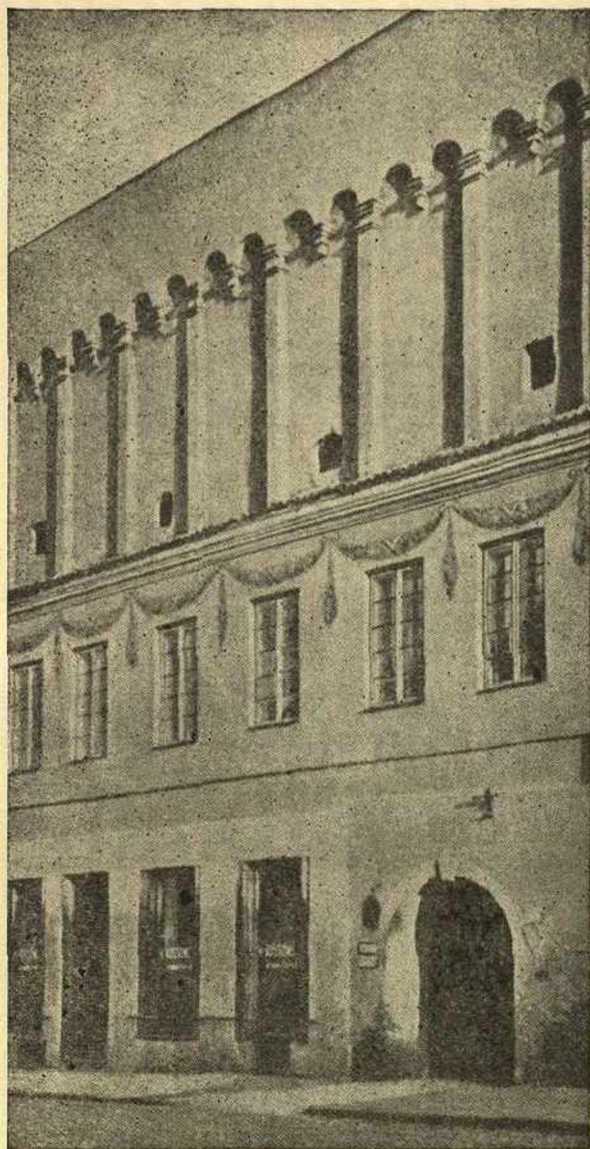
Prūsų ercikis Albrektas, Žygimanto Augusto giminaitis, Goštautų, Radvilų, Chodkevičių, Bilevičių geras pažįstamas, savo santykius su Didžiosios Lietuvos žmonėmis sumaniai panaudojo protestantizmui įtvirtinti Mažojoje Lietuvoje, jam

ten ypačiai įlietuvinti. Pirmųjų Karaliaučiaus universiteto profesorių tarpan jis įveda, berods veikiai (1545 m.) pasimirusius, minėtuosius Kulvietį ir Rapolionį. Universitete įsteigęs lietuviškąsias stipendijas Mažajai Lietuvai lietuviškai kalbantiems kunigams parengti ir tokių iš Mažosios Lietuvos kandidatų iš pradžių neturėdamas, jis prašo talkos iš Did. Lietuvos, iš kur minėtasis Užubalis-Zablockis ir kiti tikrai pristato jam lietuvių studentų. Bent dvi Mažosios Lietuvos lietuvių kunigų kartos daugiausiai buvo gautos tuo būdu iš Didžiosios Lietuvos. Mažosios Lietuvos XVI a. lietuvių raštijos didžioji dalis yra šių didžlietuvių parengta. Iš Didžiosios Lietuvos kilę rašytojai: Ragainės kun. Martynas Mažvydas (†1563), 1547 m. dar studentu išleidęs pirmąją mums žinomą lietuvišką knygą "Catechismusa prasty szadei", 1549 m. Te Deum laudamus vertimą ir kt., kurio pomirtiniame 1566-1570 m. giesmyne yra dar profesorių Rapolionio ir Kulviečio, Zablockio, Martynaičio, Jomanto, Giedkanto, Rodunionio, Šeduikionio ir kitų studentų bei kunigų vertimų; jo pusbrolis Karaliaučiaus kun. Baltramiejus Vilentas (†1587), 1577-1579 m. enchiridiono ir evangelijų vertėjas ir leidėjas; Ragainės kun. Simanas Vaišnoras (†1600), 1600 m. išleidęs "Zemczugą Theologischką", ir kiti. Didžlietuvių pradėtą, mažlietuvių raštiją paremia jau ir ne didžlietuviai 1573 m. vadinamosios Wolfenbuettelio Postilės vertėjai ir ypačiai Karaliaučiaus lietuvių (po Vilento galvos) klebonas Prūsų lietuvis Jonas Bretkūnas (†1602), 1589 m. giesmyno, 1591 m. Postilės ir rankraštyje likusio visos Biblijos 1579-1590 m. vertimo autorius, kurio 8 stori tomai tebeguli(?) Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje; jais tesinaudojo paskesnieji Šventojo Rašto vertėjai ir lietuvių kalbos tyrėjai bei literatai (tik psalmių vertimus, savo perredaguotus, 1625 m. yra išleidęs trečias Karaliaučiaus lietuvių kleb. Jonas Rėza tilžiškis, †1629). Iš tų tatai XVI a. daigų išauga gausinga XVII-XVIII a. Mažosios Lietuvos tikybinė literatūra, apvainikuojama jau pasaulietiniu kun. Kristijono Donelaičio (lot. Donalitius, †1780) epiniu kūriniu "Metai".

Šiaip ar taip, XVI a. Didžiosios Lietuvos evangelikai turėjo reikšmingos, net lemiamos įtakos Mažosios Lietuvos protestantizmui ir jos raštijai. Savo ruožtu, reformaciniam sąjūdžiui Didžiojoje Lietuvoje sukėlus katalikiškąją reakciją, ir Mažosios Lietuvos raštija eina pavyzdžiu, iš dalies net kurstomuoju veiksniu Didžiosios Lietuvos katalikiškai ir kalvinistinei lietuvių raštijai.

Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje nestengiant atsispirti reformacijai, Varmijos (Vakariniuose Prūsuose) vyskupo Hosiaus (vilniečio Hose's) suragintas Vilniaus vysk. Valerijonas Protasevičius (†1580) pasikviečia talkon jėzuitus, kurie, Vilniuje apsigyvenę, ne tik reikšmingai paremia Vilniaus, Žemaičių (buvusiojo Zablockio mokinio ir protestantiškųjų universitetų studento, o vėliau katalikų vysk. Merkelio Giedraičio, †1609) ir kitų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos vyskupų darbą, bet ir dviem šimtmečiam taip sveria jos kultūriniame gyvenime, jog ne be pagrindo kitų tas laikotarpis net jėzuitmečiu esti pavadinamas. Vilniuje išgarsėja trys atvykę iš Lenkijos jėzuitų auklėtojai ir veikėjai — didžiausias lenkų istorijoje kalbėtojas Skarga (ypačiai garsūs jo varšuviniai seiminiai pamokslai), iš didponių kilęs Warszewicki ir lenkiško Biblijos vertimo bei dviejų lenkiškų postilių autorius Wujek, kurių, ypačiai pirmųjų dviejų pastangomis, grąžinta katalikybei didžiausio prieškatalikinio sąjūdžio rėmėjo Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnūs, Chodkevičiai ir kiti didžiūnai. Plačioji bajorų visuomenė veikiama ypačiai per jos jaunimą auklėjančias jėzuitų kolegijas, kurių, be XVI a. Vilniuje įsteigtos, lietuviams ypatingos įtakos dar darė kražiškė Žemaičiuose, bet jau vėliau (1616 m.) teįsteigtoji. Vilniaus ir kituose miestuose jėzuitų rengiamos įvairios iškilmės (pompae), ne tik bažnyčiose, bet ir gatvėse (procesijos), uždarose patalpose ir lauke keliami disputai su kitatikiais, o jei šie iššaukiami nestodavo — su juos pavaduojančiais jėzuitais, XVII - XVIII a. dar mokykliniai vaidinimai ir t.t. laimėjo ir miesto visuomenę. Jų misijos Žemaičių pakuršėje ir kitur padėjo vysk. Giedraičiui likviduoti ėmusią beatgyti senlietuvišką tikybą, taip, jog XVII-XVIII a., bendru parapinių kunigų ir įvairių ordinų vienuolių veikimu, žemaičiai savo katalikišku uolumu savo šaliai kitur jau įgyja "Šventosios Žemaitijos" vardą. Tikybinė ir netikybinė (lotyniškoji ir kitokia) Lietuvos raštija per tiedu šimtmečiu daugiausiai jėzuitų yra rengiama ar bent jųjų darbo įtakos nustatoma. Su jėzuitais prasideda Lietuvoje ir išpopuliarėja barokinė statyba, taip ir literatūrinė panegirinės ir kitokios rašto kūrybos forma bei stilius.

Skarga, Warszewicki ir Wujek vadovavo Vilniaus jėzuitų kolegijos ir akademijos darbui šiam XVI a. paskutiniuose dešimtmečiuose beprasidedant. Šiaip betgi lenkai tesudarė dalį tos jėzuitų tarptautinės, kokią — kaip ir kitur — matome Vilniuje. Akademijos profesorių tarpe aptinkame dar vokiečius, švedus, ispanus, anglus ir kitų Vakarų Europos tautų jėzuitus, gan greit taip pat vietinius — lietuvius ir rusėnus, kurie vėliau (XVII-XVIII a.) aiškiai joje vyrauja. Antra vertus, nors akademija skiriama labiausiai Lietuvos jaunimui, bet ji pritraukia taip pat katalikiškąją Šiaurės vokiečių, Pabaltijo kraštų, Skandinavijos ir kt. studentiją. Patys jėzuitai savo sąstato ir krypties tarptautiškumą ir daugiakalbiškumą vaizdžiai pabraukia, be lotynų kalbos, įvairiomis progomis pavartodami ir kitas. Taip, dar 1579 m. savo rėmėją Batorą karalių sutikdami savomis ir savo moksleivių lotyniškomis prakalbomis, eilėraščiais ir pamokslais, o jau 1589 m. naują Lietuvos valdovą, Žygimantą IV-jį Vazą jie pasitinka akademijos studentų sakomais eilėraščiais ("Gratulationes") graikų, lotynų, hebrajų, ispanų, italų, prancūzų, vokie-

RENESANCO STILIAUS NAMAS PILIES GATVĖJE VILNIUJE

čių, lenkų ir *lietuvių*, tad 9 kalbomis. Čia, tiesa, kalbėjo daugiausiai Lietuvos didžiūnaičiai, kurie terodė savo kalbinius gabumus ir išsimokslinimą, be to, be abejo, savo mokytojų parengti, bet štai 1604 m. Kazimiero didkunigaikštaičio ir karalaičio kanonizavimo iškilmėms jėzuitams išleidus "Theatridium poeticum" su 91 eilėraščiu lotynų ir graikų kalbom, juos parengusių 84 studentų tarpe pusė buvo ne vietos jaunimas, tik kitų kraštų vyriukai, ir kiekvieno jųjų tautybė čia aiškiai buvo pabraukta: Kydius Danus, Niurhenus Svecus, Haldorus Norvegus, Diza Scotus, Laurentius Gothus, Colupedius Pomeranus, Salicaeus Hungarus, Albertinus Italus, Lansedius Livones ir t.t. 1648 m. Ladislovą Žygimantaitį akademija pasitiko prakalbomis, panegirikais ir eilėraščiais lotynų, graikų, prancūzų, italų, vokiečių, flamų, senaslavių, rusų, vengrų, anglų, škotų, čekų, airių, syrų, lenkų, *lietuvių* ir latvių, tat 18 kalbomis; visa tai buvo surinkta leidinėlyje "Ver Luciscanum".

Akademinė Vilniaus jėzuitų tarptautinė ne vien parodoms, paradams, valdovams ir galiūnams palenkti ordino darbui, bajorų ir miestiečių visuomenei mokytumu nustebinti! Toks įvairiatautis ir įvairiakalbis jėzuitų sąstatas leidžia jiems plačiau, giliau ir sėkmingiau veikti kaip katalikybės atgaivintojams ne vien Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, bet iš Vilniaus savo darbu dar siekiant Lietuvos šiaurės ir rytų kaimynus. Pačioje Lietuvoje gyvu žodžiu ir poleminiais raštais daugiausiai jie padėjo Katalikų Bažnyčiai įveikti įsigalėjusį reformacinį sąjūdį ir amžiams įtvirtinti jai lietuvių tautoje pirmavimą prieš kitas tikybas. Nemažesnį vaidmenį jie suvaidino pritraukiant pravoslavus rusėnus prie Katalikų Bažnyčios 1596 m. Brastos Unijos aktu, kas leido ne tik katalikybei toliau pasistūmėti, bet ir išplėsti Vakarų kultūros spinduliavimą bemaž į visas rusėniškas sritis arti prieinant Maskviją. XVI a. Stepono Batoro, XVII a. Žygimanto Vazos karinius ir politinius žygius prieš Maskvą jėzuitai karštai remia, laukdami iš jų didžių valstybinių, tikybinių ir kultūrinių pasėkų.

Kadaise Žygimanto Augusto taip mėgiamas ir keliamas, o vėliau jo apleistas Vilnius po Liublino unijos nenustoja buvęs Lietuvai tikroji jos sostinė, ligi maskolių invazijos ir okupacijos pusėje XVII a. bei vėlesnių nelaimių tebelikęs ne tik turtingas ir gražus, bet ir gyvybės kupinas didmiestis. Ne jėzuitmetis, tik vadinamasis "tvanas" — galingų priešų (švedų, maskolių ir kitų) XVII-XVIII a. veržimasis Lietuvos ir Lenkijos valstybėn, jos užplūdimas ir ypačiai Lietuvos sunaikinimas lemiamai čia svėrė, pagaliau baigėsi valstybės išdraskymu tarp kaimynų. Tačiau XVI a. Vilnius dar nenujaučia būsimojo savo likimo, tebegyvena didkunigaikštiškai karališkąja savo praeities puikybe, gyvu savo gadynės tikybinių, politinių ir kitokių reikalų išgyvenimu, plačiomis ateities perspektyvomis. Vilniškis Skargos veikalas "o jednosci Kosciola Božego" (apie Dievo Bažnyčios vieningumą), raginąs pravoslavus dėties prie katalikų, iššaukė apie 80 poleminių veikalų įvairiomis kalbomis. 1525 m. Prahos univ. dr. Franciskui Skorinai polockėnui Vilniuje išspausdinus savo slaviškąjį "Apostol'ą" ir maldaknygę "Maląją podorožnąją knižicą", 1573 m. pasirodžius čia pirmajam vietiniam lotyniškam, o 1576 m. ir lenkiškam spaudiniui,[4] bene vienu metu pradedama čia lietuviškai ir latviškai spausdinti.

Pirmieji katalikiškieji autoriai, tikriau vertėjai tiemdviem kalbom, dar ne jėzuitai, bet verčia jie jėzuitų raštus ir patys yra jėzuitų darbo pa-

veikiami. Pats pirmasis latviškas spaudinys pasirodo 1585 m. Vilniuje — tai jėzuito Petro Kanizius (lot. Canisius) Cathechismus Catholicorum vertimas, tais pat metais pasirodęs gudiškai ir greičiausia tais metais taip pat lietuviškai. Latviškai bene kun. (vėliau jėzuitas) Erdmanas Tolgsdorf (†1620) vokietis yra išvertęs, Vasyl Zamaski vertė gudiškai, o kas lietuviškai — nežinia (pats veikalėlis nėra dar atrastas). Latviams skirtas katalikiškas katekizmas tuojau, nes jau 1586 m., sulaukė protestantų reagavimo Karaliaučiuje išspausdintu pirmuoju protestantišku latvių raštu — Liuterio katekizmo vertimu, kuris pradėjo nebe vilniškę latvių protestantų raštiją, kai tuo tarpu pusė vėliau išėjusių latvių katalikų leidinių vis tebebuvo Vilniuje spausdinama.

Spėjama, jog su lietuvišku Canisiaus vertimu bus ką bendra turėjęs vysk. Giedraitis, pats protestantų auklėtinis ir, be abejo, susipažinęs su Mažvydo katekizmu, gal ir su kitais karaliaučiniais lietuvių protestantų leidiniais. Tikras dalykas, jog kun. Mikalojų Daukšą (†1613) jis yra suraginęs lietuviškai išversti ir 1595 m. išleisti jėz. Ledesmos katekizmą ir 1599 m. jėz. Wujeko postilę, kurios vertimą šis pradėjo savo lenkiškai parašyta prakalba, karštai ir įspūdingai užtariančia lietuvių kalbą. XVII a. jau vien jėzuitai parengia katalikiškus lietuvių raštus, garsėdami žodininko ir pamokslininko Širvydo, daugiaraščio Jaknavičiaus, giesmininko Šrubauskio vardais.

Protestantų ir katalikų pavyzdžiu pasekė ir Lietuvos evangelikai — kalvinistai, dar XVI a. savo spaustuvėse išleisdami — Melkioras Petkevičius — 1598 m. lenkišką lietuvišką katekizmą, o Jokūbas Morkūnas — 1600 m. lietuviškąjį lenko Rejo postilės vertimą. Apsilpę, katalikams sunkiai beatsilaiką, XVII a. lietuviai evangelikai bent dviem leidiniam svariau pasireiškia: 1653 m. "Kniga nobažnystės" Kėdainiuose išspausdinta ir 1660-1663 m. Londone spausdintu, tik nebaigtu spausdinti Boguslavo Chylinskio Biblijos vertimu.

Taip tatai šiame taip reikšmingame Lietuvos istorijoje XVI-ame amžiuje pro rusėnų, lotynų ir lenkų kalbas Didžiojoje Lietuvoje ir pro lotynų ir vokiečių Mažojoje prasimušė į spaudą pati lietuvių kalba. Tačiau dar trys su viršum amžiai praėjo, iki ji išsikovojo sau Lietuvoje pirmąją vietą — ne tik tautinės, bet ir valstybinės kalbos reikšmę. Tatai jau nebe Lietuvos didžiūnų, kad ir tų XVI a. savo "romėniškąja kilme" besididžiavusių jos patriotų palikuonių, nebe bajorų ar miestiečių nuopelnas, tik medinėse trobelėse po šiaudiniu stogu išsilaikiusių ne tik savo senobinę kalbą, didžios savo krašto praeities Gedimino — Kęstučio — Vytauto laikų šiokį ar tokį atminimą, bet ir per amžius išsaugotas sveikas tautines jėgas sodžiaus darbo minių, XVI a. kai kada jau minėtų, bet didžioje savo Tėvynės istorijoje dar tebetylėjusių, viešai nesireiškusių.

Tautinis ir valstybinis lietuvių prisikėlimas įprasmina ilgą Lietuvos išeitą istorinį kelią ir leidžia tinkamai suprasti vis aiškiau mums atsiskleidžiantį XVI-jį amžių, jo reikšmę ir svorį povytautinės Lietuvos istorijoje ir jos tautinės kultūros raidoje.

1. Vytautas ir į Prūsus su Karaliaučium ligi pat Ossos upės reiškė pretensijų kaip į savo "protėvių žemę".

2. XIX a. caristinės Rusijos nacionalistai publicistai ir Lietuvos rusintojai (zapadnoruskiai dejateliai — obrusiteliai) taip pat naudojasi šiuo XVI a. metraštiniu falsifikatu, įrodinėdami didžiuosius Lietuvos kunigaikščius buvus rusus, Lietuvos valstybę buvus rusišką ir visą jos praeitį rusišką. Mūsų metu tuo pat keliu eina gudų nacionalistai, visa tai sugudindami.

3. Lietuvos metraštis ir vėlesnieji kronininkai bei istorikai versdamiesi dar Gedimino sapnu apie geležinį vilką siejamą su Vilniaus XVI a. garsu nesijaučia seką čia Romos vilkės padavimu.

4. Jei jau Rozmowa polaka z litwinem 1564 m. nebus Vilniuje Radvilos spaustuvėje išspausdinta.

EŽERO MERGAITĖ

M. VAITKUS

Ežeras mėnesienoj slėpiningoje snaudžia.
Vėjas, užklydęs viršūnėse, guodžiasi graudžiai.
Pusnaktis.. Bet neaptyla slaptingosios opos.
Dūsauja miškas.. Tyloj pasigirdo kanopos.

Tai grįžta į pilį narsus jaunikaitis.
Ant juodbėrio žirgo parjoja jis raitas.
Pasibaigė žygis. Jis neskuba, žvalgos.
Toli atsiliko draugai ir marčelgos..

Ežeras mėnesienoj slėpiningoje snaudžia.
Vėjas, užklydęs viršūnėse, guodžiasi graudžiai,
Pusnaktis.. Dunkso po medžiais prigludusios kopos..
Rūkas banguoja.. Prie kranto sustojo kanopos.

Pajuto ateivis krūtinėj lyg dūrį,
pakėlė akis — vandenynas; jis žiūri —
kur gluosniai krante gedulingieji karo,
tarp nendrių lieknų ir baltų nenufarų,

gelsvam vandeny, tarp tamsių žalumynų
jis regi baltsniegę žavingą merginą
iš sietuvos dugno kaip gėlę iškilus
į šviesą, kur medžiai ja stebisi tylūs..

Stovi stebuklo mergaitė, gracinga kaip nendrė,
nimfų baltkūnių ir elfų keringoji bendrė;
vilnys plaukų auksaspalvių — drabužiai jos brangūs;
stovi jinai prieš mėnulį šviesa prisidengus..

Lyg marmuru virtęs prieš grožio stebuklą,
jaunuolis nuleido kautynių pabuklą
ir stebis, ir gėris, paveikslo pagautas,
o gyslomis veržias ugniakalnio sriautas.
"O, pasakų deive ar laume žavinga!
Pavergei man širdį grazna spindulinga!
Tavim aš grožiuosi! beprotiškai myliu!
Vai, skriskime dviese į manąją pilį!"

Stovi stebuklo mergaitė, gracinga kaip nendrė,
nimfų baltkūnių ir elfų keringoji bendrė..
Mirksi jos akys mįslingai po antakių arkom.
Baltas rankas ji pakėlusi plaukus sau tvarko..

"Kodėl gi, skaisčioji, mįsle apsisupus?
Kodėl gi vis tyli kaip pumpuras lūpos?
Sutiki! duok gerti man bučinio burtų!
Karūną ir sostą tau siūlau, ir turtą!
Kalbėki, sutiki! aš duosiu tau rūmų,
pateiksiu tau muzikos, šokių, gardumų!
brokatais vilkėsi, o maudysies piene
ir būsi didinga šalies karalienė!"

Mirksi jos akys mįslingai po antakių arkom.
Baltas rankas ji pakėlusi plaukus sau tvarko.
Lūpos, kaip pasakos rožė pražydus, prabyla —
rodosi, dieviška muzika pertraukė tylą:

"žemės berneli, nesiūlyk man rūmų,
sosto nenoriu nei turtų;
savo *nepirški džiaugsmų, malonumų,*
galios, karūnos, tuštybės ir dūmų,
kraujo pelnytų bei smurto.
Sietuvoj mano jaukioj ir ūksmingoj
rūmai karališki dunkso didingai.
Ten mano tėvas, galingasis Alkis,
grožio ir turtų man daug yr sutelkęs.
Nendrės, kaip arfos užburtos, man groja,
sriautai niūniuoja.
Pasaką seka skaistus nenufaras,
klojas po kojom gintaras.
Mirksi žvaigždelėmis dugnas auksinis,
žaidžia žuvelių man minios.
Spalvos, šešėliai man mirga ir mainos,
suokia lakštingalų dainos..
žemės berneli, nesiūlyki meilės,
bučių, glamonės.
Daugelis mano ieškojo malonės —
sietuvoj guli jų jaunosios eilės!
Bėki šalin tu gyvybės pagailęs,
grįžki pas žmones!"

"Kilnusis stebukle! Valdove žavinga!
pavergei man sielą grazna spindulinga.
Tavim aš grožiuosi, aš dievinu, myliu!
Nereikia man žemės, nenoriu jos vylių!
Tavęs nepaliksiu, negrįšiu pas žmones!
Tik duoki man širdį, suteiki malonės!
Aš myliu tave! negaliu atsiskirti!
Nenoriu gyvybės! Pasirenku mirtį!"

Stovi stebuklo mergaitė, kaip nimfa meilinga.
Kaista veidai, ir kietumas jos žvilgyje dingo.
Betgi kaip plienas šalti ašmeningi jos žodžiai
širdį jaunuoliui krūtinėj be gailesio skrodžia:

"Ne, jaunikaiti! svajonė tavo
tave sopulingai apgavo!
Tavęs niekados, niekados nebučiuosiu,
širdies nei sielos neduosiu!
Tu neragausi mano glamonės!
Sudievu! grįžki pas žmones!
Sietuvos rūmuos, pas Alkį karalių
sau skirto lauksiu bernelio.
Pereis jis drąsiai per gelmę ir ugnį,
meilę parodys bedugnę.
Gyvas be oro, per sietuvos tvanką
mane jis suras. Atiduosiu jam širdį ir
[ranką."

Stovi stebuklo mergaitė, kaip deivė didinga.
Veidas sustingo, šiltumas vėl žvilgyje dingo..
Siaudžia vien nendrės ir gluosniai, ant kranto kur karo..
Glaudžia mergaitė ranka prie širdies nenufarą..

"šaltoji mergaitė, bejausmė, besielė!
Jei gaila manęs, dovanok bent tą gėlę;
ji glaudžias krūtinėn, bučiuoja tau širdį,
kur meilės nejaučia, nei skausmo negirdi!
Jos baltis šilkinis primins man tą kūną,
kuriam pasislėpusi žiežirba tūno.
Jos aukso širdelė kuždės man: tai — meilė,
kurią nuslopino joj šaltis ir bailė."

Stovi stebuklo mergaitė išbalus, sustingus;
šypso jai lūpos.. O šypsnis jai toks ilgesingas...
Skina jinai nenufarą, jaunuoliui jį tiesia..
Svyra galva. Užsimerkia jai akys išblėsę..
Virpa graudingai sudie — ir mergaitė paskęsta..
Stovi jaunuolis krante, netikėdamas, mąsto:
Gal dar sugrįš? gal sugrįš? Sopulingai jis laukia.
Sietuvon šokti! — pajunta pagundą nejaukią.

Kankinasi, laukia. Nebėra mergaitės..
Jis jaučias pasaulyj palikęs našlaitis.
Lyg saulę praradęs, sugrįžta į dvarą,
o rankoje laiko gelmės nenufarą..

Diena po dienos, tartum rudenį lapai,
vis krenta ir krenta į nebūties kapą.
Kai siela kankinas, jaunuolis prie lūpų
priartina gėlę — ir burtai jį supa:

Stovi stebuklo mergaitė, gracinga kaip nendrė,
nimfų baltkūnių ir elfų žavingoji bendrė.
Vilnys plaukų auksaspalvių — drabužiai jos brangūs.
Stovi jinai prieš mėnulį, šviesa prisidengus..

Bėga jaunuolis iš rūmų ir raitas
skrenda prie ežero šaukti mergaitės..
Verkia, praradęs ir viltį, ir klotį..
Sietuvon! — monai jam pradeda moti..

Porina žmonės: jis sykį negrįžęs;
stovįs ant kranto ten marmuro kryžius,
kur jį paskendusį sietuvoj rado
šaltą, išblyškusį, gražų, be žado.

APIE LAIKĄ IR ŽMONES

J. AISTIS

Visa, kas negrįžtamai pasitraukia — laikas ir žmonės — nusidažo ypatingomis spalvomis. Kai pamanau apie laiką, man gaila jo, ir gaila ne dėl to, kad negrįš, bet kad aš jo, rodos, nemačiau. Kai prisimenu žmones — jų daugio jau nėra, — jaučiuosi kaltas, kad nemokėjau laiku jų įvertinti. Štai dabar žiūriu į amžinai nurimusio Kazio Binkio fotografiją ir matau jį su ilga meškere einantį basą Daugyvenės pakraščiu; girdžiu jo ir savo balsą. Jis atsisėdo ir traukė iš tarpupirščio rakštį. Kojos visos subraižytos. Ir sakau jam: "Žinai, Kazimierai, jei aš valdyčiau Lietuvą, tai uždrausčiau vaikščioti basiems... — Eik tu, atsakė jis, spausdamas kraują, žmogus sutvertas vaikščioti basas... Dievas vaikščiojo basas, apaštalai vaikščiojo basi, visi geri žmonės vaikščioja basi..." Taigi, kai prisimenu laiką, noriu visus tuos mielus žmones šaukti vardu, pavarde ir laipsniu.

Jie šiandien stovi debesyse, stovi šalmuoti, žvilgančiais nertiniais šarvais, auksu adytomis kapomis ir olimpiškai giedromis šypsenomis. Aš juos prisimenu kitokius: paprastus, graudžius, nerimtai linksmus, išdidžius ir nusilenkusius iki žemės... Kartą Šv. Petro aikštėje laukiau pasirodant balkone šventos atminties popiežiaus. Tarp Maltos riterių, kardinolų, vėduotojų, po dideliu baldakimu ir aukšta tiara išnešė soste nusilpusi Bažnyčios Galvą. Ir man atėjo mintis: ar nebūtų teatrališkiau, jei popiežius imtų ir pasirodytų kasdieniškoj sutanoj. Bet priėjau išvados, kad ne. Viena yra žmogus, kita yra pareigos. Menininkas visada žmogus, net, kai vaidina, yra nuoširdus. Jų gyvenimas yra to paties meno dalis. Kai pasitraukia, atsiskiria gyvenimas nuo meno, kaip siela nuo kūno.

Atsimenu Maironį, Jakštą, Tumą... Būdavo, Maironis , Jakštas ir Karevičius eina per miestą ir kalbasi. Jakštas vis tuo pačiu į šalį nunešiotu batu, atrodė, kad ne padu, bet beveik aulu mina. Eidavo tiksliai, kaip laikrodžiai — vis tuo pačiu laiku, tik nevisada ta pačia kryptimi. Eidavo alėja iki Karmelitų ir grįždavo panemune, arba priešingai. Retai tematydavai su jais Tumą, kurs lėtam pasivaikščiojimui netiko: kol ta trejukė apeidavo miestą, jis būtų tris kartus jį apibėgęs.

Kas man tuose žmonėse, neišskyrus net kietų principų Jakšto, patiko, tai meilė jaunimui, tai deimančiukų ieškojimas. Jaunimas visada buvo ir bus jaunimas, kuris guodžiasi briedžiu girioje, nors nevisi tą briedį pagauna: vieni pasitenkina žvirbliu rankoje, antri vaikosi visą gyvenimą briedį, ir tik retas pačiumpa jį už ragų ir visą gyvenimą galinėjasi. Ir kietasis Jakštas ieškojo deimančiukų, nors piestu stojo prieš naujumus, kurie lygiai, kaip jis, jungė matematiką su poeziją. Vienas mokytojas man tvirtino, kad matematika esanti vienintelė moteris, kuri nemeluoja. Deja, ji nieko bendra neturi su ta nepastovia pliuške, kurią vadiname Poezija. Dažnai žmonės neigia tai, ką gina. Nūnai Sruoga nekaltas ir nuosaikus novatorius, o kiek jis yra Jakštui kraujo prigadinęs! Argi tai ne Ekleziasto vėjai?

Prisimenu visa tai, kad gyvenome dienas, kai buvo labai madingos ir gyvos srovės. Niekas nenorėjo nuo gyvenimo atsilikti ir, anot Tumo, darė viską, kad tik būtų srovė. Tada buvo aiškios trys kartos: seniai, pusamžiai (radikalai ir konservatoriai) ir jaunuolynas. Didžiosios srovės šakojosi į sroves ir sroveles. Ir būti be srovės, tai lyg be galvos — pasimesdavai žmogus. Savo laiku man tai buvo didelė problema: kaipgi čia dabar visai be srovės. Stengiausi ir vos nepaklydau toje didžiulėje deltoje. Vargas buvo man ir recenzentams, kurie vis dėlto buvo guvesni už mane ir rado manyje tokių srovių, apie kurias man nesisapnavo. Tiesa, nevisada jos tenkindavo mano godumą, bet džiaugiausi, kad štai ir aš galėsiu galop ramiai numirti su šiaip taip priklijuota etikete.

Jei jaunimui srovė buvo pasididžiavimas ir ateities, o gal ir amžinybės laidas, tai senimui jos buvo lyg didžiuliai širšių lizdai: vargas, jei jį paliesi, o dar didesnis vargas, jei nepaliesi, tai yra niekinsi ir ignoruosi: tai lygiai, lyg vyro akivaizdoje pati muštų meilužį, o ne jį patį. Palankiai atsiliepsi — bijo, nepalankiai — pavydi ir nori užpiauti. Jaunimas vaikšto palaidomis apivaromis ir tik laukia, kad kas jas užmintų. Taip radome, taip paliksime.

Atsimenu "Keturių Vėjų" teismą didžioje universiteto aulėje. Rūstus buvo prokuroras, prof. Mykolas Biržiška: nepasmerkė vėjiškumo, bet reikalavo vėjininkus nubausti iki gyvos galvos priverstiniems darbams "Keturių Vėjų" galeroje. Aišku, nuteistieji buvo nepatenkinti sprendimu: piestu stojo Tarulis ir Binkis, jog aš, tada dar visai nežinomas fuksas, lyg nujausdamas savo garbingą ateitį ir misiją, pradėjau dairytis, kur artesnės durys, kad man, visai nekaltam, susipešusios šalys per klaidą sprando nenusuktų. Paūžavo vėjai ir viesulu pro duris išėjo. Greičiausia tulžies, apmaudo ir neteisybės artimiausioje vietoje žaliu vynu užpilti. O vėjai buvo pasišovę viską iš pašaknų pakeisti. Jie nenorėjo net banališkai gert. Išgalvojo "spaudynę" (kai kas ta garbe priskiria Antanui Bružui), kuris pergyveno vėjus ir pergyvens gal ir visus vėjininkus.

Iš vėjininkų teismo išėjome visi trys piūvininkai: Juodelis, Miškinis ir aš. Nors Juodelis

jau buvo paskelbęs savo deklaraciją, kodėl mums nepakeliui su "Keturiais Vėjais", bet mes jais gėrėjomės: turėjo talentų ir žodžio užantyje ilgai neieškojo — kalbėjo, kaip iš rašto. Vėjuose nebuvo nei šveplo, nei greblo: jie daug ir ilgai nekalbėjo. Gal tai ir priešinga granitininkams, kurių epigonas Keliuotis kalbėjo sunkiai, užsikirsdamas ir daug. Tai buvo šaunūs ir episki laikai.

Į raštą ėjau su nepasitikėjimu. Teorijos ir mokyklos man nelipo. Juodelis ilgai aiškino "Piūvio" genezę ir prasmę. Girdi, tai būsiąs piūvis skersai visą gyvenimą. Ir kai aš jam pabejojau, kad man neaišku, kur viso to ilgis ir plotis, be to, kad tik nagais idrėksime ir taip paliksime surembėjusią gyvenimo nugarą, tai jam buvo lyg ir smūgis: "Jonai, sakė, tu skeptikas! Rašyk, o kitu aš pasirūpinsiu".

Tas ramus, geras ir nuostabios ateities žmogus netrukus lūžo. Nieko aš taip sunkiai nepergyvenau, kaip jo pakrypimą i kairę. Viso to paveiktas, aš parašiau "Imago Mortis" ciklą. Ir ironija: prieš metus išgirdau, kad jis ištremtas į Krasnojarsko sritį. Kur ta gyvenimo logika? Sako, jis vienintelis išdrįsęs pasakyti vokiečiams priklausęs komunistų partijai. Geštapas jį patardė kelias dienas, išsukinėjo ir apdegino pirštus ir paleido pusiau pamišusį.

Tai jis mane už skverno ištempė į raštų pasaulį. Kadaise, dar penktoje klasėje, aš parašiau prozos puslapį, ir jis manęs neatleido: "Jonai, rašyk". Ir viską darė, kad rašyčiau. Net J. A. Herbačiauską pasikvietė, kad nustatytu horoskopą, o horoskopas nieko gera man nežadėjo. Didysis burtininkas pasakė teisybę: mano stichija — ugnis ir vanduo: nei poezijai, nei praktiškam gyvenimui netinku. Būsiu, kaip Petras Vaičiūnas, tik dar blogesnis. Mane tai pritrenkė ir draugę pradžiugino: vadinas, nėra ko man veržtis į svetimas sritis. Bet Juodelis netikėjo nei burtininkui, nei zodiako ženklams, o tik mano vieno žvaigždei, ir — neatleido.

Jis mane lankė, prašydavo nurašyti kiekvieną naują posmelį. Pasirodo, kad tai darė ne vien savo malonumui, o skaitydavo visiems, ką sutikęs. Kurį laiką net buvo manoma, kad Kossu visai nėra, o kad rašo pats Juodelis ir mistifikuoja...

Kartą jis atskuba pas mane ir sako: "Jonai, rodžiau Binkiui ir jis sako, kad tai velnias žino kaip stipru..." Binkis man tada buvo Helikonas. Tais laikais man buvo du stabu: klase vyresnis Miškinis ir Binkis.

Universitete sutikau trečiafrontininkus. Talentas ten buvo vienas — Cvirka. Su juo kirsdavausi, bet šiaip sau. Ideologiškai jis buvo silpnas, bet turėjo gerą liežuvį ir mėgdavo kalbėt valandas apie nieką.

Tai ir visos pagrindinės srovės. Jų pradžia — "Keturi Vėjai". Vėjai skelbė kovą "maironinei" poezijai. Jaunieji manė, kad vėjai neapkenčia Maironio. Ir buvo susidariusi tokia nuomonė, kad kiekvienas jaunasis galėjo pasireikšti, tik nepalankiai atsiliepęs apie Maironį. Kartą kažkuris ten ironiškai atsiliepė apie Maironį Binkio akivaizdoje. Binkis įtūžo: "Vaikine, mes nė vienas nesame verti nuvalyti Maironiui batų".

Binkį iš matymo pažinojau dar gerai prieš "Vėjus". Matydavau jį elegantišką, laibą, juodomis žvaliomis akimis einantį gatve. Paskui jį arčiau pažinojau ir net susidraugavau. Jis buvo šaunus, kaip ir visa, ką jis rašė. Dar jaunas buvo legendarus. Tiesa, legendos buvo margos, dažnai nepalankios. Dalį jų jis pats bus paleidęs. Jis mėgdavo iš savęs pasijuokti. Kartą mudu lipova laiptais į kalną. "Palauk, sako, Jasiau (nežinau, kodėl jis mane lenkišku Jasium buvo praminęs), aš jau negaliu po tris laiptus žengti. Palipu ir, žiūrėk, širdis, kaip anties sparnas, klapsi". — "Tu pas daktarą nueitum, sakau". — "Kad aš daktarams netikiu. Dauguvietis juos visus apeina, o mano liga panaši, tai aš imu jo receptus ir gydaus... Tiesą pasakius, aš vieną kartą esu sutikęs vieną puikų daktarą Šiauliuose. Žinai, pasakojo, žmogus silpnas, o pakeliui pagundų daug. Buvo taip: kartą man reikėjo skubiai važiuoti į ūkį. Draugai palydėjo iki stoties bufeto. Traukinį praleidome ir reikėjo laukti rytojaus, tai ką aš čia, sakau, dar grįšiu namo — stoty palauksiu. Ir laukėm. O pakeliui yra stočių: Palemonas, Jonava, Kėdainiai, Radviliškis... Ketvirtos dienos popietę prisikasiau iki Šiaulių. Bet girdžiu, kad mano širdis eis, eis ir sustoja. Toliau keliauti neturėjau drąsos. Užėjau į viešbutį, atsiguliau ir prašiau panelės, kad man iš vaistinės atneštų valerijono lašų. Mergina patempė lūpą ir pasakė: "Gerai, pone!" Ir išėjo. Po minutės įeina vyriškis ir žiūri į mane. Aš jam sakau: "Aš prašiau valerijono". Tas atsakė: "Tamstai ne valerijono, bet daktaro reikia." "Tik jau ne daktaro, atsakiau. "Kodėl?" O todėl, kad aš daktarams netikiu ir nenoriu jų matyt. "Bet čia mes, Šiauliuose, turime daktarą, kokio jūs dar nematėte... Galop, jūs norite ar nenorite, tai man vistiek, bet ir aš nenoriu, kad jūs man čia bėdos padarytumėte". Tai pasakęs išėjo, ir po kiek laiko tikrai įėjo daktaras: dar jaunas ir pirmas mano gyvenime simpatiškas daktaras. Pažiūrėjo jis į mane ir sako: "Na, tai nekaip jaučiamės... Kas atsitiko?" Nieko, sakau, neatsitiko, tik bevažiuojant pajutau, kad širdis, kaip išmestas į krantą ešerys, paspurda, paspurda ir nurimsta... Paspurda, paspurda ir nurimsta... Prašiau panaitės valerijono, bet jus pašaukė. "Na, o pasakykite man, kada jūs iš Kauno išvažiavote?" Trečiadienį, pone daktare, pradėjau nedrąsiai atsakinėti į klausimus. "O šiandie ar tik ne sekmadienis?" Sekmadienis, kukliai atsakiau. "Tai nugėriat prie progos šiek tiek?" Nugėriu, ką veiksiu nenugėręs, atsakiau. Jis dar paklausė: "Na, kiek, taip vidutiniškai?" Pagalvojau, pasvarsčiau ir, trečdalį tiesos tesakydamas, pasakiau kiek. "O tai jau savo dalį esi išgėręs. Daugiau — nė lašo!" Daktare, sakau, tai vienintelis mano gyvenimo džiaugsmas. Jei aš to atsisakysiu, tai man gyvenimas nustos savo prasmės. Daktaras pagalvojo

ir tarė: "Susilaikyk vardan būsimos girtuoklystės". Tas jo patarimas man taip patiko, kad aš tris dienas nė lašo burnon neėmiau..."

Kartą grįžome iš Klaipėdos. Buvome tik trys miegamajam skyriuj: aš, Miškinis ir Binkis. Turėjo būti ir L. Gira, bet šis, kaip paprastai, naktį, būdavo, dingsta. Santariečiai mus gražiai priėmė . Literatūros vakaras šauniai praėjo. Vaišino mus ten. Vienas kitas gal ir lašą viršaus buvo paėmęs. Visi, rodos, buvome blaivūs, bet Miš-Miškinis pradėjo trokšti, o jis, vargšas, kantrybe nepasižymėjo ir pradėjo šaukti: "Trokštu, Kazimierai Binki, trokštu! Jei tu man nerasi traukiny bonkutės selterio suvilgyti mano prie gomurio prikepusiam liežuviui, tai žinok, kad aš Kauno nepasieksiu ir numirsiu, kaip tas Lozorius (sic!) peklos pragare." Iš pradžių Binkis atsikalbinėjo: pavargęs ir miego noris, bet Miškinis, matyt, tikrai buvo ištroškęs, kad buvo gana įkyrus. Neapsikentęs Binkis išėjo ir po kiek laiko grįžo su dviem bonkutėm selterio ir sako: "Va, viena tau, o kita man su Jasium". "Ne, tarė Miškinis, viena man, kita Jasiui, o tau nieko". "O kodėl jau man nieko?" — paklausė Binkis. Miškinis atšovė: "Todėl nieko, kad tu anais metais tyčiojais iš šitos Dievo dovanos". "Kaip aš jau galėjau tyčiotis iš tokio gero daikto?" pasakė nustebęs Binkis. "Palauk, palauk, Kazimierai, nugersiu gurkšnį ir papasakosiu". Nugėrė jis du trečdaliu bonkutės ir pradėjo: "Anais metais tu, Bružas ir kiti gėrėte Kaune, bet tau Kaune gert nusibodo, tu pasiilgai gamtos ir nuvažiavot į Birštoną. Ten geriat, geriat, tik staiga tu sakai Bružui: "Antanai, kodėl čia nelyja?" Bružas atsakė: "Taigi, Kazimierai, kodėl čia dabar nelyja?" Bet tu nerimsti ir sakai: "Bružai, aš noriu kad lytų!" Bružas atsakė: "Kazimierai, jei tu nori, kad lytų, tai pasišauk patarnautoją ir pasakyk jam, kad jis padarytų, kad lytų". Tu pasišaukei patarnautoją, pasakei, kad ateitų keturi su selterio sifonais ir purkštų ant skėčio, o jūs po skėčiu gėrėte.. "Neteisybė", pasakė Binkis, "bet tie žmonės ir fantaziją turi, kurie tokias pasakas išgalvoja"... Miškinis kryžiavojosi, kad tai tikra tiesa ir kad jis dabar neturi teisės į selterį.

Binkis buvo poetas iki kaulo smegenų. Tiesą pasakius, jo poetinis palikimas labai mažas: "Eilėraščiai". — "100 pavasarių", nors ir stiprus, naujas ir binkiškas rinkinys, bet jau proza, jau prasiveržia juose retorika ir maniera. Labai galimas daiktas, kad net toks "Tamošius Bekepuris" ateityje literatūriškai bus daugiau vertinamas negu jo programiniai vėjiški dalykai. Galop visa yra binkiška: dramos, dainuškos ir kiti rašinėliai. Bet "Eilėraščiai" bus amžini, ir Binkis jų jau nepralenkė. Tai daug nulėmusi knygelė.

Ne Sruoga, ne Kirša, bet jis yra visos naujosios poezijos pirmtakas ir korifėjus. Gal tik dvi pirmąsias knygas jis parašė reikalų nespaudžiamas. O reikalai jį spaudė, ir spaudė hidraulinio preso sunkumu.

KAZYS BINKIS

Kartą jis mane užsikvietė pakalbėti apie literatūrą. Atėjau, atsisėdau ir pradėjome ieškoti kalbos, šokinėdami nuo vieno klausimo prie kito. Staiga kažkas paskambino, jo motina (o jo motina, tai visa epopėja!) atidarė duris ir pasakė: "Kaziuk, čia vienas ponas nori tave pamatyti." Binkis atsiprašė ir, net neuždaręs durų, nuėjo su tuo "ponu" kalbėtis. Maloniai nusilenkė ir tarė: "O, laba diena, pone anstoli!" Ir užsimezgė toks malonus pasikalbėjimas, jog atrodė, kad anstolis buvo atėjęs ne turto aprašyti, bet šiaip maloniai pasikalbėti. Juodu prakalbėjo gerą pusvalandį ir atsisveikinimo mandagumams nebuvo nei galo nei krašto: "Pone Binki, man labai nemalonu, kad aš su tokiu vizitu, bet, žinot, mano jau tokia nemaloni pareiga". "Ir man, pone antstoli, labai nemalonu"... Viens kito atsiprašinėjo ir ilgai ilgai viens kitam spaudė ranką. Anstolis pasakė: "Su Dievu, pone Binki". O Binkis, nežinau ar pagalvojęs, ar ne: "Iki pasimatymo, pone antstoli!"

Mes dar tada vardais viens kito nevadinome, tai jis ir manęs labai gražiai atsiprašė, pasiaiškindamas, kad turi kažkur skubėti: skolinti ar pasiūlyti kam nors savo sumanymą, kurį greičiausia dar turėjo sugalvoti eidamas.

Kitą kartą, jau daug vėliau, pasikvietė jis į savo ūkį mane pameškerioti. Sutinka jis mane Petrašiūnų stotyje ir sako: "Iš dangaus man iškrenti, Jasiau! Atvažiuoja antstolis manęs var-

žyt, tai tu atpirksi inventorių". Aš tai jam ir sakau: "Kazimierai, bet kad aš nepasiruošęs varžytis, netesėsiu". Jis atsakė: "O tu tiek metų banke dirbai ir nieko nenusimanai apie varžytynes. Į varžytynes stojant pinigų nereikia! Užstatui aš pats duosiu, o tu sau varžyk ir nenusileisk iki galo. Žus mano užstatas, bet kitos varžytynės bus tik po šešių mėnesių". Aš nelabai tuo tikėjau ir nežinau, kaip būčiau varžęsis, bet varžytynės dėl man nežinomų priežasčių neįvyko. Binkis anstolio nekantriai laukė iki pietų ir, taisydamas meškeriojimo pabūklus, burnojo visą valdymo sistemą, kuri leidžia anstoliams vėluotis ir trukdo žūklę. Po pietų mudu pasileidome Daugyvenės pakraščiais.

Binkis mano poezijos nemėgo, o aš jam pavydėjau jo olimpietiško būdo. Tuo mes buvome priešingo būdo, bet labai gražiai sutarėme. Jis nusivylė ir mano žūkle. Bet nežiūrint viso to, mus kažkas rišo. Daug kartų patyriau, kad aš jam rūpėjau. Mane ir šiandie jaudina tas švelnus rūpestis.

Mudu meškeriojome, dažnai vienoje sietuvoje. Ir kai jis pastebėjo, kad aš žiūrėdamas nematau judančios plūdės, pažadino: "Jasiau, trauk." Dideliais vargais ištraukiau didžiausią savo gyvenime žuvį. Bet aš ir tuo neapsidžiaugiau. Jis atsisėdo šalia manęs ir taisydamas meškerę kalbėjo, kad nėra nieko taip gero, kaip meškerionė, tik, kai meškerioji, reikia meškeriot. "Žinai, kai aš į tave pažiūrėjau, prisiminiau, kad ir aš vieną kartą taip pat žiūrėjau į vandenį!"

"Aš tada buvau dar vaikas. Ganėme miške. Turėjau seserį Leosėlę, kurią mylėjau, kaip nieko gyvenime nemylėjau. Kartą rudenį mes, piemenys, nutarėme ją papuošti karalaite. Liepėme apsivilkti balta suknele ir su ta viena suknele pasodinome ant kelmo ir bėgiojome, žaidėme aplink kelmą. Ji vieną kartą pasiskundė: Kaziuk, man šalta. Bet visi šaukėme: Dar, dar! Ji dar taip porą kartų pasiskundė, bet mes vėl sakome, kad dar truputį pasėdėtų. Galop ji nurimo ir daugiau nesiskundė. Kai nusibodo mums bežaisti, pastebėjau, kad ji visa pamėlusi ir dreba. Mes norėjome, kad ji bėgiotų ir sušiltų, bet ji buvo visa sustingusi ir vos bepaėjo. Vakare parvedėm namo ir ji atgulė ir karščiavo visą naktį. Rytą pažiūrėjau į ją lovutėje ir man pasidarė baisu. Sėdėjau pas galvijus ir visą laiką apie ją galvojau. Popiete atėjo šauktų manęs motina, kad aš jočiau daktaro Leosėlei. Užsėdau ant arklio ir jojau į Papilį. Visą kelią kankino mane mintis, kad aš nužudžiau savo seserį. Prijojau tiltą, po kuriuo buvo gili sietuva: ir man taip staiga atėjo mintis, kad reikia šokt nuo tilto į vandenį. Ir aš ilgai, ilgai į sietuvą žiūrėjau. Vėl atėjo mintis, o gal daktaras ją išgelbės. Paspaudžiau arklį ir nujojau šuoliu. Bet ji mirė".

Jo gyvenimas, banaliai tariant, nebuvo rožėmis klotas, bet jis niekad nenusimindavo ir visas negeroves su jumoru sutikdavo. Viešėjau jo ūkyje, kuris kadaise buvo tipingas dvarelis. Uošvė, senos kartos ponia, mėgo pakalbėti apie literatūrą, bet ne apie ūkį. Ūkis skurdo ir tolydžio smuko. Ypač po Binkio pravestų reformų. Vieną kartą bandė plačia pėda cukrinių runkelių ūkį, bet nepasisekė. Binkis nenusiminė ir sugalvojo paukščių ūkį. Priperino šimtus žąsiukų, bet, vos tie išsirito, užnyko žąsiukus žiurkės. Binkis, Geležinio Vilko puskarininkis, per penkiasdešimt žingsnių iš revolverio gesinęs žvakes, rado išeitį: reikia pirkt šautuvas ir ginti žąsiukus. Nukako į Šiaulius, nusipirko už kelis šimtus šautuvą ir pradėjo žiurkes šaudyti. Bet bešaudydamas žiurkes, beveik visus žąsiukus iššaudė.

Kai aš buvau jo ūkyje, jame augo vienos usnys. Kai paklausiau, iš kur čia tiek usnių, jis man atsakė, kad jo kaimynas, poetas Borisas Melngailis, usnimis jo visus laukus užsėjąs. Girdi, jis jo ūkį ir nuvaręs. Juo geriau dirbi dirvą, juo geriau usnys auga, o jomis kasmet jo laukus užsėja vėjas iš kaimyno ūkio, kur vienos usnys.

Tame dvare kartą, susėdus vakarieniauti, užėjo būrys lietaus ir per lubas pradėjo lašėti ant stalo ir į lėkštes. Iš karto jis pasijuto nei šiaip nei taip, bet valgė ir nepaisė, o lietus savo: lyja nuo lubų, kaip lauke. Pakėlė jis galvą, pasidairė ir kreipėsi į žmoną: "Ar tu nepaieškotum kokio nors skėčio, ar ką?" Nieks, net vaikai nesijuokė. Ir nuotaika buvo sunki. Man buvo gaila jo uošvės, kuri į dalykus visai tragiškai žiūrėjo. Galop Binkis atsistojo ir olimpiškai ramiu balsu pasakė: "Palaukim, kol lietus praeis." Sūnus atsiliepė: "Tėte, kad jau lauke nelyja." Tas vėl ramiai atsakė: "Jei lauke nelyja, tai ir troboj greit nustos".

Per savo trumpą gyvenimą Binkis nugyveno tris ar keturius ūkius. Trisdešimt devintaisiais ruošėsi parduoti tą, tada jau mirusios uošvės ūkį ir pirkti naują kažkur netoli Aukštadvario, Trakų apskrity. Jis man sakė, kad tai esąs idealus ūkis, apie kokį jis visą gyvenimą svajojęs: žemės tik septyniasdešimt hektarų ir visa nedirbama! Bet čia pat ežeras, čia pat krūmai: medžiok, meškeriok ir ruduokes rudenį rink! O ruduokes jis labai mėgo: kiekvieną rudenį su žmona ir vaikais jis eidavo ruduokių rinkti į Eigulių šilą. Nežinau, kaip jam pasisekė su tuo idealiu ūkiu: greičiausia karas ir okupacija neleido įsikūnyti tai gražiai poeto svajonei.

Vienu metu jis turėjo tikrą dvarą: su trisdešimt septynių kambarių rūmais ir kelių dešimtų hektarų parku. Surinkęs, ar staiga kur gavęs, nes ne jo būdo žmonės pinigus taupo, kelis tūkstančius litų, Binkis užpirko iš valdžios buvusio visos Rusijos vidaus reikalų ministro Stolypino dvarą. Kaip jis ten ūkininkavo — nežinau. Jis pats nemėgdavo apie tai užsiminti, nes tasai nelaimingas dvaras susijęs su jo pirmosios žmonos mirtimi. Kartą kažkaip prasitarė, kad jo žmoną į kapus nuvaręs Žemės Ūkio ministeris. Vienas jo draugų pasakojo taip: Binkis, kiek paūkininkavęs, suprato, kad ne jam tas dvaras vesti ir išsipirkti, bet jo žmona kitaip galvojo: ji manė, kad ne tik gali, bet ir turi. Iš dvaro galop reikėjo išeiti. Ji nuvyko pas brolį, o Binkis, ją nulydė-

jęs, grįžo Kaunan su vaikais. Iš pirmosios žmonos turėjo du vaiku: dukterį ir sūnų. Duktė buvo pakrikštyta mirusios jo sesers vardu.

Apie savo žmonos mirtį jis man pasakojo porą kartų, bet netiesiogiai, kaip kažką susijus su telepatija: "Aš gyvenau tada Kaune, Domininko Blyno namuose; vieną vasaros rytą duktė, prabudusi iš miego, pradėjo nesavu balsu šaukti: mama! Aš atsikėliau — pro langą matėsi tekanti saulė — priėjau prie mergaitės lovutės, paėmiau ant rankų, o ji vis: bijau, bijau! mama! Vienuoliktą valandą gaunu telegramą, kad tą rytą, kaip tik tuo laiku mirė mano žmona."

Jis man sakydavo, kad Kaune nei gyvent, nei mylėt negali žmogus. "Mylėt, tai tik Vilniuj! Bet ir ten man nesisekė. Išėjau vieną kartą su tokia dailia lenke į Antakalnio pusę. Susėdome, pradėjome šnekėtis ir ji manęs paklausė: ar aš skaitęs Helenos Mniszek "Raupsuotąją". Atsakiau, kad ne. Pažiūrėjo ji į mane, kaip į raupsuotąjį, ir išsiskyrėme..."

Dar kartą, neatsimenu, ar baliuj ar svečiuose, prisėdo prie Binkio ponia B. "Va, sako jis, tai šitai poniai aš parašiau kadaise savo Gėles iš šieno." "Man?" ji paklausė, "tai ko man apie tai niekad neužsiminei?" — O buvo taip. Kartą ji vartė šieną, gimnaziste būdama. O aš taip buvau įsižiūrėjęs, taip įsimylėjęs, kad, būdavo, kai pro šalį eina, tai aš vos ant kojų besilaikau. Bet vieną kartą suėmiau save į saują ir kai pamačiau ją vieną lankoje šieną bevartančią, nutariau, kad šį kartą tai aš jai viską aiškiai išklosiu, kaip ant delno. Nuėjau, sakau labas, o ji varto. Šnekinu, o ji sau varto. Palydėjau vieną pradalgį, ji tyli ir varto. Antro pradalgio nelydėjau, bet šnekinu, o ji tyli ir varto: aš šnekinu, o ji varto". Ponia B. tarė: "Na, tikrai, tikrai taip buvo, bet aš maniau, kad tu tik taip sau atėjai paerzinti gimnazistės". — Aš užpykau, apsisukau ant kulno ir parėjęs namo parašiau Gėles iš šieno. — "Žinai, Binki, kad aš tau turėjau didelę silpnybę, bet tu tik tą vieną kartą mane ir tekalbinai".

Binkis buvo staigus ir ambicingas. Aš jam sakydavau, kad jis gimęs diplomatas. "Klysti, Jasiau, atsakydavo. Mane buvo bepradedą diplomatu daryti. Įdavė man diplomatinį pakietą kumpių į Berlyną nuvežti. Aš tą pakietą pamiršau stoty, o vokiečiai užuodė kumpius, reikėjo ministerijoms aiškintis, tai taip ir baigiau diplomatinę karjerą."

Aš dažnai galvodavau, kad ateities literatūros istorikui bus labai sunku rašyti apie anuos gražius laikus. Lietuviai pakalba, pakalba ir išgeria, bet ištartas žodis — ne paukštis, nesugrįš. Mūsų epistoliarinė literatūra buvo tik dviejų rūšių: meilės ir pinigų. Tai numatydamas, kai vykau į užsienius, prašiau, kad rašytų, ir visi pažadėjo, net Binkis. Bet, be A. Vaičiulaičio, beveik niekas nerašė. Kai grįžau po metų ir Binkį sutikau, pirmas žodis, kurį jis man tarė, buvo: "Jasiau, aš tau parašiau laišką, ateik rytoj, aš tau jį įteiksiu..." Ir turėjau paimt tą laišką, be voko, be nieko.

Rašė jis lengvai ir greitai, nors rašyt nemėgo. Ir jei ne reikalai, tai vargu ar būtų tiek parašęs. Vieną kartą susitikęs mudu su Miškiniu gatvėje, dar "Mūsų Rytojaus" laikais, sako: "Gerai, jūs mane iš bėdos ištrauksit. Lipam į viršų!" Užlipam į kurį ten aukštą, skambiname prie durų, kur girdėtis būrys kvatojančių merginų. Atidarė duris nepažįstama pana. Net pagalvojau, kur čia jis mudu veda. Įėjus pasirodė, kad vieną kitą ir mes pažįstam. "Na, vaikinai, tarė jis mums, aš truputį su merguželėmis pakalbėsiu, o jūs man pabaikit šitą raštelį". Padavė pradėtą eiliuotą feljetoną ir nuėjo kalbėtis. Miškinis pažiūrėjo, paskaitė ir tarė: "Tai kirvis — nei pradžios, nei galo, nežinia nei apie ką, ir rašyk. Kazimierai, kas čia turi būt?" Tas atsiliepė: "Rašykit, ką tik norit, aš pasirašysiu". "Ir prieš valdžią?" paklausė Miškinis. "Ir prieš valdžią, ir prieš patį velnią, tik rašykit!" Tai ir sakau Miškiniui: "Rašom!" Ėmėm ir parašėm bent dešimt posmų. Mes ten keletą susukom gana juokingų, kad net patys iš savo rašto pradėjom juoktis. Atėjo jis su merginomis pažiūrėt, kaip einasi. Paėmė, paskaitė: "Na, gerai, vyrai, tik ne į temą"... Miškinis atsistojo teatrališkon pozon: "Matai, Kazimierai, ir mudu, va, su Jonu ne iš kelmo išspirtu esava, Rygiškių Jono Gramatikos žodžiais tariant, bet tu čia pasodink ir karalių Saliamoną, tai ir jis neišgalvos, kas čia reikia parašyti". Binkis atsakė: "Rašyt nemokat, tai ir nesiteisinkit. Eikit, va, dabar su panomis pakalbėt. Jei jūs taip ir kalbat, kaip rašot, tai aš jums daugiau ne draugas." Po pusvalandžio jis atsinešė apie keliolika posmelių, ir išsivedė lauk.

Visada pilnas sąmojaus, taiklus: pradėk žodį — jis pabaigs sakinį. Kartą, dar prieš "Atžalyną", aš jam sakiau, kad jis gimęs dramaturgas. Buvo taip: Miškinis, dėl kažkurios ten padarytos klaidos, krapštydamas pakaušį, pasakė: "Matai, Kazimierai, jei Dievas nori ką nubaust, tai... "velnias tam pakiša pusbonkį", pabaigė Binkis. Aš juokiaus ir sakiau, kad gimęs dramaturgas. Binkis atšovė: "Aš tau netikiu, Jasiau. Tu man pataikauji: aną kartą sakei — gimęs diplomatas, šiandie gimęs dramaturgas, ryt vėl ką nors išgalvosi".

Vienu metu jis buvo persiėmęs K. Ambrozaičio darbiečiais. Viename susirinkime jis pastebėjo, kad saugumo agentas stenografuoja kalbas; ramių ramiausiai prie jo priėjo ir sako: "O kaip bičiulis gražiai rašo! Mūsų sekretorius beveik neraštingas, tai gal paskolintum nusirašyt". Tas, žinoma, sumišo ir paliko salę.

Binkis vis būdavo su jaunimu. Kur koks judėjimas, ten ir jis, o gal kur jis, ten ir judėjimas. Jam rūpėjo ir darbiečiai, ir jaunalietuviai, ir rašytojų draugija. Tiesa, greit viskas nusibosdavo. Jam viena pradžia buvo svarbu. Bet ko Binkis imdavos, imdavos visa širdimi. Jis arba mylėjo, arba nekentė, o vidurio nemėgo.

Vienas tokių rašytojų ūpo pakilimas buvo "Literatūros Naujienos". Būdavo visi, kas tik rašo, spaustuvėje: Rimydis, Binkis, Giros, Žengė,

PETRAS KIAULĖNAS

SKAITYTOJA

na, ir Miškinis su savo šešėliu Jasium. Diskutuoja, korektūras taiso. Buvo garsus Liudvikas Gira, kuris trečioj korektūroj dar mėgdavo taisyti stilių. Žinodami tą jo silpnybę, tiek redaktorius, tiek spaustuvės darbininkai jo nemėgdavo. Vieną kartą atbėga Gira korektūrų taisyti. Rimydis sako: "Binki, tu pažiūrėk Giros korektą: jei jį prileisim, tai laikraštis ryt neišeis". Binkis sutiko. Į tą tarpą atėjo Karolis Vairas, su panaitėle iš Užsienių Reikalų Ministerijos, padaryti laikraščio trumpą santrauką prancūziškai. Binkis skaito ir kažką po nosim burba, o Gira iš šalies žiūri. Perskaitė, pakėlė galvą, pagalvojo ir braukia pusę straipsnio. Gira šaukia: "Binki, ką darai?" "Braukiu" — ramiai atsakė. "Bet kam brauki?" klausė Gira. "Dėl to, Liudai, braukiu, kad...!" Paskutinį necenzurišką žodį verčiau nutylėkim.

Jis man sakydavo, kad dėl to jis stiprus ir daug ko pakelia, kad jis buvo senlietuviškai užaugintas. Anot jo, motinos kūdikiams duodavo činčibiero. O tasai činčibieras yra ne kas kita, kaip strichninas. Silpnas krinta, o stipresni atlaiko. o jau kas činčibierą atlaiko, tas šimtą metų gyvena...

Mirė jis gana jaunas. Aš jį mačiau kartą per tris žingsnius nuo mirties. Buvo Ukmergėje literatūros vakaras. Nuvažiavom, paskaitėm ir manėm nakvoti, bet Liūnė Janušytė per anksti ant kamščio užmynė ir šokių salėje ji sau pradėjo naują literatūros vakarą. Binkiui tas nepatiko. Išsikvietė jis ją į koridorių ir, žodžių vaton nevyniodamas, pasakė jai tiesą į akis: tai yra, kad girta, kaip vežikas, kad šiokia ir tokia, ir taip toliau. Bet ta, alkoholio ir pasisekimo apsvaiginta, atkirto: "Aš ne maža mergaitė, o tu ne mano tėvas, ir kas tau darbo, darau, ką noriu". Binkis įtūžo. Pasišaukė mane ir Miškinį ir sako: "Negaliu žiūrėt į tą paleistuvę — važiuojam namo." Atvažiuojant snigo, paskui paleido, bet naktį pradėjo šalti, ir kelias buvo baisiai slidus. Taip maždaug pusiaukely tarp Ukmergės ir Jonavos, gana smarkiai važiuojant, sprogo padanga. Ar šoferis nesusiorientavo, ar tikrai slidžiam kely negalima buvo mašinos sulaikyti, bet automobilis, blaškydamasis į abi pusi plento, visu smarkumu dar skrido bent porą šimtų metrų ir įvirto į griovį. Bevirstant Miškinis sušuko: "Jau!"... bet pradėjo kristi ant veidų stiklai ir jis net nepabaigė sakinio, o Binkis sėdi, kaip sėdėjęs. Kiek palaukęs pasakė šoferiui. "Tu, vaikine, tur būt, pirmą kart važiuoji?' Tas aiškinosi, kad kelias taip slidus, kad jis nieko padaryt negalėjęs. Išlipome iš pusiau apvirtusio automobilio — graži mėnesiena, nors eiles berašyk, bet plynas laukas, geriau pelkės, ir jokios trobos, jokios sodybos. Binkis nelipa lauk: girdi — šalta... Mes su šoferiu pakeitėm ratą. Binkis išlipo. Užvedė mašiną. Krantas buvo staigus ir status. Pirmieji ratai šiaip taip užsirito, bet mašina užkliuvo į žemę. Kažkur pelkėse buvo tvora. Klimpdami nuėjo-

me tvorų. Prisėmėme batus. Dirbome gal valandą, bet mašina nė iš vietos. Nustojome vilties savomis jėgomis išsikapanoti. Automobilio stiklai iškulti, ir nėra kur dedas. Miškinis sugriebė mane ant plento pašokt polkos. Bešokdami žiūrim, kad plentu kažkas atvažiuoja. Važiavo ūkininkas su žmona iš Siesikų. Arkliukas, kaip gera ožka, bet vis ne žmogus. Ūkininkas mielai sutiko padėti. Išsitraukė iš rogių virvę, pririšo prie automobilio, mes iš užpakalio su tvoromis, ir mašina pajudėjo, bet arkliukas, pasiekęs patį plento vidurio slidumą, suklupo, ir kiek kartų bandėm, vis be pasėkų. Padėkojom žmogui, dar porą litų įspraudėm, tai nuvažiavo kepurę kilnodamas. Tada Binkis vėl mašinon, pasikėlė apikaklę ir sėdi. Su Miškiniu metėm burtą, kurion pusėn eiti, ir burtas nulėmė Jonavos pusę. Ėjome gal du kilometru ir pasiekėm sodybą ne sodybą, karčiamą ne karčiamą. Šunų pilna, baladojamės, ir netrukus išgirdome kažką viduje kalbant. Išėjo augalotas žydas. Papasakojom jam savo nelaimę ir prašėme, ar negalėtų padėti ištraukti mašinos. Tas pasakė "gerai", prikėlė du sūnu, kaip ąžuolu, o tie išsivedė du sunkaus tipo arkliu, tai mes grįžome tikri, kad šį kartą bus gerai. Binkis, pamatęs penkis vyrus ir du arkliu, išlipo iš automobilio, dėkodamas žmogui, kad tas vidury nakties nepatingėjo mums padėti. Bet žydas prabilo: "Ui, mes biedni žydeliai, mes iš to gyvenam". Binkis šoko, kaip žarija: "Ak, jūs netikėliai! Ak, jūs nevidonai, dėl to jūs ir biedni, kad žmonių nelaimėmis naudojatės". Žydas sumišo ir nežinojo nei kas beatsakyti. Užkinkė arklius, ištraukė į plentą, o mes jiems sumokėjome nesiderėdami penkis litus. Padėkojome vieni kitiems ir nuvažiavome. Važiuot buvo tikrai šalta, ypač pradėjo gelti šlapias kojas. Jonavoj įsiveržėme į beatsidarančią užeigėlę, išgėrėme arbatos su lašais, užsiklijavome laikraščiais automobilio stiklovietes. Iš laikraščių naudos nebuvo, nes tik išvažiavus į kelią, vėjas juos nuplėšė.

Ir šiandie jį matau majestotišką juodą, kaip Edgar Poe juodvarnį, betupintį pakrypusioj mašinoj. Yra žmonių, kurių negalima įsivaizduot mirusių. Neįsivaizdavau mirusio Tumo, o reikėjo. Neįsivaizdavau ir Papilio aro, užmerkusio plėšrias akis, ramiai sudėjusio rankas, tarp palmių ir kitų tropiškų augalų. Jo tenai jau nėra. Aš niekad daug draugų neturėjau (ir priešų!) ir kai pagalvoju, kad ten kada nors grįžus jau nebematysiu tų mielų veidų, tai man prabėga akyse visi tie laikai, ir skamba ausyse tie žodžiai, kurie jau niekad nesugrįš ir neskambės. "Kur jūs, mano draugai, įtūžusio likimo siūbuojančių bangų staigiais verpetais einat?"

KOTRYNA GRIGAITYTĖ

LIETUVOS MIŠKŲ ŽIBUTEI

Iš kraujo lašelio pražydus,
Melsva ašarėlė miške,
Pro saulėje tviskantį skydą
Pavasarį sveikini čia.

Viena tu tik laisve alsuoji
Tėvelių šaly pavergtoj;
Priglaus samanotasis guolis
Kitus mano brolius rytoj.

Vis kraujo lašely žydėsi,
Kol saulė tave pamatys
Žaliųjų mūs girių pavėsy,
Melsva ašarėlė melsvam lūkesy . . .

TRYS SESERYS

Trys seserys rankas užlaužę
Ant gintaro krantų;
Jų giesmę neša bangos graudžią
Saulėlydžių taku.

Ar laukia pasakos žilvino
Prabylant gelmėse,
Kokia puta atplauks — kas žino? —
Jos tarias tarp savęs.

Naktis kruvina akim žiūri
Į baltus jų pečius . . .
Nuplėšė vėtros baltą burę —
Kaip ašaros bedžius?. . .

ŽVEJŲ DUKTĖ BANGUOLĖ

ANTANAS VAIČIULAITIS

1.

Labai seniai ant marių krašto, netoli nuo Šventosios uosto, gyveno žvejas, turėjęs keturis sūnus ir tą vieną dukterį, kuriai davė Banguolės vardą.

Mergaitė lakstė po kopas, bėgo į girias rinkti uogų ir siautė jūros vilnyse. Ji augo graži ir linksma, ir net seni žvejai mėgdavo į ją pasižiūrėti ir ant kelių pasisodinti.

Kai saulė, didelė ir raudona, leisdavosi vakaruose, Banguolė po pušimis laukdavo grįžtant brolių. Paskui, atėjus metams, jos širdis sunerimo. Mergaitė, rymodama po šermukšnių medžiais, žiūrėdavo, kada ant marių pasirodys juodas laivas ir atplauks kaimynų sūnus Meldutis. Juodu tada šnekėdavo apie žuvis vandenų gelmėse, apie audras, kurios skandina laivus, ir apie tai, kaip gera juodviem žengti per kopas ir klausytis amžinos jūrų giesmės.

Kartą į Šventosios uostą atplaukė prekijai iš žuvėdų žemės. Jų laivas buvo didelis, ir aukštai pleveno vėjuose burės, kai jisai artėjo prie krantų.

Banguolė tarė:

— Aš turiu gintarų, ir vienas jų stambus kaip kumščia, o vidury jo yra įstrigęs vabalas su raudonomis kojytėmis. Išsikeisiu tai į šilkų skarą ar į žiedą ant šio štai piršto.

Meldutis atsakė:

— Tuoj žibės žiedas ant tavo rankų, kai tu peržengsi mano namų slenkstį.

Juodu keliavo pamariais, o jiems ošė ir dainavo jūros vandenai.

Rytojaus dieną ji su žvejų mergaitėmis nuėjo į prekijų laivą. Jie vožė joms skrynias, kur buvo prikrauta šilkų ir aksomų, kur žėrėjo žiedai ir kitokios gėrybės. Visi jie buvo paslaugūs ir kalbėjo mandagius žodžius. O kai Banguolė parodė gintarą su vabalu, jie kraipė galvas neatsigrožiuodami, ir galop tarė:

— Jį reikia parodyti pačiam laivo ponui.

Banguolė atsakė:

— Kur aš ten jam painiosiuos, prasta būdama . . .

Žuvėdai prisiekinėjo, kad tokio gintaro jie kaip gyvi nesą regėję, ir kad jį būtinai turįs matyti patsai šių lobių savininkas.

Kada jie taip klegėjo, ant blikties išlipo jaunas vyras, aukštas ir puošniai apsitaisęs.

Išvydęs Banguolę ir josios gintarą, jisai prabilo:

— Daugely kraštų esu buvojęs ir daugel gražių daiktų matęs, bet tokio gintaro kaip šisai niekur nesu aptikęs.

Jis vartaliojo jį rankose ir paskui tarė:

— Leidžiamės apačion, kur mano brangiausi daiktai sudėti. Tu tenai galėsi išsirinkti, kas tik tau patiks.

Jisai nusivedė Banguolę žemyn ir rodė jai visokius turtus, tokius dailius, kad akys raibo, į juos pažiūrėjus.

Ir jisai kalbėjo:

— Mano yra šisai laivas, ir šie lobiai, ir aukšti rūmai tėviškės saloje. Ir tu gali rinktis, kas tik tau miela: ar tą žalvario ąsotį, iš kurio galėsi svečiams midų pilstyti, ar šilkų skarą, kurią man prekijai iš tolimų žemių atvežė, ar tą žiedą, kurio akis ir naktį žėruoja, lyg kokia žvaigždė.

Taip sakydamas, jisai vis žvelgė Banguolei į akis, ir paskui paklausė:

— Tu man tarki, — argi jūsų žemėje visos mergaitės tokios dailios . . .

Jinai paraudo ir sukuždėjo:

— Saulutė jau leidžias vakaruose, ir man laikas namo grįžti. Dar mama nerimaus belaukdama.

— O kur tavo namai ir tavo mama? — teiravosi žuvėdas.

— Aure, tenai auga trys pušys ant marių krašto. Tai už jų yra mūsų sodyba.

Po tų žodžių ji iškeitė gintarą į skarą ir grįžo namolei.

Kai ji ėjo palei jūrą, jai klykavo žuvėdros ir tyliai dūzgeno kopų žolė.

Praslinkus kelioms dienoms, Banguolė stovėjo po pušimis ir laukė, kada iš jūros pasirodys balta burė ir iškils juodas laivas, kuriuo Meldutis buvo išplaukęs.

Tada ji išvydo atjojant raitelį ir pažino aną jauną žuvėdų prekiją.

Jisai sustabdė žirgą ir tarė:

— Ko stovi prie marių ilgėdamos, — bene svečios šalies bernelio lauki?

— Ne svečios žemės bernelio laukiu, tik žiūriu, kaip vilnys, pasišokėdamos, lūžta ir kaip balta puta atbėga į krantą.

Jisai nusėdo nuo žirgo ir žodis po žodžio jai pasakojo apie savo laivus ir savo miestą, ir apie tolimus kraštus. Žuvėdas šnekėjo gražiai ir galop pasakė:

— Jei tu norėtumei, lipki į mano laivą, ir aš tave nuvešiu į savo rūmus ir pasodinsiu menėje savo tėvų namuose.

Ji tarė:

— Keistus žodžius byloji, svetimos šalies laivūne, ir aš nesu pratusi prie tokios šnekos.

Jisai žvelgė jai į akis ir kalbėjo:

— Kuo ašai dėtas, jeigu negalėjau tavęs pamiršti nuo tada, kai tu uždėjai koją ant mano

laivo. Dieną ir naktį vis mąsčiau apie tave. Daug žemių esu matęs ir daug žmonių pažinęs, bet tu man iš jų visų esi dailiausia ir patogiausia. Ir aš noriu, kad tu įeitumei į mano tėvų namus, sėdėtumei prie senolių židinio ir būtumei mano vaikų motina ir mano turtų ponia.

— Mano namai ir mano tėvai yra ant šios jūros krantų, ir čia, girių ūksmėje, ilsisi senieji mūsų dievai, mus gindami ir globodami.

— Nyku man būtų be tavęs — ir aš visados mąstyčiau, kad tujen čia stovi prie ošiančių marių, tokia brangi ir gera.

— Ašai girdžiu tavo širdies šneką, ir man labai gaila, kad tu toks liūdnas ir vienas grįši į savo žemę...

Sulig tais žodžiais žuvėdas apsiniaukė ir rūsčiai pažvelgė į mergaitę.

Jisai tuoj susigriebė ir vėl dailiai kalbėjo:

— Matau, kad čia pririšta tavo širdis ir čia kūrenasi tavo namų liepsna. Pasiliki laiminga ir neminėki blogu žodžiu bastūno, kuris juodu laivu buvo atkilęs į tave ir į tavo žemę.

Banguolė atsakė:

— Aš prašysiu savo tėvų dievus, kad tavo dienos būtų gražios ir šviesios, ir geru žodžiu minėsiu tavo vardą, nors jo nežinau.

— Ašai vadinuosi Sigurdas, ir mano laivai bėga skersai ir išilgai per viso pasaulio vandenis. Rytoj mes iškeliaujame. Aš stovėsiu ant laivo ir lauksiu tavęs atsisveikinti. O dabar grąžinu, ką tau marių vilnys išliūliavo.

Jisai pasilenkė, užnėrė Banguolei ant kaklo grandį ir nujojo.

Toje grandyje, didele akimi įstatytas į aukso lukštą, kabojo gintaras.

Su daugeliu žmonių, kurie ėjo išleisti žuvėdų, nukako ir Banguolė. Iš tolo ji regėjo, kaip, aukštai iškeltos, pleveno burės. Laivo pirmagalyje stovėjo Sigurdas ir laukė.

Jisai tarė linksmai:

— Tuoj mes ištrauksim inkarą ir leisimės į jūras, su vėjais šaukdami dainas.

Mergaitė jam atsakė:

— Tegu jūsų širdys būna smagios, ir laimingi grįžkite į savo žemę ir į savo namus.

— Ačiū tau už gerą žodį. Kad atsimintumei mus ir mūsų laivą, eiki su manim ir išsirinki, ko tik tavo širdis trokšta.

— Aš nieko daugiau nenoriu. Jau ir taip mane apdovanojai, ir aš tavęs niekados neužsimiršiu, — kalbėjo Banguolė.

Vienok jaunasai žuvėdas šnekėjo taip dailiai ir buvo toks malonus, kad mergaitė pagaliau sutiko ir nusileido į laivo dugną, kur skryniose gulėjo visoki lobiai.

Sigurdas jai rodė visa, ką turėdamas, ir pasakojo, kur kiekvieną daiktą pirkęs. Jis liepė jai klėstis skaras, kurios buvo viena už kitą dailesnės, ir užsimauti apirankes, kurios, krestelėtos, žvangėte žvangėjo. Jis nesiliovė šnekėjęs apie savo miestą, ir kaip gražu tenai esą, ir apie savo keliones, ir apie jūrų audras, kurios, ištikusios, daužo laivus. Kai jis taip kalbėjo, mergaitė, sunerimusi, ėmė stebėti, kad laivo sienos girgžda ir kad grindys lyg suptųsi ir siūbuotų. Jai darės vis nykiau, kad ji atidėjo šalin visas skaras ir visus žiedus ir prabilo:

— Ačiū tau už visas šias grožybes. Tegul jos guli tavo skryniose. Leisk man jau eiti pas savo tėvus ir brolius.

Sigurdas juokėsi ir kalbėjo:

— Ilgai tavęs lauks tavo tėvai ir tavo broliai.

Banguolė tarė:

— Man liūdna ir baisu nuo tavo žodžių. Sakyki, kodėl laivas taip girgžda ir kodėl man dingojas, lyg jis suptųsi ir siūbuotų...

Tada žuvėdas paėmė Banguolę už rankos ir išvedė į viršų. Mėlyni aplinkui liūliavo vandenys — ir toli, padūmavęs, nyko žemės kraštas. skirdamas vilnis, greitai bėgo prekijų laivas, ir gaivūs vėjai pūtė bures.

Banguolė pažvelgė į tolybėj nykstančias kopas ir pušis, ir į savo tėvučių namus. Ir medžiai ir trobos tartum bėgo palei jūrų vandenis, lyg vydamiesi ją ir šaukdamiesi atgalios į save.

Mergaitė sušuko maldaudama:

— Grąžinki laivą į uostą!

— Aš nepakreipsiu vairo ir neapsuksiu laivo atgalios, — tarė žuvėdas. — Tujen skrieji nūn į vaizbūnų salą ir į mano miestą.

— O, leiski mane namo pas motinėlę...

— Mano namai bus tavo namai, ir tu būsi mano vaikų motina, — atsakė Sigurdas.

Išgirdusi tuos žodžius, Banguolė pravirko ir aimanavo:

— Aš neištūrėsiu be savo žilagalvės motinėlės ir be savo pušų siūravimo. Dar kartą prašau: leiski, o jei neleisi, manęs vistiek gyvos neparsiveši.

— Tu neiššoksi iš laivo ir nenugrimsi marių vandenyse: matai, visur sergsti jūreiviai, kuriuos aš pastačiau. Nuometuotą tave pasodinsiu savo tėvų menėj, ir tu per dienų dienas džiuginsi mano širdį.

— Mano siela liūdės be savo žemės ir be savo tėvų.

Sigurdas susirūstino ir tarė:

— Jeigu tu, Banguole, būsi man gera, ir aš tau būsiu geras. O jei ne, — yra mano rūmuose rūsys, kurin tave įmesiu ir tolei laikysiu, kolei tau grįš protas.

Tai taręs, jis nuvedė ir uždarė ją laivo dugne, o prie durų pastatė žuvėdą, kad saugotų.

Ji tenai verkė ir raudojo, šaukdamos savo motinėlę ir brolius, kad ateitų ir gelbėtų ją. Ji vaitojo dieną ir naktį, ir niekas jos neaplankė nė nepaguodė. Ir jai buvo taip gailu ir skriaudu. Ji vis regėjo savo tėviškėlę, ir kopas, ir juodą laivą, kuriuo jaunas žvejas išbėga į jūras. Ir tada jai darės dar gailiau, ir ji dar labiau verkė ir vaitojo, viena būdama.

2.

Praėjo keletas metų. Banguolė jau susilaukė dviejų sūnų ir dukrelės. Vaikai augo gražūs ir guvūs, tik ji pati nyko, ir niekas nematė jos

linksmos. Ji dažnai sėsdavos ant jūros uolų ir žiūrėdavo į vandenų platybes. Lankė ją Sigurdo giminė ir klausinėjo, ar jai ko neskauda, kad jos skruostai nublanko ir kad mėlynos jos akys taip gailiai žvelgia į tolybę. Iš pradžių vyras kasdien buvo su ja ir pasakojo apie savo protėvių žygius, ir apie savo žemę, ir apie kalnus, tokius aukštus, kad snieguotos jų viršūnės dangų remia. Jisai Banguolę puošė šilkais ir auksu, apstatė ją tarnais ir vis stebėjosi, kodėl jinai nuliūdusi.

Sigurdas sėdo į laivą ir išplaukė į svetimas žemes.

Buvo giedri rudens diena. Pasiėmus sūnus du ir savo dukrelę, Banguolė išėjo ant marių kranto ir žiūrėjo, kaip vilnys pribėga ir dūžta į akmenų uolas. Tada, aukštai padange girksėdamos, į pietų kraštą nulėkė laukinės žąsys. Jos skrido tiesiai į tenai, kur anapus marių buvo Šventosios miestas ir žvejų kaimas, ir kur siūravo trys aukštos pušys, po kuriomis Banguolė rymodavo vakarais Ji regėjo kopas, o ir darželio vartelius prie gimtinės pirkios, ir raudonus jurginių žiedus. Kada ji taip sėdėjo ir kada laukinių žąsų girksėjimas padangėje vis tolo ir silpo, jai dingojos, lyg štai atsiveria pirkios durys, išeina žila jos motušė ir, prisidėjusi ranką prie akių, žiūri į kopas ir į girias, ar iš tenai neatbėgs josios vienturtė dukrelė. Ir vėl jinai išvydo savo brolius žengiant jūros krantu ir savo tėvą jų tarpe, — ir visi jie lyg buvo toki susirūpinę. Ji suprato, kad ir motušė, ir tėvas, ir broliai, — visi jie ilgstisi savo Banguolės. Laukinių žąsų girksėjimas nutilo žydroje padangėje, — ir josios sielą apėmė didelis liūdesys. Ji žiūrėjo į jūros plotus, o jos dvasia verkė ir aimanavo, ir šaukėsi anų tolimų vietų, kur ji maža bėginėjo ir kur giriose seni dievai gyveno.

Ašara nuriedėjo per jos skruostus, ir vyresnysis sūnus paklausė:

— Mamyte, ar tau ką skauda, kad verki?

— Nieko man neskauda, — atsakė jinai, — tik man širdį gelia, kad esu be savo žemės ir be savo žmonių, ir kad sėdžiu štai viena su jumis ant svetimų krantų.

Ir ji pasakojo savo sūnums ir dukrelei apie tėviškės šalį, kur dabar šermukšnių uogos raustа, ir kur tokios gražios dainos skamba prie ežerų ir upių, ir kur sena jos motušė vartuose rymo, į vakarus žvelgdama.

Taip bepasakojant sutemo naktis ir užtekėjo mėnulis, didelis ir vaiskus. Jo spinduliai žėrėjo marių vilnyse, per vandenis tiesdami auksinį tiltą, kuris ėjo toli toli, ir anapus jūros baigėsi tamsia anga, lyg kokiais vartais į naują žemę.

Banguolė kalbėjo savo vaikams:

— Kur baigiasi šisai aukso takas, tenai dunkso mažas žvejų kaimelis. Jame aš gimiau ir augau, ir buvau laiminga, bėgiodama po kopas.

Vėl prabilo vyresnysis sūnus:

— Mama, kai mes užaugsim ir būsim dideli, paimsim tave už rankų ir šiuo aukso taku žengsime aplankyti tavo namų ir tavo tėvų.

Ji prisiglaudė vaikus prie savęs ir grįžo atgalios, dar sykį žvelgdama į jūrą ir į tyvuliuojančius, kaip aukso juosta, vandenis.

Kai grįžo Sigurdas, jinai tarė jam:

— Tujen pakeli bures ir lankai tolimus kraštus. Ar nepasodintumei į laivą manęs ir mano vaikų ir ar nenuvežtumei į Šventosios uostą, kad galėčiau nusilenkti savo tėvui bei motinėlei ir parodyti savo genčiai mudviejų sūnus ir dukrytę mažele . . .

— Tujen pati nūnai esi motina, ir sakyki, ar tau ko trūksta mano rūmuose ir mano menėse!..

Jinai mąstė savo širdyje: Taip, man trūksta trijų pušų ant marių krašto, ir vakarinės žvejų dainos, ir švelnaus motinėlės paglostymo, ir tų tėviškės smilčių, kurios, risdamosios, taip tyliai šiulena, kai vėjas padvelkia.

Tada jinai pakėlė akis į savo vyrą Sigurdą ir tarė:

— Ar tu supranti, kad man būtų gera, jei žinočiau, ar mano motušė sėdi prie ratelio verpdama, ir kokias dainas ji dainuoja.

Tai pasakiusi, Banguolė apsisuko ir nuėjo viena sau liūdėtų.

Slinko dienos, ir ji vis labiau menko. Vyras sušaukė garsius daktarus, bet jie nenutokė, kaip Banguolę gydyti. Lankė ją didelė Sigurdo giminė ir stebėjosi, ko jinai vysta, kaip žolė, kada ją pakerta dalgio ašmuo. Parsišaukė žinuonius ir burtininkus. Jie virė žoles ir šakneles, kalbėjo kerėtojų žodžius, o Banguolė noko, kaip aguona: jos veidai buvo balti, akys įkritusios, ir jos žvilgsnis klajojo kažkur toli, labai toli.

Vieną dieną ji visai atgulė, ir jau daugiau nekėlė. Tyliuose namuose, kur visi pakuždomis šnekėjosi, ji ilsėjosi tarp mezginių ir šilkų, žiūrėdama į langą, pro kurį buvo matyti jūra, ir kartkartėmis krutindama lūpas, lyg ką sakytų. Bet niekas negirdėjo, ką jinai ten sau kuždėjo. Ji nusigiedrydavo tik tada, kai pas ją atvesdavo jos sūnu du ir dukrytę. Ji susisodindavo vaikučius ant lovos, glostydavo jų plaukus ir žandukus, ir pasakodavo jiems, kaip ji, maža būdama, bėgdavo į tėviškės miškus rinktis aviečių, kaip bitės tenai medų neša į dreves ir kaip laumės vakarais besimaudančios upių vandenyse. Ilgai ji jiems šnekėdavo apie savo žemės vasaras ir žiemas, ir apie debesis, ir perkūnus, ir apie žibutės žiedą, kuris pirmutinis prasikala po žiemos speigų. Ir ji dar bylojo, kaip miela ir gera klausytis, kada svirtis vakare girgžda prie šulinio, ir kaip karvės mūkdamos grįžta iš lankos, — tada visas žvejų kaimas kvepėte kvepia pienu. Kvepia ir šienas, kada jį daužai pradalgėse, o tau viršum galvos čirena vyturėlis. Banguolė sekė jiems tėvų pasakas ir dainavo dainas, kurių ji buvo išmokusi iš savo gimdyvės, kai ji prie ratelio sėdėdavo, siūlą traukdama.

Vieną kartą, kada jinai taip šnekėjo ir kada jos sūnu du ir dukrelė klausėsi, ore suskambėjo daina. Banguolė pakilo guolyje ir klausėsi. Gatve tenai ėjo vyrai ir dainavo jos namų dainą — apie juodą laivą, kuris išbėgo iš žvejų kaimelio,

P. AUGIUS ILIUSTRACIJA

apie marių putą ir jūrų veršiukėlį, apie jaunąją seselę ir žalią rūtą po pirkios langais.

Toji daina vis artėjo ir artėjo, ir kaskart darėsi skardesnė ir gražesnė. Banguolės širdis pašoko iš džiaugsmo: ji pažino, kad tenai žengė ir dainavo josios broliai ir josios mažų dienų draugai. Linksmi ir garsiai lalėdami, jie priėjo prie namų ir sušuko:

— Mes atkeliavome savo sesers Banguolės aplankyti. Daugel žemių apvažiavome, kolei patyreme ją čia aukštoje pilyje gyvenant, sūnus ir dukterį auginant.

Jie, drąsūs ir linksmi, žengė per menes pas savo seserį Banguolę. Įėję, jie sustojo ir didžiai nustebo.

Atitokę, jie tarė:

— Kas tau yra, mūsų sesuo Banguolė? Mes tikėjomės tave rasią smagią ir skaisčiais veideliais, o tujen guli, kaip žolė pavytus . . .

Jinai atsakė:

— Ašai jūsų ilgėjaus dieną ir naktį ir klausinėjau paukštelių, grįžtančių pavasarį, ar nepralėkė pro Šventosios miestą ir žvejų kaimelį, ir ar motinėlė jiems nesusakė žinios dukteriai Banguolei, kuri svečioj žemėj mini brangų jos vardą.

— Nebėra jau mūsų motinėlės. Ji jau nežiūri, palypėjusi ant kopos, ar jos sūnūs grįžta iš marių. Gelta smiltele užbėrėm jos akis, — ji mirė neištūrėjus, kada tave žuvėdai išvogė.

Sudejavo Banguolė ir kalbėjo savo broliams:

— Kas nūn paguos mane, kada jau nė mintimi negalėsiu nubėgti pas savo motinėlę ir pasiklausyti meilingų jos žodžių . . . Nėra man nei motinėlės nei kopų smiltelės . . .

Atsakė jai broliai:

— Jinai liepė tau paduoti šią žemės saują, jeigu kada rastume tave: motinėlė tau paėmė ją iš mūsų tėviškės kopų.

Banguolė priglaudė savo tėvų žemę prie krūtinės ir pakuždėjo:

— O, gimtoji šilainės žeme, man nūnai bus lengviau mirti, tave prie širdies turint.

— Tujen nemirsi ir gyva būsi, — jai kalbėjo broliai, — o jei nori, mes tave paimsim, tave ir tavo vaikus ir, pakėlę bures, parvešim į žvejų kaimą, kur maža bėginėjai ir kur viksva kopose tyliai šiulena.

— Mielai sėsčiau į jūsų juodą laivą ir per marias bėgčiau prie gimtinio slenksčio, jeigu jėgų turėčiau. O, kad nors mirusią kas mane paguldytų tėvų žemėj, tenai, kur jūra dieną ir naktį ošia ir dainuoja, ir kur seni mūsų dievai po ąžuolais rymo.

Septynias dienas ir septynias naktis broliai viešėjo pas savo seserį Banguolę ir pasakojo apie žvejų kaimą, apie žmones ir apie tai, kaip pušys siūruoja ir kvepia, kada vasaros saulė jas glamonėja. Jinai klausėsi jų šnekos, ir jos dvasia lyg gaivėjo, ir širdis jai džiaugėsi ir gyviau tvaksėjo krūtinėje.

Kai išaušo aštuntas rytas, jie atsisveikino seserį ir tarė jai:

— Paliekame tave guvesnę, negu buvome radę. Mūsų brangi sesuo, tu pakilki iš patalo sveika ir atplauki su vyru ir vaikais aplankyti savo motulės kapo, ir savo seno tėvo, ir brolių, kurie tavęs laukia ir ilgstisi.

Ji nulenkė galvą ir tarė atsakydama:

— Taip, aš atlankysiu savo gentį ir savo žemę.

Jos broliai sėdo į juodą laivą ir, marių dainas dainuodami, grįžo į savo kraštą.

Jiems iškakus, Banguolė kurį laiką buvo linksma ir giedri. Tačiau ji geso ir merkėsi jausdama, kad jos dienos baigiasi.

Tada Sigurdas, pavaręs visus žinuonius, kerėtojus ir daktarus, didžiai nusiminęs atėjo pas Banguolę ir sušuko:

— Sakyki, ar aš tau buvau negeras, kad tujen nori apleisti mane, savo sūnus ir dukrelę!

— Ne, tu man buvai geras ir mane mylėjai, ir manim rūpinaisi, — atsakė Banguolė.

— Tai ko tujen palieki mano gentį ir rengiesi į dausos kraštą!

— Mano vyre Sigurdai, aš nežinau, kodėl mane dievai šaukia į savo šalį ir nori pasodinti ant vėlių suolelio, kur ilsisi mano gentis ir mano motinėlė. Aš tik žinau, kad jau pasibaigė mano dienos.

Jisai kalbėjo:

— Banguole, tu man buvai brangi ir gera, ir sakyki, ką aš turėčiau daryti, kad tu nepasitrauktumei nuo manęs ir mūsų vaikų?

Ji jam atsakė:

— Jei tu nori man visados būti geras, sušauki savo kilnią gentį, padėki mane į juodą laivą ir nuvežęs pakaski mane žvejų kaime šalia mano motinėlės, kai manęs jau nebus.

Sušuko Sigurdas, didžiu balsu graudodamas:

— Tu nemirsi ir neisi į vėlių kraštą! Aš kaukiu visus dievus ir visus žmones, kad tujen turi pasilikti mano namuose ir džiuginti mano ir vaikų širdis, — o tujen, kurią aš iš tolios žemės pagrobiau ir per marias ir per audras atsivežiau į savo namus ir į šias menes!

Ir jisai išėjo, šaukdamas prieš dievus ir žmones.

Banguolė mirė, kai pavasaris grįžo ir laukuose žydėjo gėlės. Ji ligi paskutinės valandos žiūrėjo į marias ir į dangų ir laukė, ar nepasirodys laukinės žąsys ir ar nesugagens, ką jos, pralėkdamos, regėjo žvejų kaimely ir tėviškės žemėj.

Vieną dieną, kai ji taip laukė, lėtai sparnus vasnodamos, sugirksėjo laukinės žąsys. Liūdnas ir ilgesingas, ir kažkur į tolybes šaukiantis buvo jų klegesys. Jų balsai pamažėl nyko ir tilo, ir jų ligi paskutinio aido, kažkur debesyse nykstančio, klausėsi Banguolė.

Klausydamosi šių padangės balsų, ramiu džiaugsmu nusišypsojo jos lūpos, ir jinai sumerkė akis. Ji daugiau jau niekados neatsimerkė, ir niekas negalėjo pasakyti, ko jinai buvo nusišypsojus.

Sigurdas sušaukė savo gentį ir tarė:

— Mes uždėsime mano žmoną Banguolę ant juodo laivo ir nuvešime į žvejų kaimą, kur jos motulė miegti. Gera ji man buvo ir graži, ir mes padarysime visa, ko jos širdis troško.

Ir išplaukė juodas laivas į jūrų vandenis, ir liūdnai pleveno aukštai iškeltos burės, kai žuvėdų vyrai vežė žvejų dukterį Banguolę į savo žemę ir į savo žmones.

Kai jie buvo netoli Šventosios ir brangių gimtinės krantų, ištiko didelė audra. Kiaurą naktį blaškėsi vėjai, žaibavo ir griaudėjo. Iš tamsių debesų pasikėlęs rūstusai Perkūnas trenkė į laivą ir nugramzdino į jūrų dugną. Kai išaušo rytas ir nutilo vėtros, anoje vietoje, kur plaukė juodas laivas, nieko nebuvo matyti, net nė mažiausios skiedrelės, ant kurios žuvėdra galėtų nutūpti.

Ir nūnai nieko tenai nėra. Tik kai audros pakyla ir vilnis daužo vilnį, žvejai giliai marių vandenyse girdi balsą vaitojant ir šaukiant. Jie sako, kad tai dejuoja žvejų duktė Banguolė, ilgėdamosi savo žemės ir savo žmonių, savo židinio ugnies ir savo dievų.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

TRUMPA POKARINĖS VOKIEČIŲ LITERATŪROS APŽVALGA

Nacių valdomos Vokietijos laikais per 12 metų vokiečių literatūra buvo įėjusi į visai kitas vėžes, kaip prieš tai. Po 1933 metų nevienas žymiųjų tos literatūros šulų turėjo dėl politinių priežasčių palikti savo kraštą. Vieni jų pasitraukė į kitas Europos valstybes, kaip H. Hesse į Šveicariją, ar Fr. Werfel į Prancūziją, kiti į užjūrius, kaip Th. Mann. Kurie pasiliko ir prie režimo neprisitaikė, su savo kūriniais viešai pasireikšti nebegalėjo.

Karui pasibaigus, žlugo ir partijos diktavimas literatūriniam gyvenimui. Tačiau grįžimas į senąsias, prieškarines vėžes buvo nelengvas, negreitas ir saviškas. Skurdus buvo iš griuvėsių bekyląs gyvenimas, skurdi ir naujosios literatūros pradžia. Tačiau vokiškas gajumas jau pirmaisiais pokario metais ėmė reikštis ir spaudos bei literatūros gyvenime. Jau 1945 metų spalių mėn. įvykusioj leidėjų bei spaudos darbuotojų konferencijoj Wiesbadene, kur dalyvavo apsčiai atstovų iš vakarinių zonų, buvo nutarta pradėti gyvinti spaudos bei literatūros gyvenimą. Jau tada kilo mintis pradėti leisti literatūros žurnalą "Welt und Wort", kuris pasirodė sekančiais metais. Tuoj po karo 1945 m. vakarinėse zonose jau buvo pasirodę apie 20 vokiečių laikraščių bei žurnalų, kuriuose rado vietos ir literatūrinė kūryba. Ji, tiesa, dar buvo vos teatsigaunanti iš po didžiosios katastrofos, lyrikos ir novelės autoriai vos dar spėjo susidoroti su klausimu: Kas atsitiko ir kur mes esame? Taip buvo palengva eita prie literatūrinio persilaužimo, vos tik spėjus pereiti per katastrofos sugriautąjį tiltą.

Skaitytojų interesai pradžioj buvo akstinami ne tiek pačių literatūrinių vertybių, kiek noro persiauklėti naujam literatūriniam skoniui ir naujai, demokratinei linkmei meno kūriniuose. 1946 m. Vokietijoj pasirodė jau 100 gerų laikraščių ir literatūros bei meno žurnalų. Vokietijos suskaldymas į vakarų ir rytų zonas buvo jaučiamas spaudos srity anksčiau, negu gal politikoj. Vokietijos knygų leidimo centras iš rusų zonos Leipcige pajudėjo vakarų link ir ėmė kurtis Wiesbadene, amerikiečių zonoje. Plačiai žinomoji "Insel" knygų leidykla ten vėl pradėjo savo veiklą, populiariajai "Reclam" leidyklai betgi pasilikus Leipcige ir siauru formatu pradėjus tęsti ten savo veiklą.

Atsikvošėjimą iš po katastrofos rodo ir didesnieji pirmais bei antrais pokario metais išėję veikalai, kaip Ernst Wiecherto "Mirusiųjų Miestas" (iš kaceto gyvenimo) ar Friedrich Meineckes "Vokiškoji Katastrofa". Savo kūryba vėl reiškėsi grįžę ar begrįžtą namo vokiečių autoriai, kaip Alfred Doeblin ("Aleksandro Aikštės" autorius), Anna Seghers, Golo Mann, Veit Valentin ir kiti. Jau 1946 m. Hermann Hesse, novelistas ir lyrikas, gyvenęs Šveicarijoj, laimėjo Nobelio premiją.

Tačiau dar ir trečiaisiais pokario metais vokiečių literatūroj buvo jausti stagnacija. Kai kurie žymieji rašytojai nebuvo dar linkę grįžti į savo kraštą, lyg jausdamies ne vien režimo, bet ir pačios tautos nuskriausti, kai kurie oponavo su krašte pasilikusiais autoriais, teisindami savo išvykimą. Neseniai ištrūkus iš nacių režimo, naujuos veikaluos atsispindėjo šio gyvenimo, ypač koncentracijos stovyklų, prisiminimas bei pavaizdavimas. Šiuo atžvilgiu, be minėto Wiechert, būdingos knygos yra Hans Bernd Gisevius "Į skaudžią pabaigą" ir Theodor Haeker'io "Dienos ir nakties vaizdai". Pastarasis savo knyga sukėlė gyvo susidomėjimo, pats būdamas katalikų esaistas ir Kierkegaardo vertėjas, kilęs iš Pietų Vokietijos, bet gyvenęs Austrijoj. Greta žmogiško ir dieviško tikėjimo jis savo veikale kelia katastrofos ir Reicho subyrėjimo klausimus. Kraujo ir žemės misticizmas atsispindi politiškai nepaperkamo rašytojo E. Wiechert veikaluose ("Jeromino vaikai", iš Rytprūsių gyvenimo). Dar nebuvo rimtesnių bandymų išreikšti poezijoj to, kas įvyko Vokietijoj, išskyrus Werner Bergengruen "Dies Irae".

Tuo tarpu, kai didieji vokiečių rašytojai delsė grįžti iš užsienio, pasilikę rašytojai net ketvirtais pokario metais neįvykdė iš skaitytojų pusės lauktų vilčių. Matyt, tautoj būta per didžios katastrofos, kad iš jos parbloškimo būtų iškopta pirmąjį pokario penkmetį. Daug žadąs naujojo ekspresionizmo atstovas Wolfgang Borchert mirė jaunas. Kiti, kaip Walter Freiburger ar Helmut Belke, buvo veikiau Franz Kafka mokiniai. Kafkos įtakoj yra ir Hermann Kasack "Miestas už upės". Noras gyventi, noras išsilaikyti, gyvas egzistencializmas kūryboj ne visus patenkino ir įtikino, nes buvo jausti, kad už šio riboto tikslo turi būti jo amžinasis laidas. Atrodo, kad

Vokietijoj Martino Heideggerio egzistencializmo filosofija bus buvus mažiau populiari, kaip, sakysim, prancūzų zonoj Jean Paul Sartre ar Albert Camus knygos, kurių pasisekimas buvo gan žymus.

Šių dienų vokiečių prozinė literatūra svyruoja tarp ekspresionizmo (pradėto dar šio šimtmečio pradžioj, su nauju dvasiniu renesansu!) ir Kafka-izmo. Vieni laikosi analitinio stilistinio Th. Mann metodo, kaip, sakysim, Herbert Bergmueller "Kelionėj į rudenį" (kaip formavos prieškarinis vokiečių inteligento tipas). Kiti, kaip Hans Jahn, metėsi į kraštutinybę, į neturto ir gerovės, žmogaus ir žvėries problemų sprendimą ("Upė be krantų"), vartodami savišką, sunkiai suprantama žodyną.

Vis dėlto pokariniai vokiečių rašytojai neišvengė ir Trečiojo Reicho kalbos. Šį klausimą yra nagrinėjęs Heidelberge leidžiamas žurnalas "Die Wandlung". Prof. V. Klimperer (rytų zonoj) nagrinėjo Trečiojo Reicho žodyną (lingua tertii imperii!). Tačiau lyrikos atstovai buvo laisvesni nuo to šaknis spėjusio įleisti žodyno. Poetė Elisabeth Langgaesser primena R. M. Rilkę. Kiti poetai pasidavė srovėms, kurios ir anksčiau buvo beklestinčios, pav. surrealizmui, kaip Erich Fried. Dramos srity ypač pasireiškė emigracijoj gyvenęs Carl Zuckmayer, kurio "Velnio generolas" (istorija apie Ernst Udetą) šiandien užkariavo Vokietijos sceną.

A. T.

KNYGA APIE NAUJOSIOS LITERATŪROS PROMETĖJIZMĄ

Mūsų dienų literatūrą užvaldė žmogaus ir jo metafizinės egzistencijos problemos. Tarpkario laikotarpiui būdingo vitalinio džiaugsmo ir estetizmo vieton po paskutiniojo karo įsiveržė moralinių problemų gvildenimas, su žymia nerimo, patetikos ir prometėjizmo doze. Neneigdami fakto, kad maišto ir nepasitenkinimo dvasios netrūko ir tarpkario literatūroje, turime visgi pagrindo tvirtinti, kad šiandien žmogiškosios egzistencijos klausimas yra statomas ir sprendžiamas nepalyginamai giliau ir drąsiau. Šiandien nepasitenkinama formaline dalyko puse, bet leidžiamasi iki pačių esmingųjų žmogaus problemos gelmių. Ši dvasia reiškiasi tokia žiauria jėga, kad, stebėdami ją iš arčio, matome mitologinio maštabo maištą: mes pasijuntame atsidūrę prometėjinės literatūros akivaizdoje.

Rene Marill Alberes savo naujoje knygoje — "Šių dienų rašytojų maištas" (La revolte des ecrivains d'aujourd'hui, Correa, Paris, 1949) duoda mums originalią ir aiškią naujosios pasaulio literatūros analizę. Savo studijoje jis remiasi Malraux, Sartre, Canus, Anuilh, Bernanos ir Aragono herojų bruožais ir veikalų motyvais. Visi jie pasižymi antifarizėjine dvasia, kraštutiniu nuoširdumu, šviesa ir protestu prieš hipokriziją ir konvenansus. Žmogaus likimo problemą spręsdami, visi jie nori išlikti autentiški, nenuolaidūs ir tiesūs. Jie sukilo ne tik prieš visuomenę (kuo pasitenkina tie, kurie mano, jog žmogaus problemai išspręsti užtektų vieną socialinę santvarką pakeisti kita): jie sukilo prieš universą ir prieš ikišiolinį "pasaulio pajautimą". "Jeigu egzistencijos prasmės nerandame pasaulio tvarkoje, vadinas, tos tvarkos nėra. Taigi turime teisę pasisakyti ne tik prieš benormę visuomenę, bet taip pat ir prieš bereikšmį pasaulį".

Taip mes susiduriame su pasaulio absurdiškumu, kurį mums rodo Camus, visa ko neigimu Sartre'o veikaluose, jaučiamės giliai pažinę Malraux personažus ir satyriškai nuiliuzintą Anuilh'o komedijų žmogų.

Kaip jau esame minėję, visiems šiems rašytojams būdingas yra antifarizėjizmas ir visuomeninių vertybių paneigimas. "Žmogus gyvena savo paties likimą pasaulyje, kuris neturi determinuotos vertės, kuris jos niekad neturėjo, tiksliau išsireiškiant — kurios šių dienų visuomene nesugeba mums parodyti". Tai esanti logiška reakcija prieš buržuazinio optimizmo melą, nepaprastai ir įtartinai panašų į tą, kurį mums perša komunistinis panglosizmas. "Mes paveldėjome — rašo Marill Alberes — šmėklišką, dialektinį (filosofinį ir politinį) mechanizmą, kuris už pigią kainą turėjo mus nuo mūsų pačių išgelbėti. Amžiaus pradžia juokėsi iš tos kolosalinės iliuzijos, gi šios dienos literatūra mėgina ją visiškai perbraukti..."

"La revolte des ecrivains d'aujourd'hui" autorius savo kritinei analizei panaudojo naują metodą. Jis nepasitenkina grynai literatūrinėmis analizuojamųjų veikalų vertybėmis ir tų vertybių kritika. Jis visų pirma stengiasi susekti ir ištirti autorių ir jų personažų idėjiškumą ir filosofinę mintį. Todėl jis gilinasi ne tiek į estetinę dalyko pusę, kiek į moralinę ir etinę, nes faktiškai revoliucija vyksta šiose pastarosiose srityse. Tačiau autorius nėra abejingas ir tokiems klausimams kaip — miglota Malraux dialektika, Sartre'o aistros, Aragono tendencingumas, Bernanos techninės silpnybės, Anuilh'o komedijų vodeviliškumas ir t.t.

Šis kritinis metodas šiandien yra visuotinai pripažintas, ypač po to, kai Marill Alberes laimėjo Saint Beuve premiją. Jaunoji kritikų karta (Gaetan Picon, Robert Kanters, Claude Edmonde Magny, Maurice Blanchot) eina tuo pačiu keliu. Visi jie moralinį ir humanistinį kriterijų stato aukščiau už visus kitus.

Marill Alberes, norėdamas būti bešališkas, nedrįsta šių dienų literatūros apoteozuoti ir žymėti amžinybės ženklu. Jis tik nurodo tos literatūros keliamų filosofinių problemų esmę. "Literatūros kritika tai ne normatyvinė moralė; jos uždavinys, — išaiškinti moralės dėsnius ir pasaulio viziją, kurią prieš mus stato analizuojamieji veikalai".

Kiekvienas žmogus turi teisę pasisakyti ir už ir prieš prometėjizmą. Niekas tačiau negali paneigti milžiniškos analizuojamojo reiškinio reikšmės mūsų laikų dvasiniam gyvenimui. Ateities literatūra, Merill Alberes nuomone, būsianti šiandien vykstančios atkaklios kovos sintezė.

Pr. B.

— o —

— Balandžio pradžioje New Yorke mirė žinomas kompozitorius **Kurt Weil**, sulaukęs 50 metų. Jis buvo gimęs 1900 m. Vokietijoje, iš kur pasitraukė, naciams įsigalėjus. Amerikoje eilė jo kompozicijų turėjo didelį pasisekimą Broadway teatruose ("One Touch of Venus", "Lady in the Dark", "Street Scene" ir t.t.).

— Londone balandžio mėnesį mirė garsusis baleto šokėjas **V. Nižinskis**. Jo baleto karjera baigėsi 1919 metais, kada jisai susirgo šizofrenija. Jis buvo gimęs 1890 m. Kijeve ir, turėdamas 17 metų, pasirodė Maskvoj balete. Jisai tuoj išgarsėjo ir tapo vienu iš legendarinių vardų šokio mene.

— Florencijoje gyvenąs italų rašytojas **Giovanni Papini** parašė "Mykolo Angelo gyvenimą, kuris turi didelį pasisekimą.

— Amerikoje išeina 1,780 dienraščių, iš kurių tik 304 turi knygų apžvalgų skyrius. Iš pastarųjų tik pusė nuodugniau apžvelgia naujai išėjusius veikalus. Kovo mėnesį Amerikoj išėjo 750 naujų knygų.

— Dr. Antanas Maceina, kuris dabar profesoriauja Freiburgo universitete Vokietijoje, išleido savo veikalo "Didysis Inkvizitorius" antrąją laidą, žymiai papildytą bei pataisytą. Šią knygą spausdino "Venta", o išleidimui lėšas davė kun. Pr. Juras.

KNYGOS ir ŽURNALAI

F. NEVERAVIČIAUS APYSAKOS

F. Neveravičius, Dienovidžio sūtemos, apysakos ir novelė, Kassel-Mattenberg, 1949 m. išleido "Aistia", 190 pusl.

Į "Dienovidžio sūtemų" knygą F. Neveravičius sudėjo tris apysakas: "Priešus", "Lizdus ant smėlio", "Dienovidžio sūtemas". Nors šią pastarąją autorius yra pavadinęs novele, tačiau ji specifiškai novelinės formos neturi. Ir jos dydis yra maždaug toks, kaip "Priešų", kuriuos autorius vadina apysaka. Todėl visus tris knygoje sudėtus kūrinius mes čia ir vadinsime apysakomis.

Tų apysakų stambiausia (112 psl.) yra "Lizdai ant smėlio". Jos vardas rodytų, kad joj F. Neveravičius nori atskleisti silpnus kai kurių šeimų pagrindinius ryšius, kurie sieja susituokusius. Tam reikalui jis parodo tris šeimas: valdininko Vaclovo ir Konstancijos Magėnų, literatūros mokytojo ir pradedančio rašytojo Adomo ir Irenos Balėnų, pramonininko Jeronimo ir Ksaveros Bražų. Tačiau Magėnų ir Bražų šeimų suirimą ir neištikimybes autorius daugiau konstatuoja kaip faktus, nes tų šeimų suirime gilesnių priežasčių jis neieško. Tuo tarpu Balėnų šeimos sugriuvime mato problemą, būtent, rašytojo sudėtingus santykius su šeima ir meile. Todėl Balėnai stovi apysakos centre, o kitų dviejų šeimų suirimas, atrodo, vaizduojamas pirmiausia tam, kad būtų galima ryškiau neva prasmingoj šviesoj parodyti ir pateisinti Adomą Balėną, kuris palieka savo žmoną ir sūnų tariamai kilnesniais ir aukštesniais tikslais negu šeima.

Mat, Adomas Balėnas, literatūros mokytojas gimnazijoj, dar prieš baigdamas universitetą, buvo vedęs iš meilės Ireną, Draudimo Įstaigos tarnautoją. Balėnas — nepraktikas, nuotaikos žmogus, pinigų ir apskritai materialinių gėrybių nevertina. Tuo tarpu Irena yra priešingo nusiteikimo. Ji gyvenimo laimę mato materialinio būvio užtikrinime. Ji ilgai svajojo ištekėti už tokio vyro, kuris būtų turtingas ir garantuotų jos ateitį materialiai. Ilgai svyravusi, ji pagaliau pasidavė Balėno jausmo įtakai ir, kaip autorius sako, "išprievartavo savo prigimtį ir ryžosi tekėti už kankinamai mylimo žmogaus". Tačiau po vestuvių Irenos ir Adomo būdo skirtumai jų meilę greit atvėsina. Pasilieka fizinis bendravimas. Dvasinio ryšio neatsiranda ir gimus sūneliui. Nuo tada Irena dar labiau paskęsta materialiniuose smulkiuose rūpesčiuose. Į juos ji nori labiau įtraukti ir savo vyrą, kuris dėl to šiaušiasi. Po septynerių bendro gyvenimo metų priešingumai dar labiau paaštrėja, kai prof. V. Vaišvila paskatina Balėną išmėginti jame glūdintį rašytojo talentą. Kada Balėnas susimažina pamokų skaičių (tuo pačiu ir atlyginimą) gimnazijoj, kad galėtų labiau atsidėti rašytojo darbui, Irena susierzina ir dar labiau ieško priekabių prie savo vyro. "Bene tau rūpi šeima ir jos reikalai? Ne, tau kitkas rūpi — rašytojo garbė, vardas tau rūpi. Tuščios pastangos! Niekad tu nebūsi rašytojas, niekad! Rašytojas nori būti, kitus gyventi mokyti nori... pirma pats išmok gyventi! Koks iš tavęs gali būti rašytojas, jei nesugebi nei kito suprasti, nei kito pastangų įvertinti? Rašytojas! — nesusivaldydama, paskutinius žodžius su aiškia panieka kalbėjo Irena" (76 psl.).

Kivirčams su Irena dažnėjant, Adomas pasisamdo atskirą kambarį ir šitaip faktiškai persiskiria su šeima. Atidavęs spaudai pirmąjį savo romaną, jis tam tikrą laiko tarpą gyvena gana išsiblaškęs ir nerūpestingas. Po kurio laiko ir susirašinėjimo su savo "dvasios tėvu" prof. Vaišvila, kuris buvo pakviestas profesoriauti į vieną užsienio universitetą, Balėnas pradeda naują veikalą. Tuo laiku išeina iš spaudos ir jo pirmasis romanas, kritikų įvairiai sutinkamas. Tačiau Rašytojų Draugija darbą įvertina teigiamai ir autorių pakviečia būti nariu kandidatu. Taip pat susidomi juo ir ponia Bražienė ir pakviečia jį į savo "jours fixes". Ten vieną trečiadienį Balėnas ir sutinka iš svetimų kraštų grįžusią Juliją, netikrą Vaišvilos seserį. Ši žymi grafikė, ilgai gyvenusi užsieny, prof. Vaišvilos buvo specialiai įprašyta susidomėti Balėnu ir paimti jį savo globon.

Pirmas susitikimas abiem padaro gerą įspūdį. Ant rytojaus paskirtame rendez-vous Vaišvilaitė savo globą Balėnui šitaip pasiūlo: "Tamsta esi įtakų žmogus. Lengvai pasiduodi įtakoms. Ir geroms ir blogoms. Aišku, blogų įtakų veikimas į tamstą yra ribotas, bet, kad tamstos individualybė tarptų ir atneštų vaisių, turi veikti gerosios įtakos. Gal kaip tik todėl, kad tamstą ilgai veikė neitraliosios įtakos, tamstos talentas pasireiškė taip vėlai... Vytautas turi daug vilčių dėl tamstos asmens. Jis bijo, kad tamsta nenukryptum nuo pasirinktojo kelio silpnybės valandą. Todėl jis man liepė tamstą surasti ir globoti. Ar priimsi mano globą?" — nė kiek dėl savęs nesuabejojusi paklausia Julija. Balėnas pasiūlymą priima ir pradeda kasdien su ja susitikinėti, vaikščioti į teatrą ir pagaliau priima jos pakvietimą drauge su ja praleisti vasaros atostogas. Nepaisydamas žmonos protestų, Balėnas iš tikro apsigyvena Vaišvilaitės dvare. "Toji vasara, — sako autorius, — buvo vienas laimingiausių Balėno gyvenimo laikotarpių. Jis atsidėjęs dirbo ir drauge išgyveno lig šiol nepatirtus jausmus ir momentus" (129 psl.). Stebėdamasis ir žavėdamasis Julija, šitaip jaunas rašytojas susirиša su ja, nes įsitikina, "jog Julija yra taip glaudžiai įsipynusi į jo dvasinį gyvenimą, kad ją išplėšus, būtų išplėšta visa jo kūrybinė galia" (133 psl.). Kai Balėno žmona atsisako skirtis, jis su Vaišvilaite vis tiek nutaria bendrai gyventi. "Gyvensime be formalinių sutuoktuvių," pareiškia Julija ir išsiunčia Balėną į Kauną pasamdyti bendrą butą. Ten apie Kalėdas jis pabaigia antrą savo romaną, kuriam draugai pranašauja didelį pasisekimą. Tuo tarpu draugai paskatina ir Ireną pasiskaityti savo vyro raštų. Ar jų paveikta, ar matydama, kad vyro vis tiek nebesusigrąžins, ji vieną dieną pasikviečia Vaišvilaitę ir, ją išegzaminavusi, sutinka formaliai skirtis. Ji tai daranti dėl Balėno, ne kaip rašytojo, bet dėl to, kad jį mylinti ir norinti, kad "jis būtų visai laimingas". O filosofuodama Vaišvilaitė pareiškia: "Kovoje paprastai vienas laimi, kitas pralaimi. Teisingumas reikalauja, kad laimėtų tas, kieno tikslas svarbesnis". Kitaip sakant, laimi Vaišvilaitė, nes ji padeda silpnavaliui Balėnui augti, kaip rašytojui. Vaišvilaitė, kuriai krikščioniškos etikos principai neturi reikšmės, dėl šio tikslo ir šeimos sugriovimas atrodo pateisinamas. "Šeima turi nukentėti, jeigu tuo pasiekiamas aukštesnis, didesnis tikslas. Kadangi tu negalėtum kitomis sąlygomis būti tas, kas turi būti, ir kadangi tai yra reikalinga didesniam tikslui, aš pateisinu tavo šeimos su-

irimą," sako Balėnui jo sijonuotas dvasios vadas.

Kaip matome iš fabulos atpasakojimo ir iš duotų citatų, F. Neveravičius pasisako keliąs meninę kūrybą aukščiau gyvenimo, asmeninio talento plėtotę aukščiau laisvai po priesaika pasiimtų pareigų ir ištikimybės joms. Kitaip tariant, F. Neveravičius pasisako už moralinį individualizmą, kurį literatūroj pirmiausia mėgino pateisinti romantikai, bet kurį gyvenime plačiai praktikuoja liberališkai buržuazinės dorovės žmonės, priveisę tiek palaidumo puvėsių pasauly, kad jis šiandien atrodo, kaip užhipnotizuota auka komunizmui.

Nors kūrėjo santykius su meile ir šeima F. Neveravičius išprendžia taip, kaip įprasta liberalinės buržuazijos žmonėms, tačiau būtume neteisingi, jei "Lizdų ant smėlio" keliamą problemą palaikytume nerimta. Nors ji rimta ir įdomi, tačiau mūsų literatūroj ji nebėra nauja, nes iš esmės ji yra ta pati, kurią sprendė Putinas "Altorių šešėly". Ten Putinas vaizdavo ir mėgino įtikinti skaitytoją, kad kunigo pareigos ir gyvenimas trukdo kūrybai. Neveravičius įtikinėja, kad Balėnui tapti rašytoju kliudo šeima, ypač žmona, kuri jo nesupranta, nors jiedu susituokė iš meilės. Vasaris dėl savo talento laužo priesaiką ir meta kunigystę, padedamas protestantės Auksės, o Balėnas laužo moterystės priesaiką ir pameta savo šeimą skatinamas Julijos, kuri padedanti jo talentui augti. Nors F. Neveravičiaus "Lizduose ant smėlio" iškelta problema iš esmės yra tokia pati, kaip Putino "Altorių šešėly", tačiau savo konkrečiomis aplinkybėmis originali tuo, kad ji yra lyg nukreipta prieš Putino Vasarį, kuris jautėsi negalįs būti geras rašytojas be meilės ir moters. Tuo tarpu Neveravičius parodo, kad iš meilės vesta žmona ir su ja sudaryta šeima rašytojo talentui yra tokia pat kliūtis, kaip Vasariui kunigystė. Todėl Neveravičiaus Balėnui reikia vadavimosi iš savo šeimos, reikia kitos moters — inteligentingesnės, įdomesnės, laisvesnės...

Tačiau čia pat kyla klausimas, ar, pastačius kūrybą aukščiau duotų pažadų ir įsipareigojimų, belieka riba, prie kurios Balėnas turėtų sustoti. Ar po septynerių gyvenimo metų Julija nesusinešios, kaip anksčiau susinešiojo Irena? Ar tada Julija netaps nauja kliūtimi kūrybai? Ar nereiks Balėnui ieškoti naujos partnerės — įdomesnės ir jaunesnės? Ar apysakoj vaizduojamas rašytojo asmenybės gynimas nėra tik pretekstas vyriškam seksualinio instikto palaidumui pridengti? Ko vertas toks rašytojas, kaip Balėnas, kai jo talentas iš esmės priklauso nuo aplinkybių (be Julijos būtų išplėšta jo kūrybinė galia)? Tiesa, šitų pastarųjų klausimų F. Neveravičius nekelia, nes problema atrodo paviršutiniškai suprasta, o apysaka — vienašališka ir apologinė. Nors ir Putino "Altorių šešėly" romanas atrodė iš dalies, kaip paties autoriaus gyvenimo apologija, tačiau ten problema atrodė giliau paimta, nes Putinas į Vasario santykius su meile ir moterimi žiūrėjo tragiškai. Tuo tarpu F. Neveravičius į Balėno "vadavimosi" apologiją, kuri taip pat atrodo turinti autobiografinių atspalvių, žiūri paviršutiniškiau ir optimištiškiau. Pirmiausia paviršutiniškas — pats pagrindinis herojas: Balėnas iš tikro neturi tokios švelnios sielos ir jautrios sąžinės, kaip Liudas Vasaris. Balėnas net nė karto nesusigraužia dėl apsirikimo, kurį jis padarė, vesdamas materialistę siaurą miesčionę žmoną. ("Jis praėjo pro šalį, tik nustatęs savo jausmą pasikeitus, tačiau ties tuo pasikeitimu neapsistojo", rašo autorius). Neparodo F. Neveravičius Balėno susigraužusio net tada, kada jis ryžtasi persiskirti su žmona, pasisamdydamas atskirai kambarį, o pasitenkina pavaizdavęs tik juodviejų irzlius pasikalbėjimus. Į savo pareigas sūnaus auklėjimo atžvilgiu Balėnas taip pat žiūri paviršutiniškai — jis manosi visa atlikęs, jei sūneliui išlaikyti duoda pakankamai pinigų. Nesusirūpina Balėnas, nė kokios įtakos jo persiskyrimas gali turėti gimnazijos moksleiviams, kuriems jis turi duoti gerą pavyzdį, kaip jų mokytojas. Ir visuomenės nuomonė jam taip pat nesvarbi. Nekyla jam nė atsakomybės prieš Dievą klausimas, nes Dievas ir krikščioniškoji dorovė yra bereikšmiai toj bepriepėj ir palaidoj miesčioniškoj aplinkoj, kurią piešia Neveravičius "Lizduose ant smėlio". Neatrodo, kad Balėnas turėtų ir kokią nors kitą pasaulėžiūrą, išskyrus įgimtus impulsus ir norą pasidaryti rašytoju. Tačiau ir šį pastarąjį tikslą jis ryškiau tepajunta, tik paskatintas Vaišvilos ir jo specialioj globoj, kurią konkrečiai vykdo Julija. O jei į rašytojo pašaukimą Balėnas pats anksčiau nesiveržė su prigimties būtinumu, galima manyti, kad jo talentas nėra iš didžiųjų. Tikriausiai jis bus paviršutinis konjuktūrinis rašytojas, kaip jis yra paviršutinis, kaip sakoma, daugiau linksmų plaučių, žmogus. Suprantama, kad šitoks centrinis personažas menkai tetinka tai rimtai problemai, kurią autorius užsibrėžė, giliau atskleisti; o stipriai pabrėždamas aplinkos reikšmę rašytojui, autorius be reikalo pila vandenį ant deterministinio malūno, kurį su malonumu suka pozityvistai ir marksistai.

O gal F. Neveravičius tyčiom stengėsi atvaizduoti Balėną nesudėtingą ir pašalinti jo kely sunkenybes, kad būtų lengviau savo tezę įrodyti, nes "Lizdai ant smėlio," kaip sakėme, yra autobiografinio atspalvio apologinė apysaka. Joj autorius norėjo įrodyti, kad rašytojo asmens laisvė ir jo talento išvystymas yra aukščiausia dorovinė norma, ir tai jis įrodė. Tačiau tas įrodymas išėjo paviršutiniškas ir gana falšyvas, nes tai menkai centrinei asmenybei — Balėnui — menkutes ir kliūtis į tikslą tepastatė. Bet, antra vertus, jei F. Neveravičius centriniu personažu būtų parinkęs stiprią asmenybę, o ne konjunktūrinį rašytojėlį, jis būtų pamatęs, kaip būtų sugriuvusi jo palankių aplinkybių tezė. Jis būtų pamatęs, kad stipriam iš prigimties talentui nepalankios ir net labai sunkios aplinkybės nėra pakankamos priežastys jo kūrybai užslopinti. Tiesa, visai galima suprasti, kad žmonos materializmas, smulkumas ir siaurumas kūrėjui yra nemaloni ir trukdanti aplinkybė, bet ji nėra tokia lemiama, kad sutrukdytų tikro talento pasireiškimą. Ir jei istorija žino nevieną pavyzdį, kad menininkai sueidavo į konfliktus su savo žmonomis, tai atsitikdavo daugiausia dėl erotinių, negu dėl grynai kūrybinių motyvų. Kad toks atskiras atvejis, kaip jį pavaizdavo Neveravičius Balėnio istorijoj, yra galimas, dėl to ginčytis netenka. Juk šeimų sugriuvimo priežasčių individualistinės buržuazinės moralės žmonėse pasitaiko visokių, net pačių keisčiausių ir neįtikimiausių. Tačiau šituos individualistinius kaprizus pridengdamas kilniais motyvais ir padarydamas dvigubą tezę — talento priklausomybę nuo aplinkybių ir kūrybos statymą aukščiau gyvenimo normų — Neveravičius savo kūrinį nuspalvino melagingai tiek psichologiniu, tiek moraliniu atžvilgiu.

Tas tezinis melagingumas dar labiau matyti, kai paskaitom tos pačios knygos "Dienovidžio sūtemų" apysaką. Ten centriniu personažu eina nebe rašytojas, bet paprasta jauna moteris — Eugenija, kuri savo pastangų pamesti vyrą nebegali dengti rašytojo pašaukimo kilnumu, o noru gyventi ir mylėti. Tiesa, mergaitė būdama ji šiek tiek mylėjo ir buvo mylima Jurgio Starevičiaus, jauno muzikos studento, Eugenijos tėvo Juknos mokinio. Jos tėvas norėjo, kad ji ištekėtų už Jurgio, bet Eugenija pasirinko inžinierių Strazdą, nes ją viliojo turtai ir patogus lengvas gyvenimas. Tačiau vieną dieną užtvankos katasrofoj inž. Strazdas buvo sunkiai sužeistas. Jo turtas nueina katastrofos nuostoliams padengti. Eugenija būna priversta

šauktis tėvo pagelbos ir pati turi uždarbiauti, kaip paprasta Užsienių Reikalų Ministerijos valdininkė, ir duoti privačias pamokas, kad pajėgtų išlaikyti save, šunelį ir invalidą vyrą. Tuo jos sunkaus gyvenimo metu grįžta iš užsienio Jurgis Starevičius. Vieną dieną darbo valandomis jis užeina į įstaigą, kur dirba Eugenija, ir po kelių pasikeistų frazių pasiūlo pasimatymą. Nors jau yra praėję aštuoneri metai nuo to laiko, kai Eugenija jam buvo pasakiusi "mūsų meilė neturi pagrindo," pasirodo, kad jis nėra jos visiškai užmiršęs ir pasisiūlo jai padėti. Iš karto Eugenija nežino, ar tą pagelbą priimti. Ji net nesirūpina, kokia tai bus pagelba. Tačiau po šito pirmo rendez-vous sode seka kiti. Nors Jurgis laikosi draugiškai ir specialiai jos neprovokuoja, bet Eugenija vis labiau užsidega. Jos "meilė jam turėjo tą gilumą ir pagrindingumą, kuris yra būdingas per trisdešimt metų amžiaus moterims", sako autorius. Eugenija tą savo jausmą pasako Jurgiui ir klausia, ar jis ją myli. Šis atsako teigiamai, bet drauge nurodo į moralines kliūtis. Tada Eugenija savo sprendimais eina iki kraštutinumo. "Meilė neturi paisyti jokių kliūčių, ji turi eiti net... per lavonus!" sako ji. Be to, jos santykiai su invalidu vyru tiek pablogėjo, kad ji net ryžtasi pasiimti į rankas peilį apsaugai. Pagaliau aistros isterijoj netekusi gėdos, Eugenija vieną dieną pati pasisiūlo Jurgiui: "Noriu būti tava! Jurgi, ar tu manęs nenori?" Kur jis to nenorės? Bet autorius eiti prie veiksmo jam uždraudžia. Todėl Jurgis, kad išeitų visai melodramiškas riteris, pasiryžta išvažiuoti į užsienį. Atsisveikinimui jis Eugenijai skambina pianinu. Staiga atsiradęs jos vyras pasisako mirsiąs ir prašo Jurgį paskambinti jam Chopin'o "Marche Funebre". Jurgis paskambina. Po to Strazdas jį paklausia, ar jis ves Eugeniją, kai ji bus laisva. Eugenija uždraudžia Jurgiui tai atsakyti ir puola į savo tėvo glėbį, o Jurgis, "užgulęs klaviatūrą, šiurpiai vyriškai kiukčiojo".

Nors autorius apysaką baigia šitokiu melodramatišku įtempimu ir aiškaus sprendimo nepasako, tačiau sprendžiamosios sugestijos yra tokios, kad po jomis galėtų pasirašyti erotinės laisvės apologė, poniutė George Sand. Ji tik tokių didelių ceremonijų nebūtų dariusi — Jurgį ji būtų daug greičiau palaiminus tobulai svetimoterystei ir aiškiai nurodžiusi, kad tikra išeitis Eugenijai — suardyti savo šeimą, savo vyrą paliekant invalidų prieglaudai. F. Neveravičius šito žodžiais nepasako, bet stoja Eugenijos bei Jurgio pusėj ir taip sustato visas aplinkybes, kad ir skaitytojas šitaip nusiteiktų. Šito siekdamas, jis pastato Eugeniją tarp jos senyvo vyro — fizinio ir psichinio invalido — ir mylimo sveiko, garsaus pianisto ir džentelmeno Jurgio Starevičiaus. Be to, jis leidžia anai nelaimingai moteriai argumentuoti tokiomis frazėmis: "Kokia dieviška ar žmogiška teisė gali uždrausti mylėti?.. Nenoriu nieko girdėti apie tai, kas galima ir ko negalima... Mano meilė tau (Jurgiui, J. G.) yra man pats gyvenimas. Gyvenimo prasmė... Noriu mylėti ir džiaugtis meile. Kas gali man tai užginti?" (179 psl). "Nenoriu nieko žinoti apie sielą. Jokių metafizikų. Noriu gyventi, mylėti ir būti mylima. Noriu laimės... Neprimink man praeities klaidos. Aš nenoriu žinoti, kas buvo... Jam (vyrui, J. G.) neturiu jokios kitos pareigos, kaip jį išlaikyti... Nėra. Jokios moralinės pareigos nėra" (182 psl.).

Prieš šitas kategoriškas aistringas Eugenijos frazes ir geismus nublanksta jos seno tėvo Juknos moraliniai dūsavimai ir Jurgio moraliniai abejojimai. Jie atrodo bejėgiai prieš tą palaidą, jokių moralinių principų nepripažįstančią erotinę aistrą. Ji čia viešpatė, nebenori dangstytis jokiais aukštesniais tikslais (rašytojo talentu, asmenybės išsiskleidimu), kaip kad buvo Adomo Balėno ir jo žmonos išsiskyrimo istorijoj.

Bet šita sena romantiška (kaip J. J. Rousseau ir George Sand) erotinių aistrų laisvės tezė, prie kurios veda F. Neveravičius, pačiai "Dienovidžio sūtemų" apysakai yra gerokai pakenkusi meniniu atžvilgiu. Pav. labiau negu "Lizduose ant smėlio" čia jaučiamas apysakos personažų schematizavimas. Kad skaitytojas labiau galėtų pateisinti Eugenijos biaurėjimąsi vyru ir aistra Jurgiui, autorius inžinierių Strazdą karikatūrina — padaro ne tik invalidu, bet pusiau gyvuliu seksualinėj srity, — o Jurgį vaizduoja idealizuotai, kaip kultūringą ir net labai principingą žmogų (tik nesuprantama, kodėl tas toks kilnus vyras leidžiasi į nuolatinius pasimatymus, kurie pagaliau sukursto aistrą nelaisvoj motery). Pagaliau ir pagrindinė herojė — Eugenija Strazdienė — ne be ydų psichologiniu atžvilgiu. Juk pirmoj apysakos pusėj ji atrodo simpatinga, pavyzdinga ir net sugebanti kovoti moteris. Tuo tarpu antrojoj apysakos pusėj ji visai pakrinka, tampa aistros isterike, kuri ir pati Jurgiui pasisiūlo, ir pati pirmoji jį bučiuoja. Taigi autoriaus tezinis nusiteikimas, padiktuotas romantiškai individualistinių ar buržuazinių pažiūrų ir etikos, nukreipia rašytoją į schematizuojančius kraštutinumus. O tai jau įneša melagingumo įspūdį. Tiesa, "Dienovidžio sūtemų" herojų situacijos atrodo taip paviršutiniškai optimistinės, kaip "Lizduose ant smėlio", kur daugumas įvykių klostosi lyg pagal užsakymą. Eugenijos Strazdienės istoriją F. Neveravičius net nori pavaizduoti tragiškai, tačiau personažų suschematinimas tą istoriją padaro melodramatišką ir sentimentalią.

Tų trūkumų neturi trečia apysaka "Priešai". Ji apskritai atrodo natūralesnė ir įtikinamesnė, nes autorius čia nesistengia įrodyti jokios tezės ir išspręsti jokios moralinės problemos. Dėl to, be abejo, "Priešų" idėjinis svoris nėra didelis. Bet jau geriau turėti nemeluotą, daugiau papročių psichologinę iškarpą negu melu pateptas apysakas su problemomis, kurias autorius sprendžia, plaukdamas pasroviu su buržuaziniu liberalizmu.

"Priešų" apysaka, atrodo, turi tą patį siužetą, kaip ir Vilniaus teatre suvaidinta F. Neveravičiaus pjesė. Joj vaizduojami kontrabandininko ir knygnešio santykiai Prūsijos pasieny spaudos draudimo laikais. — Ūkininkas Brazdžius, kuris turi dvi jaunas dukteris ir jauną žmoną, padeda vietos vikarui gabenti iš Vokietijos rusų draudžiamus lietuvių raštus. Šitoj akcijoj kartais dalyvauja ir kontrabandininkas Laurynas Juodasis, pravardžiuojamas čigonu. Jam knygnešio darbas nelabai prie širdies. O jei prie jo prisideda, tai, atrodo, daugiau dėl Brazdžiaus dukters Marcelės, kurią Lauras myli ir nori vesti. Tiesa, jis jaučia, kad tėvas neleis Marcei už jo tekėti. Todėl jis ieško kunigėlio vikaro užtarimo. To paties jis prašo ir iš Marcės pamotės, jaunosios Brazdžiuvienės, dažniausiai vadinamos Angele. Tačiau naują bendrą Brazdžiaus ir Lauryno žygį į Prūsus persigabenti knygų sugriauna paskalų nešiotoja Kurmienė, kuri buvo mačiusi Angelę su Laurynu smuklėj. Dabar Brazdžiui paaiški, kad jo slaptų žygių per sieną bendras yra jo slaptas priešas, nes kadaise mylėjo Angelę ir su ja turėjo neleistinų santykių, kai ji tarnavo dvaruose prieš ištekėdama už Brazdžiaus. Slapti priešai tampa viešais.

Netekęs vilties gauti Marcelę, Laurynas visoj apylinkėj siaučia, kaip vilkas — girtuokliauja, mušasi, peiliu supiausto žmogų, o pletkininkę Kurmienę, naktį užrišęs akis ir užpakaly surišęs rankas, paklaidina, kad ji, šunų užpulta, vos galo negauna. Kad ir susipykęs su žmona ir skaudžiai kentėdamas, bet kunigėlio prašomas, Brazdžius vieną naktį išvyksta į Prūsus pargabenti knygų vienas. Tuo tarpu momentas tokiam žygiui yra labai pavojingas, nes visas pasienis nustatinėtas sargybomis. Tai sužinojęs, Laurynas

skuba savo priešui į pagelbą. Nors ir sužeistą Brazdžių jis laimingai išplėšia iš pat žandarų panosės, ant savo kupros pargabena sužeistąjį namo ir išsiunčia kaimyną gydytojo. Apysaka baigiasi tuo, kad sąmonę atgavęs ir pramerkęs akis Brazdžius paduoda Laurynui ranką ir jį kviečia dar kartą ateiti. Šitaip priešai susitaiko. Išvada — geras artimo meilės darbas net priešus sutaiko.

Kaip matome iš fabulos, "Priešuose" nėra jokių gudrybių ir filosofavimų, noro pamokyti, duoti pavyzdį. Taigi nėra didelių pretensijų, kurių autorius neišperka kitose apysakose. Tiesa, čia problemiškumo stoka nėra jokia dorybė. Bet čia yra kiti meniški svarbūs požymiai — tiesumas-tiesa, paprastumas, natūralumas. Todėl nėra "Priešuose" nė pertemptų, sukarikatūrintų ar idealizuotų, personažų. Čia — paprasti kaimo žmonės, gyveną elementariniais jausmais, aistromis ir interesais, kurių susikirtimas sukelia konfliktus, priverčia sulaužyti papročiais virtusių kasdieninių reikalų eigą. Pasitaiko vienas kitas erotiškai pikantiškas posakis ar gestas, tačiau tai nenukreipia skaitytojų dėmesio į šalį nuo pasakojimo ir vaizdavimo.

Nors "Priešų" personažų psichika netoli tenueina nuo Žemaitės ir V. Krėvės būties vaizdų, tačiau čia jaučiamas judresnis, laisvesnis Neveravičiaus žvilgsnis į kaimo žmones. Nėra čia smulkmeniškų, žemaitės mėgstamų, aplinkos aprašymų, nėra ir V. Krėvės archaizuojančių etnografinių tipų. Bet nėra čia to žaismingo humoriško žvilgsnio, kuriuo A. Vaičiulaitis neretai palydi kaimiškus herojus. Kadangi F. Neveravičius "Priešų" apysakoj daugiausia dėmesio skiria veikėjų vidui, vaizduojamojo momento psichinės būsenos tikrumui, jo vaizdavimas nėra prašmatnus. Jis dažniausiai mėgsta dialogus su trumpais pasakojamaisiais sujungimais. Sakiniai — trumpučiai, sklandūs, be ypatingesnių puošmenų, bei išdailintų deimančiukų, kuriuos dažnai sutinkame A. Vaičiulaičio apsakymėliuose. Bet realistiškai psichologiškai "Priešų" apysakai tokios stiliaus grožybės nė nereikalingos.

To paprastumo, tikslumo mes kaip tik pasigendame anksčiau minėtose "Lizdų ant smėlio" ir "Dienovidžio sūtemų" apysakose. Čia pasakojimas užima žymiai daugiau vietos negu "Priešuose". Jis gana stambiais gabalais įsiterpia į dialogus, kurie paprastai būna vaizdingi ir gana gerai charakterizuoja veikėjus. Pasakojimai nėra konkretūs ir vaizdingi. Jie kartais vystosi ilgokais periodais, o tai neprisideda prie sklandumo. Pav., pasakodamas apie Balėno žmonos Irenos psichikos siaurumą ir smulkumą, F. Neveravičius duoda šitokį sakinį: "Ji dažnai su perdėtu, atvejį nepateisinančiu rūpestingumu graždavosi dėl kokio, vaiką palietusio, menkniekio, liguistai išgyvendavo kiekvieną jo negalavimą ir kategoriškai teikė jam, lygiai savo jausmuose, lygiai ir šeiminio gyvenimo kasdienybėje, pirmenybę prieš vyrą, nors neretai tos pirmenybės teikimas būdavo niekuo nepateisinamas ir neinąs vaikui į naudą" (156 psl.). Šitoks sakinys, aišku, nėra nei vaizdingas, nei sklandus.

Vietomis "Lizduose ant smėlio" pasakojimas tampa gana abstraktus. Pav., autorius rašo: "Elementus, sudarančius jų gyvenimo visumą, galima būtų pavadinti rinktiniais... Rinktinis, pagaliau, buvo ir jų namų įrengimas. Jis pasižymėjo subtiliu, ribojančiu rafinuotumu, tačiau tos ribos neperžengiančiu, skoningumu". Kitur sakinys atrodo žalokas, neapdirbtas, lyg paskubomis rašančio publicisto, su to paties žodžio pasikartojimais, kaip antai: "Prieš pat Velykas Balėno veikalas pasirodė knygų lentynose. — Netrukus pasirodžiusi kritika buvo trejopa: giriamoji, peikiamoji ir santurioji. — Pradžioje gana karštai ėmęs į širdį kiekvieną vienokios ar kitokios kritikos vertinimą, straipsnių apie jo knygą kiekiui didėjant, Balėnas ėmė geriau orientuotis kritikos painiavoje ir kritiškiau vertinti jos atsiliepimus" (106 psl.). Žinoma, būtų neteisybė manyti, kad visur Neveravičiaus pasakojimų stilius toks neaptašytas ir lyg susipynęs, tačiau jis ryškiai išsiskiria iš dialogų paprastumo ir vaizdingumo.

"Lizduose ant smėlio" ir "Dienovidžio sūtemose" lietuvių kalba, ypač jos sintaksė, nėra visur taisyklinga. Pav., šitoks sakinys, kaip: "Ponas Jukna su švelniu šypsniu, išbėgusiu tuo momentu į jo lūpas, ją išlydėjo žvilgsniu" sintaksiniu atžvilgiu netaisyklingas. Kita dažniau sutinkama yda — nemokėjimas vartoti laikų sąlyginiuose sakiniuose. Pav., F. Neveravičius rašo: "Jeigu ne tas nuolatinis, nors ir nesmailas skaudulys, Balėnas galėtų jaustis visiškai laimingas" " arba: "Ką gi galėčiau pasakyti jums anais sekmės ir laimės laikais?" Jei vietoj "būčiau galėjęs" ar būčiau supratęs koks nors paprastas žmogelis, buvęs slavų kalbų įtakoj, pasako "galėčiau", "suprasčiau", mes dar atleidžiame, nors tai labai svetima lietuvių kalbos sintaksei. Bet šitokių klaidų negalima leisti rašytojui, kurio raštus skaitydami, žmonės išmoksta darkytos kalbos.

Prie tokių kalbos ydų reikia priskirti ir neleistiną prieveiksmių darymą iš būdvardžių su galūne — **inis**. Tuo tarpu tokie išsireiškimai, kaip "leidė jam taisytis fiziniai", "negalima būtų jo palaikyti psichiniai nesveiku", "šlykščiuosi juo ir fiziniai" F.Neveravičiaus minėtose apysakose pasitaiko (reikia: fiziškai, psichiškai).

Šita proga norėtųsi priminti visiems rašytojams ir laikraštininkams, kad šiandien, kai esame pastatyti svetimų įtakų pavojun, išlaikyti gryną lietuvių kalbą ir ją puoselėti yra vienas svarbiausių uždavinių visiems.

J. Grinius

ISTORINIAI PADAVIMAI

Dr. Jono Balio paruošti, o Lietuvių Katalikų Spaudos Dr-jos išleisti **Istoriniai padavimai** pasirodė pernai Čikagoje kaip pirmoji lietuviškos knygos rėmėjams dovana, šiaip rinkoje parduodama bene po $1.25. Visi 95 padavimai šičia spausdinami pirmą kartą, taigi iš atsivežtų iš Lietuvos rankraščių ar jų nuorašų. Įvairių tautosakos komisijų ir atskirų rinkėjų rūpesčiu Lietuvoje jau buvo surinkta bene keliolika tūkstančių įvairių padavimų, bet prie sistemingo jųjų išleidimo dar vis nebuvo prieita. Taigi reikia džiaugtis, kad bent maža čia atsigabenta jų dalis dabar pateikta laisvojo pasaulio lietuviams.

Šiuose padavimuose kaip kaleidoskope keičiasi tai žiaurūs, tai šiaip įspūdingi įvykiai: čia dvaro ponaitis iš dykumo užmuša savo baudžiauninkus; čia iš Maironio baladės visiems pažįstamas Čičinskas, palaipinęs baudžiauninką į medį ir paliepęs kukuoti, nušauna, arba iš moterų kūdikius atima ir sutrėškia, o vietoj jų liepia šiosioms paduotus šuniukus žindyti; čia lauže deginamos moterys raganos, kita vėl senoje pilyje nušaunama, užtaisius šautuvą ne kulka, bet nuo kaklo nuimtu kryželiu; čia stebuklingas paveikslas, triskart rusų iš bažnyčios išvežtas, vėl grįžtąs — atsirandąs ant seno žilvičio prie bažnyčios; čia nuskendęs Alvito varpas, kurį Alvito ponas buvo pirkęs už pinigus, baudžiavos laikais iš žmonių išplėštus; čia po Kaunu esąs kitas, užkeiktas, dar gražesnis Kaunas, tik visa nelaimė, kad jo skirtasis gelbėtojas užmiršo gesintuvą pasiimti, kuriuo tegalima požeminę spyną atrakinti...

Iš vienų padavimų patiriame istorinius įvykius, perėjusius per daugelio kartų atsiminimus; kiti mums "paaiškina" keistesnių vietovardžių kilmę: Plaučiabalė, Raganinė, Arkliakaktė, Dusia, Rozalimas, Pragarynė, Praviršulis, Sidabrakalnis... Yra čia patekusių "padavimų", kurie atrodo artimesni pasakoms, ne padavimams, kadangi juose nei konkrečios geografinės vietos, nei laiko-

tarpio, nei tikrinių vardų nėra, pvz. "74. Piemuo ieško savo kepurės".

Veltui tuose istoriniuose padavimuose ieškotum Gedimino, Kęstučio, Vytauto ar kitų populiariųjų senovės mūsų kunigaikščių. Bet jų statytosioms ir gintoms pilims šičia skirta gana daug vietos. Tik ir šie padavimai byloja ne tiek apie pilių senovę, jų statymą ir gynimą, kiek apie jų vaidmenį šiais pasakotojo laikais: tai pilys ar piliakalniai, apylinkės žmonių laikomi užburtais (Dar prieš Didįjį karą pradėti įvairių istorinių vietovių kasinėjimai žmonėms sukėlė mintį, kad čia esama auksinių pinigų ar net užkeiktos kariuomenės, todėl rusų valdžia, bijodama, kad toji prikelta kariuomenė jų neišvarytų, pasak padavimų, uždraudusi kasti). Čia, aišku, vyrauja fantastinis, ne istorinis elementas.

Šiuose padavimuose labai dažnas religinis motyvas: tai kunigas su procesija turįs eiti užburtos pilies durų atkasti; tai Cibikalnio mergaitės, pasivertusios velniu, mestus į vieną berną raktus, šiam iš išgąsčio mirus, draugai surade nuneša kunigui, kuris juos padeda prie altoriaus; tai dievobaimingam žmogeliui, skubančiam į Veliuoną sumos, "buvo nuo Dievo duleista" užkeiktą gražią paną pabučiavimu išvaduoti, tik šis, užuot pabučiavęs, pragaran ją pasiunčia, ir iš tikrųjų ši, "barškėdama į skradžias", vėl nueina 700 metų į pragarą kentėti. Toji senovinio tikėjimo bei prietarų sąsaja su krikščionybe rodo netolimoje mūsų praeityje dar tebebuvusį dvilypį liaudies tikėjimą: apeiginę krikščioniškąją pusę ir pagoniškųjų tautinių reminiscencijų liekanas.

Daugumas padavimų užrašinėtojų, matyt, bus saviškai užrašę, "stilizavę". Aišku, nė vienas jų čia nėra turėjęs Krėvės sumetimų: tai bus įvykę paprastai dėl neįgudimo įkandin pasakotojo žodžius užrašyti, vėliau juos rekonstruojant. Tad kalbine prasme jie yra netekę nemaža vertės. Paimkim pavyzdžiu kad ir 30-tą padavimą: "Pasakojama, kad čia, Neries ir Luokės upių šlaituose, buvo legendarinio plėšiko Syvalopo gyvenamoji vieta. Seniau šioje vietoje ėjo vieškelis. Ant to vieškelio minėtas Syvalopas, turėdamas nepaprastos jėgos, rankomis nuversdamas pravažiuojančių turtuolių ratus, vietoje sulaikydavęs arklius, o jo sėbrai apiplėšdavę... Viršuj šio kalno yra ir dabar dar žymus įdubimas, kur, pasak padavimo, buvo plėšiko išmūrytas sklepas — plėšiko buveinė". Ir nespecialistui aišku, jog čia ne pasakotojo, o užrašytojo stilius. Palyginimui paimkim gabalėlį natūralaus pasakojimo stiliaus: "Ugi išėjo baisiausia rupūžė. Kerdžius persigando, ir valy bėgt" (Nr. 71).

Nesiimant čia platesnio tautosakinio nagrinėjimo, tenka tik pažymėti, jog skaitytojas bus dėkingas ir redaktoriui, ir leidėjams. Baigiant reikėtų vieną kitą, aišku, neesminę smulkmeną iškelti. Visų pirma patsai išleidimas estetinio pasigėrėjimo neteikia: vadovėlinis formatas lyg paskandina trumpesniuosius kūrinius, sugrūdus po du ar net tris į vieną puslapį; techniškai klišės neaprinktos tekstu, tad susidaro neskoningos tuštumos (pvz. 24, 28, 42 psl.). Kalbant apie formatą, norėtųsi turėti visus šios serijos leidinius vieno formato, bet štai jau antrasis šios leidyklos leidinys A. Gervydo "Už spygliuotų vielų" žymiai mažesnis, ir tai atrodo, kad dar turės ateityje mažėti, prisitaikant prie įprastinio grožinės literatūros formato.

Redakcijai reikia prikišti netiksliai parinktas kai kurių padavimų antraštes: pvz. Nr. 34 pavadintas "Karalienės Bonos dvarais", o iš tikrųjų tas padavimas svarbiausia iškelia ne tiek karalienės dvarų skaičių, kiek jos nenorą pasiduoti rusams ir josios žuvimą Dusios ežere (uždusimą). Netiksliai knygoje vartojamos santrumpos. Jos buvo bene 1933 m. paskelbtos "Vyriausybės žiniose", taigi buvo visiems rašto žmonėms privalomos. Atrodo, turėjo pakakti laiko vartotojams prie jų priprasti, tad šiandien nepateisinama teisintis "Vyriausybės žinių" neatsivežimu... J. Balys trumpina kaimą k., valsčių — v., kilometrą — km. Taisyklingai trumpintina šiaip: kaimas — km., valsčius — vls., kilometras — km, metras — m (be taškų). I štai 83 psl. m. vienur reiškia metus, kitur — miestelį! Taip pat neapdairi vietovardžių rašyba bei korektūra: vieną kartą rašoma Vyštyčio ež., Žeigės upelis, Mykolinės k(m)., Vaidminių k(m).; kitą kartą čia pat Vištyčio ež., Žaigės, net Žaižės upelis, Mykolainės, Vaidiminių km. Net Veiviržėnų vls. netaisyklingai rašoma Vevirženų, taip pat rašytina Ėriškiai, ne Eriškiai. **Ben. Babrauskas**

A. VILAINIS: ŽMOGUS, KURIS AMŽINAI KELIAVO.

Reportažai iš kelionių Lietuvoje. I. Išleido "Nemunas". Cicero, 1950. 53 pusl.

Tokia knyga, kaip šioji — Lietuvos vaizdai — mums jau seniai reikalinga. Autorius yra parašęs nemažą pluoštą vaizdų ir juos leidžia atskirais sąsiuviniais, kurių iš viso bus šeši. Žinoma, daug geriau būtų šiuos įspūdžius sudėti į vieną ar, daugiausia, į dvi knygas. Be to, nederėtų gale dėti skelbimų — apie graborius, karčiamas ir t.t. Tai gal duoda kiek lėšų, bet suprastina leidinį.

Šiuos Lietuvos vaizdus malonu skaityti. Juose nerasime kokio ypatingo įsigilinimo, tačiau jie parašyti gyvai ir mums kalba apie brangias tėvynės vietas. Autorius pina draugėn savo įspūdžius, legendas, istorijas, padavimus, gamtos vaizdus, nuotykius ir įžymias mūsų žemės vietas. Šiame sąsiuvinyje patenkame į Rietavą, Plungę, Gondingą, Kretingą ir Palangą. Kai kurie vaizdai yra pagauti prabėgomis, o kitur ir ilgiau sustojama. Čia yra tik pradžia. Periodinėje spaudoje teko matyti keletą jo Lietuvos vaizdų, tikrai gražiai nupieštų.

Kai jie visi pasirodys, šių pasakojimų tarpe rasime tokių, kurie vykusiai papildys mūsų kelionių literatūrą. Kiekvienam skaitytojui jie bus juo savesni, nes rodys gimtosios šalies įdomybes ir grožybes. **A. V.**

MEŠKUITIS: KUNIGAS MYKOLAS. 1949 m. 200 p.

Šiai knygai gal geriausiai tiktų atsiminimų vardas. Autorius ir pats prisipažįsta, kad tai yra "atviros širdies išpažintis".

"Perskaičius šį veikalą, reikia tarti: jis parašytas atvirai ir nuoširdžiai. Visur jame randi ir tam tikrą lietuvišką lyriškumą. Jame susiduriame su lietuviškosios tikrovės dalele pereitojo amžiaus gale, kada eina pasakojimas, ir su nemaža psichologinių ir filosofinių bei religinių samprotavimų. Pastarųjų daugiau yra antroje dalyje. Pirmoji dalis pavadinta "Jauno kunigo gyvenimo pradžia parapijoj", o antroji — "Užrašai. Jis pažymi savo vidujinio gyvenimo psichinius momentus".

Šioji knyga nevaro plačių gyvenimo barų. Ji yra lyg ir uždara, ir pats kunigas Mykolas yra savyje užsidaręs, susitelkęs savo jausmuose ir susimąstymuose. Šiuo veikalu autorius, jau pasiekęs žilos senatvės, nesiekia nė kokių literatūros ar stiliaus prašmatybių. Jam terūpėjo pažvelgti į savo tolimas dienas ir atžymėti savo išgyvenimus tada, kada jis buvo jaunas. **Aug. R.**

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Pranas Kozulis: Dulkės ežere. Toronto, 1950 m. 62 p.

Vaidevutis-Lapelis: Prelatas Kazimieras Šaulys. 1949 m. 67 p.

Ateitis. Nr. 2. 1950 m. balandžio mėn. Redaguoja: K. Ambrozaitis. A. Baužinskaitė, A. Sabaliauskas.

Eglutė. Nr. 4. 1950 m. balandžio mėn. Redaguoja B. Brazdžionis.

RELIGINIS GYVENIMAS

GRĄŽINKIME ŠV. METAMS JŲ PRASMĘ

Šventieji Metai prasidėjo. Popiežius aukso plaktuku sudavė į duris, sakydamas: "Štai Viešpaties durys, pro kurias įeina teisingieji. Viešpatie, išklausyk mano maldos". Ir šimtai tūkstančių eis pro šias duris, kad pelnytų atlaidus. Šimtai tūkstančių keliaus į Amžinąjį miestą ir nušvitusiomis akimis žvelgs nuo Monte Mario į po jų kojomis išsitiesusią nežlungančią Bažnyčios sostinę. Paskui sugrįš iš šventos kelionės pavargę ir dar ilgai gyvens gautais įspūdžiais. Tačiau ar tuo Šventieji Metai turi ir baigtis? Ar jie neturi būti pažymėti kuo nors konkretesniu, kuo nors apčiuopiamesniu, kas tarnautų ne tik asmeniškai mums patiems, bet ir mūsų artimui, liudydamas mūsų tikrąją Dievo meilę? Šventieji Metai teikia visuotinius atlaidus. Tačiau tokius pat atlaidus teikia ir daugybė kitokių religinių progų, anaiptol nesusijusių nei su kelione į Romą nei su šimtmečio puse ar ketvirčiu. Ar tik šių atlaidų gavimu Šventieji Metai turėtų ir išsisemti? Šventuosius Metus krikščionybė perėmė iš Senojo Testamento, perėmė su ta pačia prasme, kurią jie ten turėjo. Tačiau ši prasmė mūsų yra pamiršta. Tegu skaitytojas šitoje vietoje sustoja ir pamąsto: kokią gi prasmę turėjo Šventieji Metai Senajame Įstatyme? Retas, labai retas kuris, išskyrus egzegetus ir teologus, į šį klausimą atsakys. Tuo tarpu be šios prasmės Šventieji Metai mums patiems pasiliktų perdaug subjektyvūs ir todėl per maža reikšmingi.

Kiekvieni penkiasdešimtieji metai Senajame Testamente turėjo būti jubiliejiniai. Trimitų garsai turėjo pranešti Izraelio tautai, kad jos bendruomenei prasideda naujas gyvenimo tarpsnis. Šiais metais buvo draudžiama dirbti žemę, nuimti savaime laukuose ar vynuogynuose užaugusį derlių. Šiais metais turėjo būti paleisti laisvėn visi vergai, dovanotos visos skolos. Parduota nuosavybė turėjo grįžti seniesiems savininkams. "Švęskite penkiasdešimtuosius metus! Skelbkite laisvę visiems krašto gyventojams. Tegul jie būna jūsų džiaugsmo metai, kada kiekvienas grįžta prie savo nuosavybės ir į savo šeimą" (Levit. 25, 10). Ir kitoje vietoje: "Jubiliejiniais metais kiekvienas turi grįžti prie savo nuosavybės" (Levit. 25, 13). Kitaip sakant, visa, kas anksčiau buvo parduota ar kokiu nors kitokiu būdu perleista, dabar turi būti grąžinta atgal. Šis nuostatas buvo ypač svarbus žemės atžvilgiu. Mozės įstatymas neleido žemės parduoti visam laikui. "Žemė neturi būti parduodama visam laikui" (Levit 25, 23). Net ir nesulaukus jubiliejinių metų, žemės pardavėjo giminės turėjo teisę žemę atpirkti, grąžindami sumokėtą sumą. Jeigu tačiau jie pinigų neturėjo, žemė jo galėjo likti parduota ligi jubiliejinių metų. "Bet jubiliejiniais metais ji turi būti grąžinta ir vėl tapti jo (t. y. pardavėjo) nuosavybe" (ibd. 28). Tas pat buvo taikoma ir kaime esantiems namams, nes jie sudarė žemės nuosavybės dalį (ibd. 31). Tiktai miestų namai galėjo būti atperkami per vienerius metus. Paskui jie pereidavo amžinon pirkėjo nuosavybėn ir net jubiliejiniais metais neturėjo būti grąžinami, išskyrus levitų miestų namus (ibd. 29-33).

Ką šitais reikalavimais norėjo Mozė pasiekti? Ne ką kita kaip tai, kad Izraelio tautoje būtų vykdomas socialinis paskirstomasis teisingumas; kad nuosavybė nesusitelktų vienose rankose; kad nesusuktų sau lizdo Dievo išrinktoje tautoje kapitalistinės užmačios. Jubiliejiniai metai Izraelyje buvo didelis socialinio gyvenimo veiksnys. Jis neleido žemei atsidurti turtuolių rankose. Jis apsaugojo vargšus nuo moraliai prievartinio savų daiktų perleidimo kitiems, turintiems daugiau pinigų. Jis mokė žmones neprisirišti prie turto ir jo be tikro reikalo neieškoti. Jis galop medžiaginius daiktus aiškiai palenkė žmogaus tarnybai. Vėlesnis Kristaus patarimas nekrauti žlungančių turtų žemėje jau buvo pradėtas vykdyti Mozės įstatyme. Šventieji arba jubiliejiniai metai kaip tik ir buvo tokio nekrovimo išraiška. Šalia religinio-kultinio pobūdžio jubiliejiniai metai Senajame Testamente turėjo labai ryškų socialinį bruožą.

Ar nereikia šio bruožo atgaivinti ir mūsų Šventuosiuose Metuose? Ar šalia šventų kelionių, atlaidų, maldų nereikia pažvelgti ir į mūsų krikščioniškąją bendruomenę? Ar nereikia, kad Šventieji Metai taptų naujo gyvenimo pradžia ne tik mums individualiai, bet ir bendruomeniškai? Be abejo, socialinio paskirstomojo teisingumo formos šiandien yra pakitusios. Šiandien nereikia grąžinti seniesiems savininkams to, kas buvo parduota. Šiandien nereikia paleisti vergų. Nereikia palikti dirvonuojančios žemės. Mūsų socialinis gyvenimas yra per daug sudėtingas, kad šitokiomis primityviomis priemonėmis mes galėtume išspręsti socialinį klausimą, kaip jį išsprendė Mozė. Tačiau Mozės jubiliejinių metų dvasia yra pasilikusi ta pati. O ta dvasia sakyte sako, kad **šventieji metai turi būti atsipalaidavimas nuo turto artimo meilės reikalui. Šventieji metai turi būti didžiųjų artimo meilės darbų metai.** Tai, kas paprastaisiais metais buvo daroma tik mažu mastu, kas buvo atiduodama tik trupiniais, Šventaisiais Metais turi būti atliekama su kaupu. Kiekvienas krikščionis šventaisiais metais turi pasirodyti artimo meilės apaštalas. Krikščionybė nenustato artimo meilei reikštis konkrečių formų. Ji tik įsako artimą mylėti taip, kaip patį save. Būdama laisvės religija, ji pačiam žmogui palieka susikurti artimo meilės formas ir surasti priemonių jai vykdyti. Tačiau artimo meilės įsakymas yra toks pat griežtas, kaip ir Dievo meilės. Ir žmogus bus melagis, kuris sakys, kad jis myli Dievą, o nemylės savo artimo. Todėl kiekvienas bus melagis, kuris keliaus į Romą, žengs pro šventąsias duris ir sykiu kišenėje turės išsipūtusią piniginę. Kiekvienas bus melagis, kuris lankys Romoje keturias bažnyčias, tikėdamasis gauti atlaidus, o grįžęs reikalaus nuomos iš savo namo gyventojų, nepaisydamas, kad jie sunkiai verčiasi; kad jų tėvas ar motina yra bedarbis ar ligonis; kad jie turi didelį būrį vaikų. **Šventieji Metai turi būti džiaugsmo metai, kaip to reikalavo jau Mozė.**

Be socialinės prasmės Šventieji Metai nėra anos durys, pro kurias įeina teisingieji. Apreikšti šitą prasmę, ją savo darbais įvykdyti reiškia tikrai pergyventi Šventuosius Metus, pergyventi taip, kaip jų norėjo Dievas, įsakydamas juos Mozei. Senasis Testamentas reikalavo Šventaisiais Metais dovanoti skolas. Ar šis reikalavimas jau yra pasenęs? Ar mes negalime dovanoti skolų visiems tiems, kurie skolinosi ne bizniui, bet savam vargui pagelbėti? Ar tokių

tarp mūsų nėra? — Mozė reikalavo nedirbti Šventaisiais Metais žemės ir neimti savaime užaugusio derliaus. Ar šis reikalavimas negalima pritaikyti ir mums? Ar mūsų pinigai bankuose neneša derliaus? Ar negalima šio derliaus Šventaisiais Metais neimti į savą kišenę, o pavesti jį vargšams, tremtiniams, našlėms, kultūros darbams? — Mozė reikalavo jubiliejiniais metais paleisti vergus. Vergų dabar nėra išskyrus Rusiją ir jos dominuojamus kraštus. Bet ar tie šimtai tūkstančių darbininkų, kurie dirba fabrikuose, nėra savotiški vergai? Ar negalima jiems padidinti užmokestį Šventaisiais Metais, kad ir jie pajustų džiaugsmą? Mozė reikalavo jubiliejiniais metais grąžinti atgal levitų namus. Ar negalima šio reikalavimo įvykdyti tuo būdu, kad, sakysime, pabėgėliams ir tremtiniams Šventaisiais Metais yra sumažinama nuoma už butus ir kambarius? Užuot grąžinus nupirktus pastatus, žemes, ar negalima paskirti stambesnes sumas šalpos ir kultūros reikalams? Ar negalima ką nors didingesnio sukurti Šventųjų Metų atminimui? — Būdų yra begalės. Reikia tik geros širdies. Tačiau argi Šventieji Metai nėra tam, kad pažadintų žmogaus širdį? Atidarydamas šventąsias duris popiežius meldėsi: "Atsidarykite, atsidarykite, teisingumo vartai, kad tikintieji, Šventųjų Metų atgaila nuo kaltės apvalyti, būtų verti išmelsti savo tikėjimo atlygį". Bet kaipgi mes būsime apvalyti, jeigu pamiršime artimą, pamiršime kaip tik šiais Šventaisiais Metais, kurie turi būti visoms krikščioniškoms šalims laisvės ir džiaugsmo metai?

A. Jasm.

BERGSONO SANTYKIS SU KATALIKYBE

"Aidų" 2 nr. paskelbėme trumpą ištrauką iš naujos P. Jurevič knygos apie Bergsono santykius su katalikybe. Šiuo tarpu, papildydami anas žinias, dedame ištrauką iš paties Bergsono testamento (1937 m. vasario 8 d.), jo žmonos paskelbto "Gazette de Lausanne".

Atvirame laiške prancūzų filosofui ir sociologui E. Mounier Bergsono žmona apie šio didelio filosofo santykius su katalikybe rašo: "Mano vyras, kuris jau nuo seniai dėmesingai atsidėjo religijos problemai ir kuris, ypač pasirodžius 'Deux sources', žiūrėjo į katalikybę su augančia simpatija, vis dėlto į ją neperėjo dėl įvairių priežasčių, kurios kai kurių draugų, su kuriais jis jas svarstė, buvo pagerbtos ir pagirtos. Savo testamente jis tai yra labai tiksliai pareiškęs; šią vietą manau turinti jums pranešti. 'Mano mąstymas — rašo Bergsonas — mane vedė vis arčiau ir arčiau prie katalikybės, kurioje aš matau žydų religijos atbaigimą. Aš būčiau jon perėjęs, jeigu nebūčiau matęs, kaip auga milžiniška antisemitizmo banga, kuri greitai užlies pasaulį. Aš norėjau pasilikti su rytdienos persekiojamaisiais. Tačiau tikiuos, kad kuris nors katalikų kunigas bus malonus, jei Paryžiaus kardinolas-arkivyskupas jam tai leis, atkalbėti maldas prie mano kapo. Jei toks leidimas nebūtų duotas, reiktų kreiptis į rabiną, tačiau neslepiant nuo jo ir nė nuo bet ko kito mano moralinės priklausomybės katalikybei, taip pat ir mano aiškaus noro, kad maldas atkalbėtų katalikų kunigas".

Taigi ištikimybė persekiojamai žydų tautai sulaikė Bergsoną nuo krikšto. Jis nenorėjo įžeisti žydų ju pažeminimo valanda, sykiu bijodamas šiuo savo žingsniu juos dar labiau nutolinti nuo Kristaus. Jis jautėsi turįs gilių pareigų šiai pranašų ir patriarchų tautai, pareigų, kurias jis suprato, tik prisiartinęs prie Kristaus. Iš kitos tačiau pusės jis manė, kad asmeninis jo perėjimas į Kat. Bažnyčią neturės didesnės reikšmės dėl jo nesveikatos ir senyvo amžiaus. Taip tad Bergsonas ir mirė, nepasidaręs formaliu Kat. Bažnyčios nariu. Ar koks nors katalikų kunigas atkalbėjo maldas prie jo kapo, mes nežinome, nes 1941 m. sausio 6 d. Bergsonas buvo palaidotas be jokių iškilmių, be jokių kalbų, kadangi Prancūzija buvo vokiečių okupuota, o šis didžiausias prancūzų filosofas nuo Descarto laikų buvo juk — žydas.

Tačiau privatiniuose savo laiškuose ir pasikalbėjimuose jis jau seniai reiškė mintį, kad jo gyvenimo, mąstymo ir maldų centre stovi **Dievo Sūnus**. 1939 m. laiške Gilsonui Bergsonas rašė: "Galop man pasidarė aiški religija, kuri glūdėjo jau pirmuosiuose mano svarstymuose ir jų išvadose. Ir aš klausiu save, kaip tai buvo galima, kad aš nepastebėjau to, kas man dabar pasirodė taip aiškioje šviesoje". O J. Maratainui ir jo žmonai jis nesykį yra sakęs: "Visa, kas pasaulyje gero įvyko, yra iš Kristaus; ir visa, kas pasaulyje gero dar įvyks, jeigu iš viso įvyks, bus iš krikščionybės ir per krikščionybę". J. Chevalier jis yra kalbėjęs: "Evangelija yra dvasinė mano tėvynė, ir niekas manęs nenustebina ir neapvilia, ką Kristus yra pasakęs". Pagrindinis Bergsono būties pergyvenimas buvo kūrybinis išsivystymas ir begalybės siekimas, žmogaus visiškas atsinaujinimas savo atvirumu Dievui, kuris yra Meilė. Meilės apoteozė pastaruosiuose Bergsono raštuose yra tokia didelė, kad iš tikro juose jausti virpančią jo sielą Viešpaties akivaizdoje. Gabr. Marcel teisingai sako: "Ligi pat paskutinės dienos jis žinojo, kad jis yra begaliniame kelyje ir kad mirtis jam yra ne atbaigimas ir apvainikavimas, bet tik paslaptingas slenkstis į gilesnį ir aiškesnį patyrimą" (Plg. Maria Schlueter-Hermkes, Bergsons Verhaeltnis zum Katholizmus, "Hochland" 1949 m. gruodžio mėn. 105 — 118 p.).

A. m.

NAUJO POBŪDŽIO RELIGINĖ KNYGA

Anglijoje katalikas rašytojas C. S. Lewis yra išleidęs knygą, kuri tiek formos, tiek turinio atžvilgiu yra verta platesnio dėmesio. Knygos vardas yra: The Screwtape Letters, išleista The Centenary Press, London, 1946 m. Šios knygos autorius pateikia tikėjimo dalykus ne tiesioginiu būdu, bet išeidamas iš to požiūrio, kurį į juos gali turėti pagrindinis žmogaus išganymo priešas velnias. Knyga parašyta laiškų forma. Juos beskaitydamas, žmogus ilgainiui patiria, kad laiškų autorius dėdė Screwtape yra ne kas kitas, kaip pragaro užsienių reikalų ministeris, kuris rašo laiškus savo giminaičiui Wormwood, išsiųstam į pasaulį darbuotis žmonių tarpe. Knyga yra pilna puikios ironijos bei humoro ir smulkmeniško šiandieninės krikščionijos šviesuomenės pažinimo. Iš laiškų išryškėja vieno jauno žmogaus likimas, kuris čia yra vadinamas pacientu. Dievas laiškuose yra vadinamas Priešu, o Luciferis — Mūsų Tėvu. Screwtape, duodamas savo brolvaikiui taktinius nurodymus, yra priverstas paliesti daugelį Priešo, t. y. Kristaus nusistatymų, jo veikimo būdų ir priemonių.

Knygos stiliaus pavyzdžiu gali eiti ši trumpa pirmojo laiško ištrauka.

"Tu nepamiršk, kad jis nėra gryna dvasia, kaip tu. Tu niekad nebuvai žmogumi. (O, tai prakeiktas mūsų Priešo pranašumas!) Dėl to tu niekad negali suprasti, kaip žmonės yra prisirišę prie kasdienos. Aš turėjau kartą vieną pacientą, tikrą ateistą, kuris dažnai studijuodavo Britų muziejuj. Kartą, jam beskaitant, aš pastebėjau, kad jo minčių eiga pradeda įgauti pavojingą kryptį. Žinoma, Priešas buvo čia pat. Visas mano dvidešimt metų darbas jau buvo atsistojęs ant pražūties slenksčio. Jeigu tik aš būčiau praradęs pusiausvyrą ir pradėjęs gintis argumentais , aš būčiau žuvęs. Bet toks kvailas aš nebuvau. Vietoj to, aš jį puoliau iš šono ir pakišau jam mintį, kad jau laikas pietų. Priešas greičiausiai jam sakė, kad čia yra dalykas svarbesnis už valgį. (Tu žinai,

MOKSLAS

"LIETUVIŲ KALBOS VADOVUI" PASIRODANT

"Lietuvių kalbos vadovas" jau yra surinktas, jo korektūra peržiūrėta, taigi belieka laukti tik jo pasirodant. Tada dėl jo jau galės savo žodį tarti ir jo skaitytojas bei vartotojas. Dabar, kol dar jo nėra viešumoj, tenka vienu kitu žodžiu paaiškinti, kaip jis jau galutinai atrodys.

— o —

Įvade yra nurodyta lietuvių kalbos kilmė, jos senoviškumas ir savaimingumas. Kilusi istorijai neprieinamoj žiloj praeity, ji ilgame savo istoriniame kelyje nuolat kito ir įvairėjo, tačiau išliko vienalytė, nesumišusi su kitomis kalbomis. Ilgus amžius patys lietuviai savo viešiesiems reikalams vartojo ne ją, bet svetimas kalbas, tad ir rašte ji tepradėta vartoti vos XVI amžiaus vidury. Suklestėjusi to paties amžiaus pabaigoj ir beveik visame XVII a., XVIII amžiuje visai sunyksta, merdi, nes nebuvo kas ja dabar rūpinasi. Vėliau, XIX amžiaus pradžioje, vėl atsiranda lietuvių, kurie susidomi savo gimtąja kalba. Lietuvių kalba nuo šio laiko pradeda gyventi savo atsigavimo metus. Savo darbais ją gaivina vokietis A. Schleicheris ir F. Kuršaitis, S. Daukantas, M. Valančius, A. Baranauskas. K. Jaunius ir kt. Gražiai pradėtas lietuvių kalbos gaivinimo ir tyrinėjimo darbas buvo vainikuotas J. Jablonskio ir K. Būgos: jie padėjo mūsų kalbai mokslinius pagrindus, sudarė jos gramatiką, nustatė rašybos dėsnius ir kt. Jų dėka lietuvių tauta savo visuomeniniams ir kultūriniams reikalams turi vieną bendrą kalbą.

Vadovo, kaip jau yra spaudoje paskelbta, yra dvi dalys.

Pirmoji dalis išdėsto garsų darybą, jų rūšis ir tartį, rašybą ir raidyną, atskirųjų lietuvių kalbos garsų rašybą, pradinių didžiųjų ir mažųjų raidžių vartojimą, žodžių dalių kėlimą, rašymą kartu ir skyrium, bendrinių ir tikrinių svetimybių rašymą, lietuviškų ir svetimų santrumpų rašymą, įvairius kalbos dalykus (atskirųjų garsų vartojimą, darybines ir kaitomąsias lytis, linksnius, naujadarus ir tarptautinius žodžius, reikšminius priesagų skirtumus, naujų žodžių darybą ir kt.), skyrybą, kirtį ir priegaidę.

Antroji (žymiai didesnė) dalis yra žodynas. Jame duodama apie dvidešimt tūkstančių pačių reikalingiausių žodžių. Čia duodami visų pirma bendriniai gyvosios kalbos žodžiai, toliau naujadarai, svetimybės ir skoliniai, reikalingiausi savi ir svetimi asmenvardžiai, vietovardžiai ir kt. Jei žodžio reikšmė visai aiški, jis duodamas grynas (**žvelgti, -ia, -ė; žvengimas, -o 2; žvėris, -ies 3** ir t.t.). Kitų žodžių reikšmė paaiškinama arba pavyzdžiu (**žvengti, -ia, -ė: žirgas -ia**), arba artima sąvoka, sinonimu (**žvėriškas, -a 1, prv. -ai, toks kaip žvėris, bjaurus, piktas; zauna, os 4, tauškalas, plepys**), arba ir visu sakiniu nusakomuoju ar aprašomuoju būdu (**Vaižgantas, -o 1, rašytojo kun. Juozo Tumo slapyvardis**) ir t.t. Svetimų žodžių yra nurodomos ir kilmės (**zefyras, -o 2 (gr. - lot), švelnus pietų vakarų vėjas; vilnų gija; medvilninis audeklas**). Prie asmenvardžių ir vietovardžių pridėti pažymėjimai rodo, kuriai rūšiai jie priklauso (**Vaišgantas, -o 1, liet. vr. vrd.; Zenonas, -o (gr.), vr. vrd.; Vaišvilkas, -o 1, Liet. kunigaikštis; Žvėrynas, -o 1, Vilniaus priemiestis; Zarasai, -ų b, Liet. vtv. ir t.t.**). Kur reikia, svetimų žodžių nurodomas ir tarimas [**Greenwich (grinidž), Anglijos miestas (prie Londono), stp.: Gr.; liet. tr. Grinidžas (ne: Grinvičas)**]. Visi neteikiamieji žodžiai, barbarizmai ir nevykusiai sudaryti naujadarai yra tam tikru būdu išskiriami. Taip pat tam tikrais ženklais pažymimi ir vartotini naujadarai, kad vartotojas galėtų juos atskirti nuo gyvosios kalbos žodžių, ir t.t.

Neilgame apžvalginiame straipsnyje yra neįmanoma parodyti viso "Lietuvių kalbos vadovo" žodyno sandaro. Pateiktieji keli pavyzdžiai gali duoti tik bendrą vaizdą ir paviršutinišką supratimą. Žodynui vartojami trejopi spaudmenys, visi tituliniai žodžiai kirčiuojami, skaičiais nurodomos kirčiuotės, santrumpomis pažymimos svetimųjų žodžių kilmės, kaikurios kalbos dalys ir kiti reikalingi dalykai.

— o —

Gyvenimo audros privertė nemažą dalį lietuvių palikti savo tėvynę. Kita dalis jau iš seniau gyvena emigracijoj. Jų visų gimtoji kalba yra veikiama įvairių svetimų įtakų: iš vienos pusės į ją skverbiasi svetimų kalbų žodžiai ir posakiai, iš antros pusės savosios kalbos žodžiai ir kitos ypatybės yra primirštami. Šitaip kalba ima eiti skurdyn, pradeda menkėti ir pagaliau visai nykti. Tai pasidaro neišvengiama, kai kalbos negaivina gyvosios versmės. Tokia versmė lietuviams, netekusiems savo tėvynės, turės būti "Lietuvių kalbos vadovas". Jis skiriamas visiems tiems sąmoningiems lietuviams, kuriems lietuvių kalba yra brangi ir kuriems rūpi jos išlaikymas, tobulinimas ir ugdymas. Visų pirma jis bus geriausias draugas ir patarėjas mūsų mokytojams, kunigams, laikraštininkams, rašytojams, vaidintojams, įvairių vadovėlių autoriams ir visiems tiems, kurie susiduria su viešąja šnekamąja ir rašomąja mūsų kalba. Taip pat jis bus draugas ir patarėjas ir kiekvienam lietuviui, norinčiam gražios ir gyvos savo tėvų kalbos. Vadovo autoriams

---

kad mes negalim visko išgirsti, ką jis žmogui sako.) Aš bent spėjau, kad jis jam taip kalbėjo. Tada aš jam tariau: — Taip, žinoma, tai yra perdaug svarbus dalykas, kad trumpai prieš pietus tai būtų galima svarstyti ir išspręsti. Daug protingiau bus grįžti prie to klausimo pavalgius, su šviežia galva. Kai tik jis atsirado gatvėje, kova buvo laimėta. Aš jam tuoj parodžiau laikraščių pardavėją su pietų laida ir autobuso 73 numerį. Kai jis lipo į autobusą, aš jam pakišau mintį: kokios keistenybės žmogui ateina į galvą, jei jis paskęsta vien knygose. Reikia tam tikros dozės ir tikro gyvenimo (šiais žodžiais suprantant laikraščių pardavėją ir autobusą), kad iš tų keistenybių išsivaduotum. Ir neilgai trukus jam buvo aišku, iš kokio pavojaus jis vos per plauką išsigelbėjo."

Kitame laiške jis duoda savo giminaičiui labai tikslių nurodymų, kaip savo pacientą išgelbėti iš nusižeminimo pinklių, kaip slėpti nuo jo tikrąją nusižeminimo prasmę, o jei kitaip jo įveikti negalima, tai nusižeminimo dėka jį įvesti į melą: nusižeminimo vardu įkalbėti jam kokią nesąmonę ir tokiu būdu supainioti jo sąžinę.

Nemažiau įdomūs yra jo nurodymai skaistybės ir moterystės klausimais. Apskritai moterystę jis laiko Priešo išradimu, tačiau jis moko, kaip ją paversti savo tikslams.

Bgd.

rūpėjo, kad jo vartotojai galėtų rasti atsakymą į visus klausimus, kurie tik gali iškilti. Žinoma, nenormalios gyvenimo ir darbo sąlygos neleido visko kaip reikiant tesėti, bet buvo padaryta viskas, kas tik buvo galima. Daugiausia buvo žiūrima aktualiųjų ir svarbiųjų gyvenamojo meto reikalavimų. O tie reikalavimai, kaip sakyta, — tai grynos ir taisyklingos kalbos išlaikymas, jos turtinimas ir gyvinimas. Todėl stengtasi vadove duoti ko daugiausia mūsų gyvosios kalbos duomenų, pateikti ko daugiau sinoniminės medžiagos, aiškiau apibrėžti svetimybių vartojimą ir jas priderinti prie lietuvių kalbos reikalavimų. Rankiojant vadovui medžiagą, buvo pasinaudota net ke liasdešimt šaltinių.

Taip pat rūpintasi, kad vadove teikiami dalykai būtų prieinami ir suprantami kiekvienam šiek tiek prasilavinusiam žmogui. Todėl vadovas parašytas paprasta kalba, vengiant tik vieniems specialistams būdingo dėstymo ir argumentacijos.

— o —

Rengiant vadovą, buvo susidurta su visa eile dar galutinai neišspręstų mūsų bendrinės kalbos klausimų. Tai įvairūs kirčiavimo, norminių lyčių, kaikurie skyrybos, rašybos ir kt. dalykai. Tremtyje nebuvo organo, kuris būtų galėjęs ramiai ir autoritetingai šituos dalykus svarstyti ir ką nors galutinai nutarti. Taip pat nebuvo įmanoma sukviesti šiam reikalui nė išmaningų žmonių suvažiavimų. Todėl čia teko spręsti tik patiems vieniems vadovo autoriams, o neretai ir vienam jo redaktoriui. Negalint šia proga visko aikštėn iškelti, reikia visdėlto vienu kitu žodžiu paliesti bent mūsų rašybos reikalą, nes rašyba bendrinės kalbos praktikoje vaidina ypačiai svarbų vaidmenį.

Kaip jau minėta, dabartinei mūsų rašybai pagrindus yra padėjęs daugiausia J. Jablonskis, todėl jo vardu ji ir vadinama. Jablonskinę rašybą visoms Lietuvos mokslo įstaigoms yra patvirtinusi ir nepriklausomos Lietuvos Švietimo Ministerija. Pagrindinių jos dėsnių, surašytų Rygiškių Jono (J. Jablonskio slapyvardis) "Lietuvių kalbos gramatikoje", išėjusioje 1922 m., visi lietuviai savo raštuose laikosi (vienintelę išimtį gal sudaro tik Vydūnas). Tačiau negalima pasakyti, kad mūsų rašyba jau yra galutinai sutvarkyta: nors ir sutariame dėl pagrindų, bet ligi šiol skiriamės dėl jų pritaikymo. Kuo gi mūsų rašybininkai išsiskiria?

J. Jablonskis savo gramatikoje rašo: **aukštas** (su k); **ieškoti, iešmas, piauti, spiauti, biaurus** (be j); **gyja, kyla, šyla** (su y), **būva, žūva** (su ū); **bėk, suk** (su viena k); **bet kas, kažin kas, kana kas, kaži koks, kai kas, kai kurie** (skyrium) ir **kažkas, kitkas** (kartu); **visų geriausias** (visu geriausias), **kuo geriausias** (ko geriausias) (skyrium); **nė vienas, nė kiek, nė maž** (skyrium); **per gudrus, per maža** (skyrium); **iš tiesų, iš tikrųjų, iš lėto, be galo** (skyrium); **gal būt, tur būt, taip pat** (skyrium); **vis tiek, vis delto** (skyrium); **del, todel** (e be taško). Kituose šio meto savo raštuose J. Jablonskis dar rašo: **patriotas, specialistas, oficialus** (be j) ir **milijonas** (su j; šitaip rašo ir savo gramatikoj); **poetas, poezija** (e be taško) ir **licėjus** (ė su tašku) ir kt.

Tačiau su šitokiu rašymu nevisur sutiko kitas mūsų kalbos šulas — K. Būga. Jis turėjo susidaręs savo rašybą, kurios ir toliau laikėsi. Pvz. 1924 m. pasirodžiusiame jo sudaryto "Lietuvių kalbos žodyno" I sąsiuviny buvo rašoma: **augštas** (su g); **ieškoti, iena** (be j) ir **bjaurioti, rugpjūčio** (su j); **gyja, lyja, kyla, šyla** (su y), **bųva, žųva** (su ų); **bet-kas, kai-kas, kai-kurie, taip pat tas-pats, vienas-kitas, antra-tiek** ir kt. (su brūkšneliu); **visudaugiausia, kuodaugiausia** (kartu); **nėvienas** (kartu); **iš pradžių, be abejo** (skyrium) ir **iš-pat** (su brūkšneliu); **taip-pat** (su brūkšneliu); **del, todel** (e be taško) ir kt.

Su J. Jablonskio gramatikos rašyba nevisai sutapo ir J. Balčikonio raštų rašyba. Jis savo verstose "Rinktinėse Anderseno pasakose" (išleistos 1923 m.) rašė: **aukštas** (su k); **ieškoti, piauti, rugpiūčio, biaurus** (be j); **kažin koks** ir **kaž koks** (skyrium); **permažas** (kartu); **iš karto, iš pradžios, be galo** (skyrium) ir **išlengvo** (kartu); **taip pat, vis delto** (skyrium); **del, todel** (e be taško); **periodas, autobiografija** (be j) ir **Kristijonas, milijonas** (su j); **teatras, tragedija** (e be taško) ir **poėtas, scėna, idėja** (ė su tašku) ir kt. Tas pats J. Balčikonis savo verstose ir 1925 m. išleistose "Haufo pasakose" rašė: **aukštas** (su k); **ieškoti, piauti, biaurus** (be j); **kažinkoks** ir **kažkoks, kaikurie** (kartu); **perjaunas, permenkas, neperšvari** (kartu); **ištolo, ištiesų, išviso, išvieno, išpaskos** (kartu) ir **be to, be galo** (skyrium); **turbūt** (kartu); **taip-pat, kur-kas** (su brūkšneliu); **vistiek** (kartu) ir **vis delto** (skyrium); **del, kodel** (e be taško); **poėtas** (ė su tašku) ir **sonetas** (e be taško) ir kt.

Taigi iš duotų čia pavyzdžių matyti, kad mūsų kalbos autoritetai dėl kaikurių rašybos dalykų gerokai nesutarė. Tiesą pasakius, nesilaikė savo įsakytos rašybos ir pati Švietimo Ministerija: jos leidiniuose visais laikais autoriai vartojo tokią rašybą, kuri jiems patiko (K. Būgos žodynas ir J. Balčikonio verstos Anderseno ir Haufo pasakos yra taip pat Švietimo Ministerijos leidiniai). Todėl juo toliau, juo labiau mūsų rašyba įvairėjo. Prie to prisidėjo ir pats J. Jablonskis, nes ir jis pradėjo savo rašyboje kaiką keisti. Visų pirma ėmė rašyti **dėl, todėl** (ė su tašku). Toliau, 1929 m., ėmė rašyti **kuomet-nors** (su brūkšneliu), **šeip, teip, šiteip** ir **kįla, žųva** (su į, ų)...

Tuo pačiu įvairėjimo keliu eita ir tremtyje. Pvz. L. Dambriūnas savo 1946 m. Vokietijoj išleistoje "Lietuvių kalbos sintaksėje" rašo: **pjauti, spjauti, bjaurus, jiešmas, jieškoti** (su j); **turbūt, galbūt** (kartu); **vistiek** (kartu)... Šiaipjau jis rašo jablonskiškai. **aukštas** (su k), **per sunkus, iš tikro, iš tiesų, be abejo** (skyrium) ir kt. Arkiv. metropolitas J. Skvireckas "**Naujo Testamento**" IV laidoje, pasirodžiusioje 1947 m., rašo: **augštas** (su g); **jieškoti, pjauti** (su j); **bėgk, džiaugkis** (su gk); **neesu, neesi, neeiti** vietoj **nesu, nesi, neiti**; **dijakonas, milijonas** (su j); **Izraėlis** (ė su tašku); **Judieja, Galilieja** (su ie) ir kt. Tačiau toliausia, ypač svetimųjų žodžių rašyboj, yra nuėjęs P. Būtėnas savo Vokietijoj redaguotuose "Žingsniuose" — jis ten rašė: **augštas** (su g); **ieškoti, ietys** (be j) ir **bjaurus** (su j); **kai kurie** (skyrium); **pervėlai** (kartu); **iš karto** (skyrium); **galbūt** (kartu); **socializmas, proletariatas, periodika, specialus** (be j) ir **regijonas, ilijonas** (su j); **idėalas, sistėma, projėktas, ėra problėma, rėalus, Napolėonas** (ė su tašku, ir **atmosfėra, chimera, sfera** (e be taško) ir kt. (visi pavyzdžiai imti iš 1948 m. Nr. 14).

Vadinasi, "juo toliau į mišką, juo daugiau medžių". Juo toliau, juo labiau mūsų rašyba skysta.

Bet taip toliau negali būti! Reikia gi pagaliau pasidaryti kokią nors tvarką. Jos reikalauja mūsų gyvenimas, mūsų darbas ir pačių mūsų garbė. Todėl ir vadovo autoriams negalėjo nerūpėti aptvarkyti mūsų rašybos gana pairusį reikalą. Spręsdami rašybos dalykus, jie pasirinko kodifikacijos kelią, pagrįstą kalbos duomenimis. Todėl vadove teikiama rašyti **augštas** su g, nes šis žodis sudarytas iš šaknies **aug-**: **aug-štas, aug-us, aug-esnis, aug-umas, aug-alotas, aug-ti...** Taip pat rašoma **jieškoti, jiešmas, pjauti, spjauti, bjaurus** su j, nes šitokio rašymo reikalauja tarimas. Bet kam atrodys geriau rašyti **aukštas, ieškoti** ir **biaurus**, tas vadove ras duotas ir šias lytis. Nereikia dėl to dabar mums savo nervų gadinti! Tik dera šioj vietoj dar prisiminti, kad ir pats J. Jablonskis, tada dar Petras Kriaušaitis, savo 1901 m. Tilžėje išleistoje "Lietuviškos kalbos gramatikoje" ir dar il-

POLITIKA

POLITIKA BE NUGARKAULIO

Tokiais žodžiais pavadintas vienas skyrius žymaus New Yorko universiteto filosofijos profesoriaus James **Burnham** knygoje "Artėjantis komunizmo pralaimėjimas". Autorius yra paskelbęs keletą knygų politinės filosofijos klausimais. Čia trumpai paduodamos jo mintys, išspausdintos 1950 m. sausio mėnesio "The Amecican Mercury" žurnalo numery.

1949 metų pavasarį Amerikoje buvo įprasta rašyti ir kalbėti, kad mes laimime "šaltąjį karą". Tačiau šis optimizmas, atrodo, nėra paremtas ganėtinai apčiuopiamais faktais. Dabartinei pasaulio jėgų pusiausvyrai palyginti, paimkime pavyzdžiu 1939 ir 1949 metus. 1939 metais pagrindinės priešo jėgos buvo sutelktos ribotame Centrinės Europos plote su arti 100 milijonų gyventojų. Techniškai priešas gan aukštai pakilęs, karinė jo jėga buvo milžiniška. Tačiau jis stokojo žaliavų. Jo penktoji kolona, nors ir paplitus, buvo ne perdaug reikšminga, nes ribojosi tautiniais ir šovinistiniais siekimais. Šio priešo galybė turėjo skaitytis su eile kitų, nors ir ne tiek galingų jėgų, kaip Didžioji Britanija, Prancūzija, Japonija, Sovietų Rusija, na, ir Jungtinės Amerikos Valstybės.

1949 metais priešo pajėgos remiasi milžiniškais plotais, turinčiais geriausias strategines pozicijas pasauly, su 400 milijonais gyventojų pačioje Eurazijos širdyje. Nors techniškai kiek atsilikęs, 1949 m. priešas turi bemaž visas svarbiausias žaliavas. Jo penktoji kolona sėkmingai veikia toli už tiesioginės jo kontrolės ribų. Išskyrus Jungtines Amerikos Valstybes, šiandien niekur pasauly nėra kitos jėgos, kuri atsvertų šio priešo galybę.

Nuo karo pabaigos, Sovietų Rusija be atodairos tvirtinasi jos užgrobtose šalyse, kaip Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Rytų Vokietija, Čekoslovakija, Vengrija, Rumunija, Bulgarija, Albanija. Ir dar tolimesniu žiedu juosia visą eilę kraštų, kur Maskvos diriguojama komunistų partija varo savo kraštams žalingą, bet rusams naudingą darbą. Jų veikla yra persimetusi ir į Afrikos bei Amerikos kontinentus ir gan suktomis priemonėmis jie nuolatos gresia Berlynui, Graikijai bei Turkijai ir čiulpia Amerikos dolerius.

Ideologiškame fronte nuolatos didėja nusiminimas ir nusivylimas Vakarais tarp pavergtųjų Rytų Europos tautų, kurios tikėjo, kad jų vergija yra tik laikina ir kad Vakarai jas išvaduos. Tačiau jokia žymesnė Vakarų pastanga tokių vilčių neparėmė. Atlanto paktas tėra tik apsigynimo reikalui, ir tuo savo pobūdžiu netiesiogiai patvirtina šių dienų Europos padalinimą. Jungtinėse Tautose Vakarų atstovai visada tik ginasi prieš Sovietų puolimus. Rusai pavergtuose kraštuose nuolatos daro "valymus", kuriuose žūsta mūsų sąjungininkai ar talkininkai. Tos naikinamos jėgos didesnės už visas divizijas, kurias eventualiai gali pastatyti Atlanto pakto kraštai.

Metus gi žvilgsnį į Aziją, matome, kad nuo pat karo pabaigos rusai ga-

---

gokai po to rašė **augštas** su **g**, o dėl rašymo **j** savo 1922 m. gramatikoje įdėjo pastabą: "Yra žmonių, kurie rašmeniu **j** čia drauge ir priebalsio minkštumą pažymi: **bjaurus, pjauti, spjauti**".

Senoviškai, t. y. jablonskiškai, vadove rašomos šios lytys: **gyja, kyla, būva; bėk, suk; visų geriausias, ko geriausias; nė vienas, nė maž, nė kiek; iš tiesų, iš tikrųjų, be to, be galo; taip pat...** Bet sandūrinės ir jungtinės lytys, kurios yra suaugusios visiškai draugėn ir vienu žodžiu tariamos, rašomos jau kartu: **betkas, kaikas, kaikurie** (plg **nekas, bykas...**) Toliau šalia nutrupėlių žodžių **kažkas, kitkas** teikiama vienodai kartu rašyti ir **kažinkas, kažikas, taip pat galbūt, turbūt, žūtbūt...** Rašant **viskas, vislab,** reikia taip pat vienodai kartu rašyti ir **vistiek, visvien, visdėlto.** Tačiau sujungtinės įvardinės ir prieveiksminės žodžių grupės, kuriose jaučiami atskiri žodžiai, rašomos skyrium: **šis tas, šioks toks, tas pats, vienas kitas, šiaip taip** ir kt. (plg. **šio to, šiam tam, šį tą** ir t.t.). Tik grupės **kas nekas, koks nekoks,** kada nekada rašomos be brūkšnelių, nes be brūkšnelių rašome ir atitinkamus įvardžius bei prieveiksmius, sudėtus su **ne: naujakurys neką dar turėjo; staliukas buvo nekoks — aplūžęs ir prasto medžio; mokinys pamoką nekaip atsakė** ir kt. Dvejopai rašyti čia nėra jokio reikalo. Rašant kartu žodžius **pernešimas, pernešti, pertrauka, perlaida,** reikia vienodai kartu rašyti ir **pergudrus, permaža:** dvejopas rašymas tik sunkina be reikalo pačią rašybą. Rašymas **dėl, todėl** (su **ė**) visų yra visuotinai jau priimtas, tad nėra reikalo grįžti atgal.

Bendrinių svetimybių **patriotas, patriotizmas, periodas, specialistas, oficialus** rašymas dar nėra galutinai nusistojęs: vieni jas rašo be **j**, kiti su **j** (**patriotas: patrijotas**). Vadovas jas visur rašo be **j**. Viena, šitoks rašymas praktikuojamas Vakarų Europos kalbose (plg. anglų **patriot, patriotism, period, specialist, official,** vokiečių **Patriot, Patriotismus, Periode, Spezialist, offiziell** ir kt.), antra, lietuvių kalbos žodžiuose po **i** prieš **o**, a priebalsė **j** taip pat nerašoma (plg. **apsiarė, triausė** ir kt.). Šią sistemą norima išlaikyti visur, kad nereikėtų daryti išimčių, taigi rašoma be **j** ir **milionas, miliardas** ir kt. (plg. anglų **million, milliard,** vokiečių **Million, Milliarde**). Kitur vienos svetimybės rašomos su **e**: **metras, poetas, poema, tema, sistema, idealas,** kitos su **ė**: **Odisėjas, alėja, idėja, epopėja, Galilėja** ir t.t. Vieną kurią sistemą joms visoms pritaikyti vadovo autoriai tuo tarpu nesiryžo, nors pats rašymas nuo to labai pa lengvėtų...

Apskritai imant, autoriai, tvarkydami mūsų rašybos dalykus, buvo visur atsargūs: žiūrėjo, kad ji būtų aiškesnė, nuoseklesnė, lengvesnė. Kodifikuodami rašybą, jie didžiai norėjo, kad ji pagaliau būtų ir visiems priimtina. Dieve duok, kad mes nors kartą susilauktume taip sunkiai pasiekiamos mūsų rašybos vienybės!

"Lietuvių kalbos vadovą" parengė trys autoriai: **dr. Pr. Skardžius,** anksčiau Vytauto Didžiojo ir Vilniaus, vėliau Tuebingeno universiteto profesorius, **J. M. Laurinaitis,** buvęs Lietuvos Mokslų Akademijos vyr. asistentas, ir **St. Barzdukas,** gimnazijos mokytojas. Jį suredagavo **dr. Pr. Skardžius. Leidžia Lietuvių Tremtinių Bendruomenės Vyriausiasis Komitetas Vokietijoje.** Patį praktinį spausdinimo darbą vykdo **"Ventos"** leidykla, esanti taip pat Vokietijoje. Surinko lietuvis rinkėjas **K. Škėma,** nes vokiečiams rinkėjams sudėtingą vadovo tekstą (kirčiuotą ir kelių įvairių spaudmenų) surinkti pasirodė persunku. Vadovo pasirodymas priklauso ir nuo pačios **lietuvių visuomenės,** nes jis leidžiamas jos pinigais, renkamais prenumeratos būdu.

St. Barzdukas

vo šiaurinę Korėją ir savo replėsna paėmė Mandžiuriją, gi šiandien jau išsiplėtė per visą Kiniją ir siekiasi į Burmą, Indokiniją, Japoniją ir t.t. Taigi, visą laiką laimi rusai, kuriems daug padėjo mūsų 1943-1946 metų raminimo politika. Vienintelis Sovietų pralaimėjimas ligi šiol tėra Tito atsimetimas. Tačiau jo sąskaitos dar nebaigtos.

Taip subalansavę JAV politiką, mes nenorime klaidinti skaitytojų. Ji galėjo būti dar blogesnė. Be Trumano doktrinos ir Marshallo plano, komunistai būtų gal jau turėję Iraną, Graikiją bei Turkiją ir, greičausia, būtų dirigavę Prancūzijoje ir Vokietijoje. Bet tai tėra tik negatyvūs mūsų laimėjimai, tariamas komunizmo "sulaikymas", tuo tarpu kai sovietai turi visai apčiuopiamus ir didelius laimėjimus.

Pagrindiniai mūsų politikos trūkumai yra nepakankamas jos vienodumas, jos siaurumas, apsiribojimas vien gynimusi ir aiškaus tikslo stoka.

Vieningumo stoka pasireiškia beveik visuose mūsų užsienio politikos žingsniuose. Mes, pavyzdžiui, siunčiame pinigus, prekes ir net karinę pagalbą "sulaikyti komunizmui" Europoje ir tuo pačiu metu mažiname ar visai nutraukiame pagalbą komunistams sulaikyti Kinijoje. Smerkiame komunizmą ir Bažnyčios persekiojimą Čekoslovakijoje ir drauge vedame ekonomines derybas, padedančias toje šalyje įsigalėti komunistinei vyriausybei. Ekonomiškai remiame Tito, o su Stalinu pasirašome susitarimą dėl Korintijos, priešingą Titui. Pilame milijonus Graikijoje prieš komunizmą, o atsakome pagalbą olandams jų kovoje prieš komunizmą jų Rytų Indijoje. Smerkiame Prancūzijoje de Gaulle, kuris kovoja prieš komunizmą, ir peikiame dabartinę vyriausybę už tai, kad ji neapmalšina komunistų Indokinijoje.

Vieną dieną kuris valdžios atstovas savo kalboje paskelbia, kad komunizmas niekados neišsižadės pasaulio revoliucijos ir dėl to jis yra nesuderinamas su žmonijos laisve ir taika. Kitas vėl įrodinėja, kad Kremlius "nuoširdžiai" siekiąs sumažinti įtempimą norįs užmegsti prekybos ryšius ir ieškąs susitarimo. Marshallo plane mes pareiškėme norį išplėsti prekybą tarp Rytų ir Vakarų ir tuojau surašėme draudžiamų į Rytus išvežti prekių sąrašą. Komunistų propagandą pripažįstame melu ir moraliniais nuodais, tuo tarpu daugiausia mūsų išlaikomoje UNESCO organizacijoje leidžiame dominuoti visam komunistų ir jų pasekėjų spiečiui. Protestuodami prieš ekonomišką išnaudojimą, kurį sovietai daro okupuotuose kraštuose, planuojamoje sutartyje dėl Austrijos mes leidžiam sovietams ją plėšti.

Pasaulį nustebinome sėkminga Berlyno blokados kova ir savo oro organizacija, tuo pačiu metu leidome patirti, kad tarp JAV ir Sovietų einančios draugiškos derybos ir JAV prezidentas išreiškia tikėjimą Kremliaus nuoširdumu. Spaudoje paskaitome, kad prezidentas išrėžė smarkią kalbą, žadančią išvadavimą už geležinės uždangos esančių tautų, rytojaus dieną sužinome, kad Gromyko ir Baruchas su Amerikos pramonininkais derasi dėl prekybos esančiose politinėse sąlygose. New Yorke ir Washingtone sveikiname sovietų dezertyrus ir pabėgėlius, o mūsų lėšomis išlaikomi IRO valdininkai nesiliauja skatinę ir vertę tremtinius grįžti namo.

Visa tai sumaišo žmonių protus, stumia juos į nusivylimą ir cinizmą.

Visai nepanašiai kaip komunistų politika, mūsoji dar nėra aiškiai supratusi, kad dabartinė kova dėl pasaulio vyksta drauge ir pilnai politikos, ekonomijos, ideologijos ir karinėje srityse. Kas atsitinka vienoje kurioje srityje, tai tuojau atsiliepia kitose. Ir kai mes ką nors neparėmiame ekonominėje srityje, kaip nekartą atsitiko su britais, mes pakertame draugiškumo ir pasitikėjimo ryšius kitose srityse. Ruošiamės apsigynimui, bet tai darome daugiausia pasitikėdami savo ginklo pranašumu, o ne tinkamu visuomenes sąmoninimu. Mūsų politikos siaurumas pasireiškia mūsų apsiribojimu vien tik gintis.

Nuo 1947 metų mūsų užsienio politika yra sutelkta į tam tikrą vienumą, kurią galėtume pavadinti "komunizmo sulaikymu". Sulaikymas yra, aišku, labai pageidaujamas dalykas, tačiau tai tėra gynimasis — defensyva. O defensyva niekados mūšio nelaimi. Tikrumoje ji tėra tik laikino pobūdžio. Defensyvos nuolatinumas kovoje su komunizmu atrodo labai fantaštiškai. Sulaikymo riba beveik neaprėpiamai plati, nes komunizmas nesitenkina dešimtimis tūkstančių mylių Sovietų imperijos sienomis. Jis skverbiasi už sienos į visas puses ir siekia pačias įvairių tautų širdis. Jo frontas yra ne tik geografinis, bet ideologinis, sociologinis ir politinis. Sutikti, kad toksai priešas gali būti sulaikytas neribotą laiką, reiškia pripažinti jam laimėjimą. Tai negali būti mūsų siekimu.

Jeigu komunizmo "sulaikymas" negali būti mūsų politikos tikslas, tad kas yra tuo tikslu? Ar taikos sudarymas dabartinėse sąlygose ir pripažinimas rusams viso to, ką jie pasigrobė? Ar palikimas komunizmo jėgos su jo penktąja kolona, leidžiant jai daryti, ką panorės? Mes dažnai tenkinamės miglotais posakiais, kaip "taika", "tarptautinė teisė", "draugiškumas", "bendradarbiavimas". Betgi mes turime būti konkretūs ir pasakyti, kokios mes norime taikos, kuo paremtos ir keno garantuotos. Neaiškumas šiuose dalykuose reiškia svyravimą. Svyruojame, nes nelabai norime pripažinti fakto, kad JAV teturi vieną galimą užsienio politikos tikslą: sutriuškinti komunizmo galybę.

A. K.

Prierašas

Šis straipsnis parašytas pernai metų gale. Jo istorinė dalis ir vertinimai tebegalioja. Belieka tik pridurti, kad pastaruoju laiku JAV vyriausybė jau mėgina labiau išryškinti savo užsienio politikos tikslus. Tai žymu iš Valstybės Sekretoriaus Achesono kalbų, pasakytų Kalifornijoje kovo mėn. vidury. Paskelbęs "totalinę diplomatiją" prieš komunizmą, Achesonas kovo 16 d. kalboje, pasakytoje Berkley, Kalifornijos universitete, Amerikos reikalavimus suglaudė į septynis punktus: 1. Susitarti dėl Vokietijos suvienijimo ir Austrijos bei Japonijos taikos; 2. Atitraukti rusų kariuomenę ir policinius jų agentus iš Rytų Europos satelitinių kraštų, paliekant jiems laisvę gyventi nepriklausomai; 3. Liautis su trukdymo taktika Jungtinėse Tautose; 4. Priimti realistišką atominės kontrolės sistemą; 5. Liautis palaikyti penktąją komunistų koloną nepriklausomuose kraštuose; 6. Liautis traktuoti JAV diplomatus kaip kriminalistus ir 7. Leisti rusų tautai patirti tiesą apie JAV ir jos gyventojus.

Tikrumoje tai nėra pilnas taikos planas, išsprendžiąs visų tautų laisvę, ir nieko nauja nepasakyta, kas ligi šiol buvo žinoma. Bet kadangi toji kalba yra tiesioginis atsakymas į rusų "taikos ofensyvą", tai jau vis geriau negu nieko. Į Achesono balsą pirmoji atsiliepė Maskvos "Literaturnaja Gazieta", apšaukdama jį "fašistiškai galvojančiu diplomatu", "nepataisomu melagium" ir kitais spalvingais bolševikų žodžiais.

A. K.

Vyriausias Redaktorius — Antanas Vaičiulaitis

Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Aistis-Aleksandravičius, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, J. Girnius, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemeckas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.

Meninė Priežiūra — Telesforas Valius
Leidžia — Tėvai Pranciškonai
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
Administracijos Adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine

